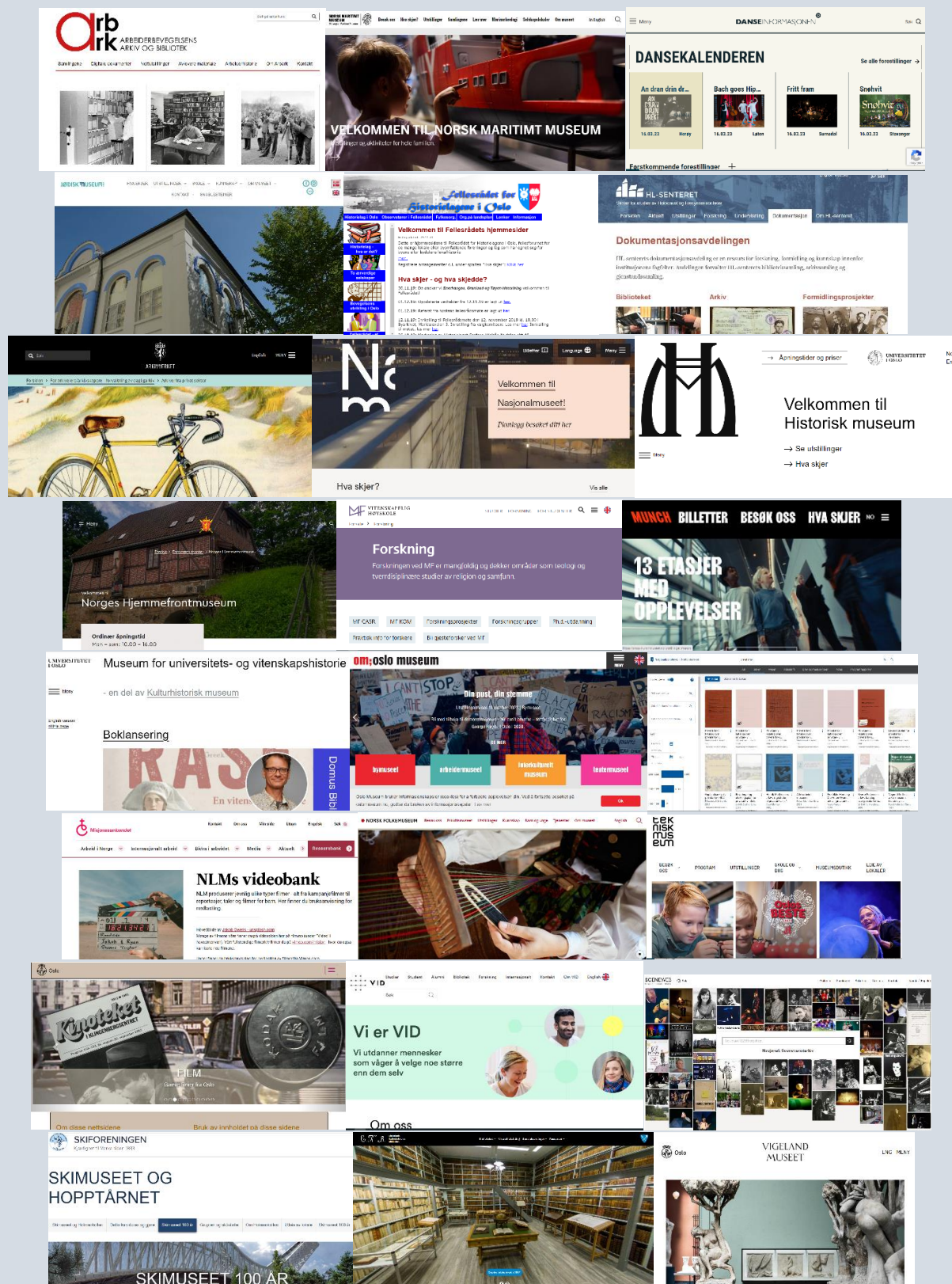

BEVARINGS- OG UTVIKLINGSPLAN FOR PRIVATARKIV I OSLO 2023

Med støtte fra Arkivverkets arkivutviklingsmidler

Utarbeidet av Kirsti Gulowsen, Oslo byarkiv

Kapittel 3 av Lars Thue, prof. em. i historie

Øvrig redaksjon Cecilie Lintoft (Byarkivet) og Tor Are Johansen (Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek)

Forsidecollage: Skjermdump fra alle institusjonenes webside

Trykkeri: RKGrafisk

© Oslo byarkiv, Kulturetaten Oslo kommune, 2023

Nettverk for privatarkiv i Oslo

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Arkivverket

Danseinformasjonen

Fellesrådet for historielagene i Oslo

HL-senteret

Jødisk Museum Oslo

Kulturhistorisk museum

MF vitenskapelig høyskole

Munchmuseet

Museum for universitets- og vitenskapshistorie

Nasjonalbiblioteket

Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design

Norges Hjemmefrontmuseum

Norsk Folkemuseum, Stiftelsen

Norsk Luthersk Misjonssamband

Norsk Maritimt Museum

Norsk Teknisk Museum

Oslo byarkiv

Oslo katedralskole, Stiftelsen

Oslo Museum

Sceneweb/Danse- og Teatersentrum

Skimuseet

VID Vitenskapelige Høgskole

Vigelandmuseet

Forord

Innsamling av kildemateriale, som dokumenter, foto og film, gjenstander og muntlige kilder, er viktig ut fra et samfunnshistorisk og kulturhistorisk perspektiv. Herfra skapes kunnskap om levd liv og historisk utvikling. Dermed dannes også et grunnlag for framtidige undersøkelser og valg. Samlingene med privatarkiv som er bevart i Oslo er en viktig del av vår kulturarv, både lokalt og nasjonalt. *Nettverk for privatarkiv i Oslo* er et viktig nav i samarbeidet om bevaring og innsamling av privatarkiv.

Individets og samfunnets kunnskap om historie og tradisjoner er en viktig forutsetning for en demokratisk samfunnsutvikling. Dersom bare de offentlige kildene danner grunnlaget for historien, får vi en ensidig framstilling. Innsamling og bevaring av privatarkiv gir et mer helhetlig bilde av fortiden. Bedrifts-, organisasjons-, institusjons- og personarkivene er nødvendige for å kunne beskrive og analysere alle sider av samfunnsutviklingen. Privatarkiv kan også gi viktig dokumentasjon av enkeltpersoners rettigheter, som ikke er utfyllende dokumentert i offentlige arkiv. Bevaring av privatarkiv handler derfor også om allmenhetens rettssikkerhet.

Forrige utgave av *Bevarings- og utviklingsplan for privatarkiv i Oslo* kom i 2015. Nytt i denne utgaven er en ambisiøs samfunnsanalyse ved historiker Lars Thue. For en storby som Oslo er dette et arbeid som nesten er umulig innenfor rammene av et plandokument. Samfunnsanalysen gir et nyttig fugleperspektiv på Oslos historie, og peker på vesentlige strukturer og strukturendringer. Planen er kommet til med velvillig støtte fra Arkivverkets utviklingsmidler.

Ambisjonene fremover er å opprettholde det gode nettverket og aktivitetene fra forrige plan. Nye muligheter er kommet til med økte muligheter for å tilgjengeliggjøre materiale på forskjellige digitale plattformer. Vi ønsker nå å heve det felles ambisjonsnivået for dette arbeidet, og også å ruste oss å ta imot digitalt skapt materiale. Videre ønsker vi å fokusere på kulturarvsperspektivet gjennom å identifisere arkiv knyttet til kulturminner og kulturmiljøer, og å samarbeide med Byantikvaren i Oslo om å aktivere denne koblingen. Vi ønsker også at institusjonene prioriterer å arbeide med nominasjon av arkiv til Norges dokumentarv.

Stein Slyngstad
direktør, Kulturetaten i Oslo kommune

Ranveig Låg Gausdal
byarkivar i Oslo

Erland Ferrer-Pettersen
seksjonsleder, historisk seksjon
Oslo byarkiv

Kirsti Gulowsen
fagansvarlig privatarkiv
Oslo byarkiv

Bevarings- og utviklingsplan for privatarkiv i Oslo

Innhold

Forord	3
1. Innledning	7
Metodikk	7
Organisering	8
Førende dokumenter	8
2. Status - situasjonsbeskrivelse	11
Kort presentasjon av institusjonene i nettverket	11
Formidling, forskning og utvikling	19
Praktiske og tekniske forhold og behov	19
Generell samlingsbeskrivelse	21
Papirarkiv	21
Andre medier	23
Tidfesting av samlingene	24
Ordningsgrad og tilgjengeliggjøring	27
Foto	27
Digitalt skapt materiale/digitalisering/digital formidling	29
3. OSLO 1814-2020 Samfunnsanalyse ved Lars Thue, prof. em. i historie	33
En storby formes: 1814-1900	35
Boom og kriser – krig og fred: 1900-1948	47
Den planlagte byen - og planenes forvitring: 1948-1990	59
Mangfoldig, ettertraktet, fortettet og forhøyet: 1990-2020	73
4. Bestandsanalyse	87
Bedrifts- og næringsarkiv	87
Institusjoner	91
Organisasjoner/Stiftelser	92
Personarkiv, familiearkiv, gårdsarkiv	95
Andre aspekter	95
5. Institusjonenes innsamlingsstrategier	97
6. Kulturarvsperspektivet	103

Arkiv med tilknytning til kulturminner og kulturmiljøer	103
Norges dokumentarv og Verdens dokumentarv (UNESCO)	104
7. Mål og strategier	105
Nye ambisjoner	105
Tilgjengeliggjøring gjennom digitalisering og publisering på internett.....	105
Aktivisere kulturarvperspektivet	105
Innsamlingsvinklinger	105
8. Vedlegg	107
Sammenfatning av bestandsrapporter fra institusjonene	107

VERDENS- ERKLÆRINGEN OM ARKIVER

Declaration adopted
by the 36th session of
the General Conference
of UNESCO

Arkiver dokumenterer beslutninger, handlinger og minner. Arkiver er en **unik** og **uerstattelig** arv som overføres fra **generasjon til generasjon**. Arkiver forvaltes fra de blir til, for å **bevare** deres verdi og meningsinnhold. De er **autoritative** informasjonskilder som understøtter **pålitelige** og **transparente** administrative prosesser. De spiller en **vesentlig** rolle i samfunnsutviklingen ved at de sikrer og bidrar til individets og fellesskapets **hukommelse**. Åpen tilgang til arkiver beriker **kunnskapen** om samfunnet, fremmer **demokrati**, beskytter innbyggernes **rettigheter** og bedrer **livskvaliteten**.

Med bakgrunn i dette anerkjenner vi

- arkivenes unike kvalitet som autentisk dokumentasjon av administrative, kulturelle og intellektuelle aktiviteter, og som spillebilde av samfunnsutviklingen;
- arkivenes avgjørende betydning for å støtte virksomhetens effektivitet, ansvar og transparens, for å beskytte innbyggernes rettigheter, for å etablere individuell og kollektiv hukommelse, for å forstå fortiden og for å dokumentere nåtiden med tanke på framtidige tiltak;
- arkivenes mangfold som spor fra alle områder av menneskelig aktivitet;
- arkivenes mangfold av formater, inkludert papir, elektronisk, audiovisuelle og andre typer;
- arkivernes rolle som profesjonelle fagpersoner med grunnleggende og spesialisert utdanning, som tjener sitt samfunn ved å bidra til at arkiver blir skapt, og ved å velge ut, forvalte og gjøre arkivmaterialet tilgjengelig for bruk;
- det kollektive ansvaret alle har – innbyggere, offentlig ansatte og beslutningstakere, eiere eller innehavere av offentlige eller private arkiver, og arkivarer og andre informasjonsspesialister – i forvaltningen av arkiver

Derfor forplikter vi oss til å samarbeide for at

- hensiktsmessige nasjonale arkivprinsipper og -lover vedtas og håndheves;
- forvaltningen av arkiver verdsettes og utføres på en kompetent måte av alle organer, private eller offentlige, som skaper og bruker arkiver i sin daglige virksomhet;
- tilstrekkelige ressurser tilordnes for å oppnå en best mulig forvaltning av arkiver, inkludert tilsetting av profesjonelle fagpersoner;
- arkiver forvaltes og bevares på en måte som sikrer deres autensitet, pålitelighet, integritet og brukervennlighet;
- arkiver gjøres tilgjengelig for alle, samtidig som man respekterer relevante lover og rettighetene til enkeltpersoner, arkivskapere, eiere og brukere;
- arkiver brukes til å bidra til å fremme ansvarlig samfunnsengasjement.

Vedtatt av generalforsamlingen i ICA (The International Council on Archives) i Oslo, september 2010. Godkjent i den 36. sesjon av Generalkonferansen i Unesco, Paris november 2011.

(Bokmål)

ARKIVVERKET
RIKSARKIVET OG STATSARKIVENE

KULTURRÅDET
Arts Council
Norway

norsk arkivråd

1. Innledning

Arkiv, bibliotek og museer i Oslo forvalter verdifullt, historisk privatarkiv fra aktører som har hatt betydning både på lokalt nivå i Oslo, på Østlandet og nasjonalt. I 2015 var den første «Bevarings- og utviklingsplan for privatarkiv i Oslo» ferdig utarbeidet, med støtte fra Kulturrådet. Planen har vært et godt verktøy for å få et overblikk over arkivbestanden i Oslo, hvem institusjonene i Nettverk for privatarkiv er, og til å skape et levende nettverk. I de halvårlige møtene reises faglige spørsmål, vi blir kjent og blir til en ressurs for hverandre.

Da planen sto ferdig i 2015, var det 14 institusjoner med i nettverket, i dag er vi 24. Samtidig er Riksarkivet og Statsarkivet i Oslo samorganisert i Arkivverket, og Norsk Maritimt Museum er gått inn i som en del av Stiftelsen Norsk Folkemuseum. De fleste institusjonene har gjort et stort løft med å registrere sine arkiv i henhold til de ambisjonene vi satte oss. Samtidig har vi utviklet et verdifullt faglig nettverk.

Arkivverket har formulert klare ambisjoner for privatarkiv som en viktig del av samfunnets hukommelse, på linje med offentlige arkiv. Som et ledd i dette er det en uttalt nasjonal strategi at alle fylker skal ha en fylkeskoordinerende institusjon og en bevaringsplan for privatarkiv, og det er opprettet et nasjonalt nettverk for fylkeskoordinerende institusjoner og nasjonale aktører i privatarkivarbeidet.

Med støtte fra arkivutviklingsmidler fra Arkivverket er planen for Oslo nå revidert.

Den oppdaterte kartleggingen av privatarkivsituasjonen i Oslo har noen nye elementer. Det første er at det digitale skiftet har skapt behov for å kartlegge bredere. Noen institusjoner har kommet langt med digitali-

sering av analogt materiale og med organisering og bevaring av digitalt skapt materiale, mens andre er i startgropen. Vi har også innarbeidet et viktig perspektiv fra Kulturarvåret 2018, viktigheten av å se kulturarven under ett, uløselig sammenknyttet, at arkivene og gjenstandene knyttet til et sted er fortellingen om det stedet.

Metodikk

Vi har fulgt malen fra forrige plan, men søkt å komme nærmere den metodikken som Arkivverket har satt opp som fellesmal for fylkenes bevaringsplaner. Denne består av en bestandsanalyse som settes opp mot en samfunnsanalyse. Disse danner grunnlag for fremtidige samhandlings- og innsamlingsstrategier. Arbeidet med den første planen viste hvor komplisert en slik analyse er for Oslo. Oslo er et komplekst storsamfunn som har vært i rivende utvikling gjennom 200 år, og det viste seg den gang umulig å skape en samfunnsanalyse innenfor rammene for prosjektet. Den samme erfaringen har Arkivverket gjort i sitt nasjonale planarbeid.

I denne reviderte planen har vi inngått samarbeid med historikeren Lars Thue, som har gjort en historisk analyse av oslosamfunnet fra tidlig 1800-tall og frem til i dag. Han har vektlagt demografisk utvikling, samhandlingen og utvekslingen mellom statlig, kommunal og privat virksomhet, og ikke minst samhandling og utveksling med regionen omkring byen, Storoslo.

Bestandsanalysen er komplisert av flere årsaker. Dels fordi det er flere nasjonale institusjoner med i nettverket, og grensen mellom lokal, regional og nasjonal bestand ikke nødvendigvis er registrert i systemene, og kan også være en vanskelig avveining i seg selv. Samtidig brukes det flere forskjel-

lige registreringssystemer i Oslo. Bestandsanalysen vil derfor avspeile en blanding av nasjonalt og lokalt materiale. Dette er ikke nødvendigvis et stort problem, da det avspeiles hvilket arkivtilfang den enkelte institusjon faktisk forvalter.

Organisering

Prosjekteier er Byarkivet i Oslo, ved byarkivar Ranveig Gausdal, prosjektleder er Kirsti Gulowsen. Arbeidsgruppe er Kirsti Gulowsen og Cecilie Lintoft med fagressurser Tor Are Johansen (Arbark) og Øystein Eike (nå Stortingsarkivet). Ved siden av å skrive samfunnsanalysen har Lars Thue bidratt i diskusjon rundt bestandsanalysen, ved perspektiver som representativitet, blindsoner, kvantifisering og brukerperspektiver. De enkelte institusjonene har levert bestands- og tilstandsbeskrivelser, og fungert som referansegruppe for det faglige utviklingsarbeidet.

Målet er at denne planen og planarbeidet fører oss et skritt videre i arbeidet mot en samlet oversikt over privatarkivsituasjonen i Oslo, at bestanden sett i lys av samfunnsanalysen skal gi et dypere perspektiv på utviklingspotensial, og at vi skal få et bredere blikk på arkivenes rolle som en samlet del av kulturarven. Sist men ikke minst, gi fruktbar grobunn for videre godt samarbeid i nettverket.

Førende dokumenter

I planperioden er det foregått en generell bevisstgjøring av privatarkivenes historiske verdi, gjenspeilt i en dreining i arkivpolitikken nasjonalt og i de overordnede strukturene for organisering av privatarkivarbeidet. Videre er det kommet føringer hos Arkivverket som har følger for privatarkivarbeidet regionalt.

Meld. St. 7 (2012-2013) *Stortingsmelding om arkiv* avstedkom to store tiltak for arkivsektoren. Det ene var SAMDOK-prosjektet, det andre var arkivlovsutredningen

NOU 2019:9 *Fra kalveskinn til datasjø*, med påfølgende lovutkast 2021.

SAMDOK-prosjektet (helhetlig samfunnsdokumentasjon) gikk fra 2013 til 2017 og besto av flere underprosjekter. For privatarkivenes del har de viktigste resultatene vært igangsettingen av metodeutvikling for høsting og langtidslagring av digitale privatarkiv, sektorsatsning for næringslivsområder (olje, sjømat, bergkunst) og utvikling av det nasjonale nettverket av fylkeskoordinerende institusjoner. En viktig sideeffekt, som også Arkivverket nevner i sin sluttrapport, er økt samarbeid på tvers av arkivsektoren.

Ikke minst avstedkom SAMDOK-prosjektet en mer bevisst holdning til privatarkiv i Arkivverket og overordnede statlige føringer, og Arkivverkets første *Nasjonal strategi for privatarkivfeltet i Norge (2015-2020)*. Denne er senere rullert, (2019-2023). Arkivverket har også laget sin egen *Bevaringsplan for privatarkiv i Arkivverket (2020)*.

Den andre viktige konsekvensen av Meld. St. 7 (2012-2013) var igangsettelsen av arbeidet med ny arkivlov. Lovforslagene i arkivlovsutredningen (2019) ville innebære et stort løft for privatarkivarbeidet nasjonalt. Disse er senere ikke fulgt opp i selve lovforlaget som kom høsten 2021. Foreløpig er ikke ny arkivlov ferdigstilt.

I 2016 ble Arkivverket omorganisert og statsarkivenes rolle som selvstendige regionale arkivinstitusjoner nedtonet. Privatarkiv med lokal og regional betydning blir i større grad enn tidligere avlevert til lokale og regionale bevaringsinstitusjoner og koordinering av privatarkivarbeidet i regionene plassert hos det fylkeskoordinerende leddet.

Med dette er regionalt arkivansvar overført til lokale institusjoner, koordinert av det fylkeskoordinerende leddet. Prinsippet er nedfelt i gjeldende *Nasjonal strategi for pri-*

vatarkivarbeidet (2019–2023).¹ Dette innebærer at privatarkiv i grenseland mellom regionalt og statlig, så som regionalt samarbeid på tvers av fylkesgrenser som tidligere var statsarkivenes ansvar, nå er blitt et regionalt ansvar. Oslo og de befolkede kommunene omkring utgjør ett, sammenhengende bolig- og næringsområde. For Oslo vil dette si at alt organisasjons- og næringssamarbeid mellom Oslo og Viken nå er et lokalt arkivansvar. Fra 2024 oppløses Viken, og nærmeste regionale hovedsamarbeidspartner blir igjen Akershus.

Meld. St. 8 (2018–2019) *Kulturens kraft – Kulturpolitikk for framtida* foreslår prinsipp for oppgave- og ansvarsfordeling mellom forvaltningsnivåene, og følger dermed opp Meld. St. 6 (2018–2019) «Oppgaver til nye regioner», som varslar at fylkeskommunene skal få et større ansvar for kulturoppgaver. Den utfyller således Arkivverkets nasjonale strategi som knesetter prinsippene for ansvarsfordeling.

Meldingen presiserer at kulturarvmaterialet i ABM-sektoren er et viktig grunnlag for dagens samfunn, og at det er en prioritert oppgave å sikre at materialet blir bevart og gjort allment tilgjengelig. Mange søker identitet og tilhørighet, på et personlig eller overordnet plan, og derfor blir det stadig viktigere å verne om, tilgjengeliggjøre og formidle kulturarven.

Det blir også presisert at den digitale dokumentproduksjonen i arkiv har ført til nye både utfordringer og muligheter. Stadig større mengder digitalt skapt dokumentasjon, gir media og kulturlivet nye formidlingsmuligheter, uavhengig av tid og geografisk lokalisering.

Meld. St. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken* understreker gevinstene som kommer gjennom samarbeid mellom kulturminneforvaltningen, frivilligheten, arkiv, museer og forskningsinstitusjoner i kunnskapsdanningen og formidlingen av kulturarv og kulturmiljøer.

EUs personvernforordning GDPR kom i 2018. Den har ført til et større press på avlevering av private arkiv, da eier ikke lenger har anledning til å oppbevare personsensitiv informasjon. Den skaper også et større behov for presis veiledning i forkant av avleveringer, da arkivskaper eller -forvalter gjerne er av den oppfatning at all personinformasjon må kasseres og makuleres før avlevering.

Meld. St. 23 (2020–2021) *Musea i samfunnet – Tillit, ting og tid* understreker museenes rolle i infrastrukturen for demokrati og frie ytringer, slik kulturmeldingen også målbærer. Den har et eget kapittel der arkiv behandles (9.9 Museum og arkiv), som blant annet påpeker verdien av forvaltning og formidling av analoge og digitale arkiv, også i museene. Her omtales også Riksarkivarens nettverk av fylkeskoordinerende institusjoner for privatarkiv, og det pågående arbeidet med utvikling av bevaringsplaner for privatarkiv. Stortingsmeldingen fremhever det gode samarbeidet mellom arkiv og museum, men mener likevel at det i årene framover er grunn til å drøfte flere nye samarbeidsløsninger mellom museene, Arkivverket, andre arkivinstitusjoner og Nasjonalbiblioteket, herunder digitalisering. Den nevnte etableringen av regionale historiesentra synes lite aktuell for Oslo.

¹ Nasjonal strategi for privatarkivarbeidet (2019–2023), pkt. 2.1: Det er en klar fordeling av ansvar

og roller nasjonalt (Riksarkivaren) og regionalt (fylkeskommunene) på privatarkivfeltet.

Norsk Teknisk Museum, arkivmagasinet. Foto Arne Langleite/Norsk Teknisk Museum

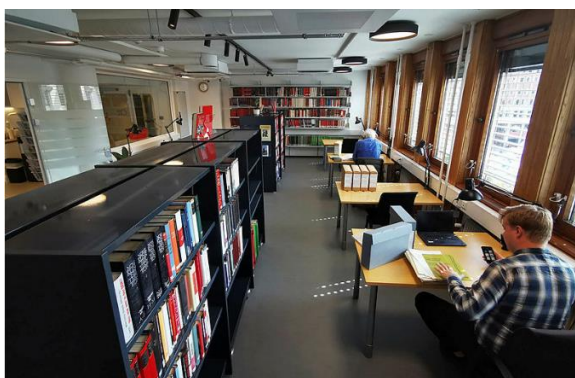
2. Status - situasjonsbeskrivelse

Kort presentasjon av institusjonene i nettverket

Nettverk for privatarkiv i Oslo består pr. dags dato av 24 medlemmer. Alle har som en prioritert oppgave å bevare og tilgjengeliggjøre privatarkivmateriale. Det drives også ulik formidlings-, utviklings- og forskningsaktivitet i institusjonene. Arkivforbundet og Museumsforbundet deltar i møter og diskusjon. Videre er Fellestrådet for historielagene i Oslo representert.

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark) ble opprettet i 1908 av LO og Arbeiderpartiet i fellesskap. Arbark er arbeiderbevegelsens eldste eksisterende kulturinstitusjon og eldste private arkivinstitusjonen i Norge, og skal bevare og formidle arbeiderbevegelsens kulturarv. Institusjonen mottar kulturarvmateriale fra Landsorganisasjonen, forbundene i LO, partier og organisasjoner på venstresiden, samt fra privatpersoner med tilknytning til venstresiden i norsk samfunnsliv.

Arbarks nye lesesal. Foto: P.E. Fjoran, Arbark.

Privatarkivsamlingen består av 9 500 hm fordelt på 2187 arkiv/arkivskapere, i hovedsak organisasjonsarkiv. 708 av disse har oslotilhørighet. Det inngår også en omfattende fotosamling.

Arbark har en innsamlingsplan, og jobber strategisk både med digitalisering og med forvaltning av digitalt skapt materiale. Institusjonen hadde 17 stillinger i 2020.

Arkivverket

Arkivverkets arbeid med privatarkiv omfatter bevaring av privatarkiv med nasjonal betydning, for eksempel viktige personlige samfunnsaktører, organisasjoner med landsomfattende virksomhet, bedrifter av nasjonal betydning eller arkiv som dokumenterer signifikante samfunnsfenomener. Institusjonen skal også koordinere det helhetlige privatarkivarbeidet i Norge, og styrer et nasjonalt nettverk for privatarkiv.

Privatarkivsamlingen består av 18 920 hm fordelt på 2467 arkiv. Av disse har 406 arkiv (1772 hm) ren oslotilhørighet. Personarkivene er flest i antall, organisasjonsarkivene utgjør mest i volum. Hovedvekten er på organisasjons- og bedriftsarkiv. Det inngår også en omfattende fotosamling.

Danseinformasjonen / Dansearkivet

Stiftelsen Danseinformasjonen, stiftet 1994, er det nasjonale kompetansesenteret for dansekunst.

Dansearkivet er Norges største samling av dansehistorisk dokumentasjon av scene-dans, forvaltet av Danseinformasjonen. Samlingen består av 24 hm fordelt på 76 registrerte arkiv, 50 analoge og 26 digitaliserte. De 26 var opprinnelig analoge, men er nå digitalisert, og det fysiske materialet er returnert til arkivskaper. Arkivkategoriene er organisasjonsarkiv og personarkiv, mange arkiv har oslotilhørighet. Dansearkivet har en innsamlingsplan, og jobber strategisk med digitalisering, men mindre med

strategisk forvaltning av digitalt skapt materiale.

Danseinformasjonen har 4,3 årsverk og én av disse har ansvar for Dansearkivet.

Historielagene i Oslo, Fellesrådet

Fellesrådet for Historielagene i Oslo er fellesforum for 23 lokale eller byomfattende foreninger og lag som har egnet seg for byens eller bydelens lokalhistorie. Historielagenes formål er å fremme interessen for lokalhistorie og kulturvern, øke kunnskapene om distriktet, samle inn og ta vare på slikt som har betydning for kommunens eller områdets historie og som bl.a. kan fortelle om folks livsvilkår gjennom tidene samt arbeide for vern og merking av kommunens eller områdets fortidsminner og kulturminner. Mange arbeider også med slektshistorie. Endel av disse forvalter noe arkiv, de fleste har en fotosamling.

HL-senteret – Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

HL-senteret ble etablert i 2001 som en del av det historiske og moralske oppgjøret med den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge under 2. verdenskrig. Senteret skal forske på, formidle og dokumentere Holocaust og andre folkemord, rasisme, antisemittisme og brudd på menneskerettighetene i historiske og moderne

Historielagene identifiserer og går opp Bygata, ferdselsveien mellom Jevnaker og Oslo kommune

Villa Grande, HL-senteret. Foto: HL-senteret.

samfunn. Relevante privatarkiv skal ordnes, bevares og gjøres tilgjengelig for forskning og formidling. Privatarkivsamlingen består av ca. 20 hm fordelt på 24 registrerte arkiv, alle er personarkiv. Flere av arkivene inkluderer fotomateriale. Materialet har i liten grad oslotilhørighet.

HL-senteret har en innsamlingsplan, men det jobbes ikke systematisk eller strategisk med digitalisering og med forvaltning av digitalt skapt materiale.

Arkivsamlingen forvaltes av HL-senterets dokumentasjonsavdeling, som betjenes av to ansatte på heltid. Det inngår også bibliotek, en gjenstandssamling samt flere mediesamlinger i dokumentasjonsavdelingen

Jødisk Museum i Oslo

Jødisk Museum i Oslo ble opprettet i 2004, av Det Mosaiske Trossamfund (DMT) i Oslo. Det inngår i et internasjonalt nettverk av jødiske museer, og skal samle, bevare og formidle gjenstander og minner som kan belyse jødernes historie i Norge. Innsamlingsarbeidet foregår kontinuerlig og etter en forvaltningsplan

Privatarkivsamlingen består av 25 hm fordelt på 35 arkiv, vesentlig med tilknytning til Oslo. 15 arkiv inngår i Det Mosaiske Trossamfunds historiske arkiv, de øvrige er

Jødisk Museum i Oslo, lesesalen. Foto: Jødisk Museum Oslo

personarkiv. Museet forvalter også en fotosamling. Det er digitalisert mye foto, men det jobbes ikke systematisk med digitalisering, det er heller ikke en strategi for forvaltning av digitalt skapt materiale.

Museet betjenes av seks ansatte, samt seks deltidsansatte museumsverter.

Kulturhistorisk museum

Kulturhistorisk museum er et fakultet på Universitetet i Oslo, med sosialantropologi, arkeologi, konservering, numismatikk, runologi og museologi som forskningsfelt. Privatarkivsamlingen består av 30 hm fordelt på 34 arkiv, i hovedsak person- og organisasjonsarkiv. Museet har ingen egen strategi for videre innsamling av privatarkiv og ingen strategi for forvaltning av digitalt skapt materiale. Det foreligger heller ingen konkret digitaliseringsplan. Arkivet har to faste stillinger, organisert under Seksjon for samlingsforvaltning, hvor hovedoppgaven er forvaltning av museets dagligarkiv.

MF – Vitenskapelig høyskole

Den private stiftelsen MF Vitenskapelig høyskole har en todelt arkivsamling med dokumentasjon fra MFs organer, samt personarkiv fra ansatte og andre sentrale personer. Privatarkivsamlingen består av 32 arkiv som omfatter 540 hm, bestående av institusjonsarkiv, personarkiv og organisa-

sjonsarkiv. Det inngår også en foto- og filmsamling. De fleste arkivskaperne har oslo-tilhørighet.

Høyskolen har ingen konkret digitaliseringsplan, men en plan for forvaltning av digitalt skapt materiale i dagligarkivet er under arbeid. Det historiske arkivet er beman- net med 0,6 stilling, og den ansatte har arkivutdanning. Hovedoppgaven er å forvalte høyskolens dagligarkiv, det historiske arki- vet kommer som en tilleggsoppgave.

Munchmuseet

Munchmuseet (i dag MUNCH), med Munchsamlingen, er en del av Oslo kommunes kunstsamling, og siden 2010 en egen etat som også forvalter Amaldus Nielsens malerisamling, Ludvig O. Ravensbergs samling og Rolf E. Stenersens store kunstgave til Oslo by. Museet skal øke interessen for og kunnskapen om Edvard Munch og hans kunstnerskap lokalt, nasjonalt og internasjonalt, gjennom bevaring, forskning og formidling. Institusjonen har i 2022 flyttet inn i et nytt bygg i Bjørvika.

Ved siden av kunstverk består museets samlinger av gjenstander, foto, bøker, tidsskrifter, dokumenter og manuskripter. Det drives ikke aktiv innsamling, men det foretas innkjøp av særlig viktige objekter. I tillegg til den testamenterte arven etter Edvard Munch forvalter museet gaver i form av brev og manuskripter, og samlinger av Munch-brev er innkjøpt eller byttet mot grafikk.

Samlingene av dokumenter og manuskripter forvaltes av registrarer og én konservator. Tidsskrifter, småtrykk og bøker, som inngår i samlingene, forvaltes av biblioteket. Foto som inngår i samlingene registreres i samlingsdatabasen, mens alle foto på huset legges inn i Fotoweb. Museet har et ukjent antall dokumentarfoto. Arkivet forvaltes i det daglige av museets arkivar. Museet har totalt ca. 150 ansatte.

MUNCH Interiør. Foto: E. Aslaksen, Munchmuseet

Museum for universitets- og vitenskapshistorie (MUVI)

Universitetet i Oslo (UiO) er en statlig organisasjon som ble etablert i 1811 med avleveringsplikt til Riksarkivet for sitt administrative arkiv. Ved en så gammel, kompleks og stor forsknings- og undervisningsinstitusjon befinner det seg mye arkivmateriale knyttet til virksomheten i tillegg til det administrative. Eksempler på dette er korrespondanse knyttet til en enkelt forsker, skriftlig materiale knyttet til et forskningsprosjekt eller et laboratorium, forelesningsnotater og plantegninger. UiO har ingen organisasjon for å forvalte eller håndtere slikt kildemateriale. Det kan dels forklare med at Universitetsbibliotekets håndskriftsamling ble igjen på Nasjonalbiblioteket da institusjonene ble delt i 1999.

Det er ingen samlet oversikt over hva som finnes av privatarkiv ved UiO, men det er et ønske i organisasjonen om en bedre forvaltning i framtiden. Universitetsbiblioteket arbeider med å få på plass en digital plattform som blant annet kan håndtere en kartlegging av UiOs privatarkiv og digitalisert materiale. Da prosessen er i oppstart, har ikke MUVI rapportert inn mer detaljert informasjon til denne planutgaven.

Nasjonalbiblioteket

Nasjonalbiblioteket skal, gjennom hele spekteret av medietyper, ha landets mest komplette samling av publisert materiale,

samt upublisert materiale med verneverdi for forskning og formidling. De ulike undersamlingene har egen innsamlingspolitikk og anskaffelsesprofil, og suppleres i tett dialog med andre bevaringsinstitusjoner. Hovedfokus er arkiv fra personer, bedrifter og organisasjoner innen kulturliv og forskning.

Privatarkivsamlingen forvaltes av Avdeling for forskning og formidling, og den består av 3825 hm fordelt på 7000 registrerte arkiv, med hovedvekt på personarkiv. Det inngår også en omfattende fotosamling. Det meste av materialet har i større eller mindre grad tilknytning til Oslo.

Det gjennomføres en storstilt og omfattende digitalisering av NBs samling, det gjøres også store digitaliseringsoppdrag for andre institusjoner.

Nasjonalmuseet

Nasjonalmuseet er landets største museum for kunst, konsolidert i 2003 som en stiftelse bestående av Nasjonalgalleriet, Kunstindustrimuseet, Museet for samtidskunst, Arkitekturmuseet og Riksutstillingene. Nasjonalmuseet har et omfattende dokumentasjons- og forskningsmateriale, som forvaltes av Dokumentasjonsarkivet. Institusjonen samler ikke aktivt og har ingen bevaringsplan med klart definerte utpekte områder. Men museet mottar privatarkiv som er relevante for museets egen historikk, kunstsamlinger og kunsterne, samt norsk kunsthistorie på nasjonalt eller internasjonalt nivå. Museet flyttet inn i ny bygning i 2019, og åpnet i 2022.

Privatarkivsamlingen består av 2250 hm fordelt på 120 registrerte arkiv, hvorav 468 hm er ordnet. En vesentlig del av samlingen er arkivene etter institusjonene som ble konsolidert i 2003, for øvrig er det hovedvekt på personarkiv. Det meste av materialet har i større eller mindre grad tilknytning til Oslo.

Nasjonalmuseets bibliotek. Foto: Frode Larsen, NAM

Strategi for digitalisering, og for forvaltning av digitalt skapt arkiv, er under tverrfaglig planlegging. Dokumentasjonsarkivet betjenes på heltid av tre ansatte.

NLM-arkivet (Norsk Luthersk Misjonssamband)

Det norske lutherske Kinamissionsforbund (NLM fra 1950) ble stiftet i 1891, primært for å drive misjonsarbeid i Kina, senere i andre asiatiske, afrikanske og sør-amerikanske land, samt Norge.

NLM-arkivet skal samle, ordne og registrere informasjon fra NLMs virksomhet nasjonalt og internasjonalt, og være en ressurs for forskning. Virksomheten har sitt hovedkvarter i Oslo.

Privatarkivsamlingen består av 1050 hm fordelt på 138 i hovedsak registrerte arkiv, primært organisasjonsarkiv. Det inngår også en omfattende fotosamling, samt en filmsamling. NLM-arkivet betjenes av én arkivar i 50% stilling.

Norges Hjemmefrontmuseum

Norges Hjemmefrontmuseum ble opprettet i 1962 som en privat museumsinstitusjon, ble videreført som egen stiftelse i 1966, og er i dag en del av Forvarets museer. Museet forvalter arkivalia fra okupasjonsårene, og formidler motstandskampens nasjonale historie.

Privatarkivsamlingen består av 450 hm fordelt på 550 registrerte arkiv, hvorav 102 har tilknytning til Oslo. Det er hovedvekt på organisasjonsarkiv. Det inngår også en omfattende fotosamling.

Museet har så langt hverken mottatt digitalt skapt materiale eller laget strategi for kommende forvaltning, men en prosjektplan for digitalisering er under arbeid. Hjemmefrontmuseets arkiv- og dokumentasjonstjeneste utføres av tre ansatte, og museets samlingsforvaltningstjeneste utgjør halvannet årsverk.

Norsk Folkemuseum

Norsk Folkemuseum er organisert under Stiftelsen Norsk Folkemuseum, og er Norges største kulturhistoriske museum med landsdekkende samlinger fra 1500-tallet og fram til i dag. Privatarkivsamlingen forvaltes av en dokumentasjonsavdeling som består av arkiv, bibliotek, katalog og foto.

Privatarkivsamlingen består av 1100 hm fordelt på 130 registrerte arkiv, med hovedvekt på personarkiv. 30 arkiv har en tilknytning til Oslo. Museet har også en omfattende fotosamling.

Museet jobber ikke systematisk eller strategisk med digitalisering og med forvaltning av digitalt skapt materiale.

Dokumentasjonsavdelingen har 2,4 stillinger som forvalter både dagligarkivet og det historiske materialet, 3,4 stillinger har ansvar for fotosamlingen.

Norsk Maritimt Museum

Norsk Maritimt Museum er organisert under Stiftelsen Norsk Folkemuseum, og er et landsdekkende museum for norsk sjøfart og annen virksomhet tilknyttet kyst, sjø og vassdrag. Dokumentasjonsavdelingen har ansvaret for museets historiske arkivmateriale, herunder privatarkiv, foto og tegninger. Museet har ikke samlet inn arkivma-

teriale på en planmessig måte, men innlemmer dette i samlingen etter vitenskapelig vurdering.

Privatarkivsamlingen består av 750 hm fordelt på 230 arkiv, i hovedsak bedriftsarkiv og organisasjonsarkiv. Det inngår også en omfattende fotosamling og et stort tegningsarkiv. Noe materiale har tilhørighet til Oslo. Museet jobber systematisk med digitalisering av deler av tegningsarkivet, men ikke med forvaltning av digitalt skapt materiale. Dokumentasjonsavdelingen har tre årsverk.

Norsk Maritimt Museum, fra arkivmagasinet. Foto: Norsk Maritimt Museum

Norsk Teknisk Museum

Stiftelsen Norsk Teknisk Museum er nasjonalmuseum for teknologi, industri, vitenskap og medisin. Det har store samlinger, herunder gjenstander, foto og arkiv, samt et bibliotek med Norges største samling teknologihistorisk litteratur.

Privatarkivsamlingen består av 1288 hm fordelt på 421 registrerte arkiv, i hovedsak person- og bedriftsarkiv. 128 arkiv har tilknytning til Oslo. Det inngår også en omfattende fotosamling. Museet jobber systematisk med digitalisering, men har foreløpig ikke strategi for forvaltning av digitalt skapt materiale. Bibliotek, arkiv og fotosamlingene betjenes av 2,5 årsverk.

Oslo byarkiv

Byarkivet har fagansvar for Oslo kommunes samlede arkivvirksomhet, og oppbevarer og formidler verneverdig kommunalt arkivmateriale. Byarkivet er også fylkeskoordinerende organ for privatarkivarbeidet i Oslo. Byarkivet samler kildemateriale som er allsidig og av betydning for byens historie, kultur og miljøer. Hovedfokus ligger på forenings- og organisasjonsarkiv, multikulturelle arkiv, arkiv etter bedrifter og handel, arkiv etter virksomheter som utøver oppgaver på vegne av det offentlige, og utvalgte personarkiv av særlig interesse for Oslos historie.

Privatarkivsamlingen består av omkring 2600 hm fordelt på 502 arkiv, med hovedvekt på organisasjonsarkiv. Alle arkivene har en tilknytning til Oslo. Det inngår også en større fotosamling. Privatarkivsamlingen forvaltes av Seksjon for historisk arkiv, hvor én fast stilling har privatarkiv som et eget fagområde.

Oslo katedralskoles historiske bibliotek

Biblioteket eies og drives av Stiftelsen Oslo katedralskole. Samlingen er grunnlagt midt på 1600-tallet, og fra 1720 av fungerte den som offentlig bibliotek i byen. I alt rommer biblioteket i overkant av 50.000 bind, som sammen spenner over hele ni århundrer. Bøkene utgjør et uvurderlig arkiv over Christiania-borgerskapets litterære og vitenskapelige interesser i opplysningstiden og den tidlige nasjonalromantikken. Samlingen er intakt og godt dokumentert, blant annet med utlånsprotokoller tilbake til omkring 1800. De eldste delene av skolens arkiv går tilbake til 1719, med regnskap og obligasjonsprotokoller, elevlister og eksamensprotokoller. Fra 1799 og fremover er også rektors korrespondanse bevart, like som skolerådets (senere forstanderskapets) deliberasjonsprotokoller.² Biblioteket

² Fra Katedralskolens nettside.

har også noe uordnet arkiv. Det er ikke rapportert inn tallmateriale til denne planen.

Oslo Museum

Stiftelsen Oslo Museum består av de konsoliderte museene Bymuseet, Teatermuseum og Interkulturelt museum, samt Arbeidermuseum. Museet forvalter, bearbeider og formidler kulturhistorisk materiale som kan belyse Oslos historie. Museet definerer ikke arkivforvaltning som en hovedaktivitet, og er generelt restriktiv til å motta nytt arkivmateriale. Givere henvises til Byarkivet, Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket.

Privatarkivsamlingen forvaltes av museets fagbibliotek, som også har bøker, tidsskrifter, kart og et stort klipparkiv. Arkivsamlingen består av 62 hm fordelt på 90 registrerte arkiv, med hovedvekt på personarkiv. Alle arkivene har en tilknytning til Oslo.

Museet har en innsamlingsplan, men ikke spesifikt for arkivmateriale. Museet tar inn noe arkivmateriale, først og fremst i forbindelse med utstillings- eller dokumentasjonsprosjekter, eller hvis det kommer sammen med gjenstander/foto har sammenheng med materiale som er i samlingen fra før.

Det arbeides heller ikke systematisk eller strategisk med digitalisering og med forvaltning av digitalt skapt materiale. Privatarkivene betjenes av museets fagbibliotekar. Oslo Museum har også en stor fotosamling, som betjenes av en egen fotoarkivar.

Sceneweb, Stiftelsen Danse- og teatersentrum

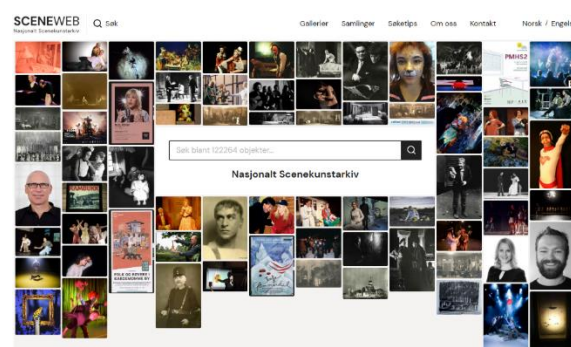
Scenewebarkivet er et nasjonalt, digitalt arkiv for norsk, profesjonell scenekunst, eid og driftet av Stiftelsen Danse- og teatersentrum.

Arkivet består kun av digitalt materiale, en blanding av digitalisert analogt materiale

og digitalt skapt materiale. Samlingen omfatter 92 700 objekter/15 500 filer, og er publisert på nettsiden sceneweb.no. Arkivkategoriene er personarkiv, organisasjonsarkiv og institusjonsarkiv, og mange arkiv har oslotilhørighet.

Scenewebarkivet har en innsamlingsplan og jobber strategisk både med digitalisering og med forvaltning av digitalt skapt materiale.

Arkivet bemannes av ett fast årsverk, samt andre engasjementer tilsvarende 1,5 årsverk.

Sceneweb er et digitalt arkiv på nett.

Skimuseet

Skimuseet eies og drives av Skiforeningen. Frem til 1952 holdt Skimuseet til i en egen laftet bygning ved Frognerseteren, like nord for der Skistua ligger i dag. I forbindelse med ombyggingen av Holmenkollbakken til OL i 1952 ble samlingene flyttet til nye lokaler i selve hoppet. Her hadde det tilhold frem til 1983, da nye lokaler ble sprengt inn i fjellet, ved siden av hoppet.

Skimuseets samling består av ca. 2500 par ski. De eldste er funnet i myrer, med Alvdalsskien som de eldste, fra år 600.e.Kr. Mange av skiene har tilhørt våre fremste idrettsutøvere og medlemmer av kongefamilien. Foruten gamle og nye skityper har Skimuseet skiutstyr fra polarekspedisjonene til Nansen og Amundsen. Museet inneholder

dessuten et skimakerverksted, premiesamlinger gitt av vintersportsutøvere og et spesialbibliotek med bøker relatert til vintersport. Museet har både faste og skiftende utstillinger.

VID – Misjons- og diakoniarkivet

VID – Misjons- og diakoniarkivet viderefører driften av Misjonsarkivet og Diakoniarkivet. I dag er Misjons- og diakoniarkivet en nasjonal bevaringsinstitusjon for misjon og diakoni, kristne kirker og organisasjoner. Arkivet legger til rette for allmenn historiefremidling, men har også tett samarbeid med relevante forskningsmiljøer. Arkivet har arkivdepot i Stavanger og Oslo.

Arkivene på ca 620 hm er fordelt på 20 arkivskapere sentrert om Diakonhjemmet, Diakonova, Bibelselskapet og Frelsesarmeen. Det finnes noe digitale filstrukturer og planlegges noe uttrekk. Det arbeides systematisk med digitalisering av foto, periodevis med lyd og film. Mange av arkivskaperne har tilhold i Oslo. Misjons- og diakoniarkivet har en bemanning på 3,8 årsverk.

Vigelandmuseet

Vigelandmuseet eies av Oslo kommune og er organisert under Kulturetaten. Museet skal forvalte arven etter Gustav Vigeland, herunder bygningen i Nobels gate 32 med atelier og leilighet, skulpturer, tegninger og tresnitt. I tillegg forvaltes et omfattende arkiv.

Samlingen består i alt av 68,5 hm, samt tre store ruller med plantegninger over Vigelandsparken og museet. Privatarkivmaterialet består av 38 hm fordelt på 7 arkiv, alt er personarkiv. Det inngår også en omfattende fotosamling. Hele samlingen har tilknytning til Oslo.

Museet har ikke en egen innsamlingsplan for arkivet, og ingen strategi for forvaltning av digitalt skapt materiale. Det foreligger heller ingen konkret digitaliseringsplan. Museet har ingen ansatte med arkiv som hovedoppgave, men materialet følges opp av en konservator/kunsthistoriker som har inngående kjennskap til det.

Vigelandparkens tegninger. Foto: Marte Grette, Vigelandmuseet.

Formidling, forskning og utvikling

Ved siden av de konkrete arkivfaglige oppgavene er direkte publikumskontakt og publikumsformidling en viktig arbeidsoppgave for de aller fleste av institusjonene i nettverket. De har et bibliotek-/lesesalstilbud med faste åpningstider eller etter avtale, og de har jevn pågang av lokalhistorikere og slektsgranskere, av studenter, forskere og fagfolk for øvrig. Arkivverkets *Statistikk for arkiv 2019* og *Samletabell museum, arkiv og lokalhistoriske arkiv 2019* viser et publikumsbesøk på 14 435 hos de institusjonene i nettverket som har levert data til statistikken. På grunn av pandemistengning forholder vi oss her til tall fra 2019. Det finnes ikke data for alle institusjonene, så dette er følgelig minimumstall. Flere institusjoner prioriterer formidling gjennom produksjon av årbøker eller tidsskrift: Arbeiderhistorie (Arbark), Byminner (Oslo Museum), TOBIAS (Byarkivet), Kunst og kultur (Nasjonalmuseet), By og bygd (Norsk Folkemuseum). Arbeiderhistorie og Kunst og kultur er vitenskapelige tidsskrift underlagt fagfelleevaluering. Som forskningsinstitusjon har HL-senteret en betydelig vitenskapelig produksjon; publikasjonene er i utgangspunktet vitenskapelige, men utkommer ikke som tidsskrift eller årbok.

Det drives også viktig arkivbasert formidling gjennom utstillingsvirksomhet og arrangementer. Nettverket har også et godt samarbeid om fellesarrangementer, for eksempel gjennomføres både Den norske arkivdagen og Slektsforskerdagen i et fast samarbeid mellom flere av institusjonene.

Institusjonene deltar i ulike utviklingsprosjekter og forskningsoppgaver med fokus på privatarkiv, ofte finansiert gjennom Kulturrådets *Støtteordning for privatarkiv*. Samarbeidet mellom Norsk Folkemuseum og Jødisk Museum i prosjektet *Norsk-jødisk Dokumentasjon – jødisk liv og historie i Norge* har for eksempel generert livsløpsintervjuer med over 50 personer født før andre verdenskrig, og over 1000 foto fra jødisk liv i Norge.

Det drives også samarbeidsprosjekter i nettverket. Ett eksempel er *oslobilder.no*, en felles søke- og formidlingsportal for historiske Oslo-bilder. Prosjektet ble lansert i 2010 og er et samarbeid mellom Byarkivet, Oslo Museum, Arbark, Norsk Folkemuseum, Norsk Teknisk Museum, Telemuseet og Universitetsbiblioteket i Bergen. Per dags dato kan *oslobilder.no* tilby ca. 130 000 objekter med oslomotiv til publikum.

Praktiske og tekniske forhold og behov

Alle institusjonene i nettverket ønsker å sikre videre bevaring av samlingene under gode magasinforhold. Bare fire institusjoner synes å ha overveiende tilfredsstillende magasiner, med både utvidelsesmuligheter og god klimaregulering. Fem institusjoner

har foreløpig utvidelsesmuligheter, mens seks melder om oppfylte magasiner. 12 institusjoner melder at magasinet ikke tilfredsstiller Arkivverkets krav til spesialrom for arkiv.

Tabell 1: Magasinformhold. Kapasitet og kvalitet

Bevaringsinstitusjon	Magasinformhold
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	Magasinet har foreløpig noe ledig kapasitet, og kapasiteten blir nå optimalisert ved en pågående ombygging. Tilfredsstillende brannsikring. Skjeggkre er påvist. Det benyttes et fjernmagasin under Ekeberg.
Arkivverket	Arkivverkets magasiner er i praksis fulle. Et magasin for helsearkiv er etablert på Tynset (Norsk helsearkiv). Det er også etablert et fjernmagasin hos Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana.
Danseinformasjonen/Dansearkivet	Fysisk og digitalt materiale skal på sikt overføres til Arkivverket. Foreløpig magasin i Dansens Hus mangler klimakontroll, men er likevel stabilt og er sikret mot brann, vann og tyveri.
Historielagene	Ikke kjent
HL-senteret	Magasinet har foreløpig noe ledig kapasitet. Magasinet mangler klimaregulering, men er likevel relativt stabilt. Tilfredsstillende sikring mot tyveri og brann.
Jødisk Museum i Oslo	Magasinet mangler klimaregulering, men er likevel relativt stabilt.
Kulturhistorisk museum	Magasinet er sikret med kodelås og sensor, men ligger i en bygning uten klimastyring, noe som medfører temperatursvingninger og trafikkstøv.
MF Vitenskapelig høyskole	Magasinet mangler klimastyring og det er vannrør i nærheten.
Munchmuseet	I de nye lokalene i Bjørvika har museet store og klimaregulerte magasin.
MUVI	Ikke kjent
Nasjonalbiblioteket	Magasinene har foreløpig ledig kapasitet, er klimaregulert og sikret.
Nasjonalmuseet	I de nye lokalene i Vika har museet store og klimaregulerte magasin med gode muligheter for tilvekst.
NLM-arkivet	To av magasinene er tilfredsstillende, men ett har dårlig klimaregulering.
Norges Hjemmefrontmuseum	Magasinet har en upraktisk og fragmentert lokalisering. Det tilfredsstiller ikke Arkivverkets krav til spesialrom for arkiv.
Norsk folkemuseum	Museet fikk nytt arkivmagasin i 2018, som tilfredsstiller kravene for sikkerhet, klimastyring og skadedyrkontroll. Kapasiteten er begrenset og magasinet er snart oppfylt. Skjeggkre er påvist i museets bygningsmasse, men ikke i arkivmagasinet.
Norsk Maritimt Museum	Magasinet har noe restkapasitet, forutsatt rokkering. utfordringer mht klimaregulering. Skjeggkre er påvist.
Norsk Teknisk Museum	Magasinet er fullt, men er supplert med fjernmagasin. Ingen restkapasitet. Det er vannførende rom over magasinet. Tilfredsstillende klimakontroll på ett fjernmagasin. Svært gode forhold for fotooppbevaring.
Oslo byarkiv	Magasinet er i praksis fullt, og muligheter for tilleggsmagasin utredes. Skjeggkre er påvist. Magasinet er videre preget av nedslitte reoler og utfordringer med klimaregulering.
Oslo katedralskole	Ikke kjent
Oslo Museum	Magasinet er fullt. Tilfredsstillende klimaregulering. Tilfredsstillende forhold for fotoforvaltning.
Sceneweb	Sceneweb-arkivet består kun av digitalt materiale, og det finnes folgelig ikke et analogt magasin.
Skimuseet	Ikke kjent
VID Vitenskapelig høyskole	Magasinet i Stavanger er forskriftsmessig. Magasinet i Oslo er ikke tilstrekkelig sikret, men har klimaovervåking. Skjeggkre er ikke en merkbar utfordring.
Vigelandmuseet	Magasinet er så godt som oppfylt og det er ingen restkapasitet. Det mangler klimastyring, men er likevel relativt stabilt.

Generell samlingsbeskrivelse

Arkivinstitusjonene i Oslo er generelt ganske store, og inneholder til sammen en betydelig mengde privatarkiv med direkte eller indirekte Oslo-relevans, altså nasjonale eller regionale arkiv med lokal forankring eller verdi. Mange institusjoner finner det vanskelig å skille Oslo-relatert materiale fra nasjonalt materiale. Her er det valgt å tolke vidt, altså at et nasjonalt arkiv som også innbefatter materiale fra Oslo, regnes inn. Noe av materialet kan diskuteres om er rent Oslo-materiale, noen institusjoner forvalter materiale fra hele landet som ikke innrapporteres til andre planverk.

Siden forrige plan er flere nye institusjoner kommet til, som for en stor del har til hensikt å dokumentere eller ta vare på arkiv fra en smal samfunnssektor. To motpoler her er for eksempel Sceneweb og MF vitenskapelig høyskole. Sceneweb dokumenterer norske sceneproduksjoner digitalt, gjennom digitalisert og digitalt skapt materiale, men har ikke egen arkivsamling. MF vitenskapelig høyskole tar vare på og samler arkiv skapt av prester, teologer og sentrale aktører fra høyskolens fagmiljø, ved siden av eget institusjonsarkiv.

Mengden digitalt skapt materiale er i det store og hele svært liten, det vil nok være en stund frem i tid før komplette arkiv er digitalt skapt. Det finnes en del hybridarkiv gjemt bort i gjennom, mye i form av minnepinner og CD/DVD-er stukket innimellom i papirarkiv. Mer organiserte hybridarkiv, der deler av arkivet høstes digitalt vil sikkert bli mer vanlig fremover.

Siden 2015 har mange flere institusjoner tatt i bruk registreringsvektøyet ASTA, men det er fremdeles mange forskjellige registreringsmetoder. Andelen arkiv publisert på arkivportalen.no, er derimot økt betraktelig. Dette er et viktig verktøy for tilgjengeliggjøring av arkivene.

Papirarkiv

De tradisjonelle papirarkivene utgjør fremdeles den altoverveiende del av bestanden hos de fleste institusjoner. Økningen i mengde er betraktelig hos de som også var med i oversikten i 2015. Et par har en viss nedgang, noe som kan forklares med andre måter å analysere bestanden, oppryddinger osv.

Den forvaltningsmessige situasjonen speiles for øvrig av det totale arkivansvaret, ikke for materiale med utelukkende innhold fra Oslo. Vi har valgt å legge frem de totale tallene, og anslår at materiale med hovedsakelig tilknytning til Oslo vil utgjøre omkring 75 prosent.

I Oslo bevarer vi til sammen omkring 61 000 hyllemeter privatarkiv, hvorav 14 000 er rent Oslo-sentrert.

Som vi ser av Tabell 2 er det registrerte antallet hybridarkiv veldig lavt, kanskje overraskende lavt. Dette kan grunne i at arkiv der det ligger flyttbare media ikke er regnet inn her, men bare uttrekk.

Tabell 2: Papirarkiv/hybrid(dokument)arkiv

Der tall både for lokalt og nasjonalt er oppgitt, er de skilt med en skråstrek

.Institusjon	Antall arkiv Ev. Oslo/Nasj.	Hyllemeter Ev. Oslo/Nasj.	Antall hybridarkiv	Kommentarer
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	708/2187	1776/9500	10	Totalt, ikke bare Oslo
Arkivverket RA og SiO	406/2358	1772/19168	?	Totalt eller nasjonalt
Danseinformasjonen	75	24	5	Overvekt Oslo-basert; 26 er digitalisert og tilbakelevert
HL-senteret	24	20	0	Mest nasjonalt
Jødisk Museum Oslo	49	25	0	Pluss avisclipp - nasjonal
Kulturhistorisk museum	35	30	0	Oslo-tyngde (men nasjonalt) I tillegg kommer museumsarkivene.
MF vitenskapelig høyskole	32	540	1*	*Eget driftsarkiv. Overvekt Oslo-basert
Nasjonalbiblioteket	ca 7000	3825	? alt etter 2000	Nasjonalt (tall fra sist)
Nasjonalmuseet	96	618	0	Oslo-tyngde (men nasjonalt) Arkitektarkivene
Norges Hjemmefrontmuseum	102/550	110/450	40* (26GB)	*Digitale innslag Totalt eller netto
Norsk Folkemuseum, Stiftelsen	31	270	0	Oslo - Nasjonalt?
Norsk Luthersk Misjons-samband	138	1000	0	Nasjonalt
Norsk Maritimt Museum	230	876???	0	Nasjonalt
Norsk Teknisk Museum	128/421	432/1288	0	Fordelt Oslo/Nasjonalt
Oslo byarkiv	503/1280	2552/23458*	0	Noe digitalt på flyttbare media
Oslo Museum	90 (ca)	62	0	33 hm avisclipp, 1900-90
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum	0	0	0	
VID Misjons og diakoniarkivet	20	620	noe	Oslorelatert
Vigelandmuseet	7	38	0	35 store tegningsruller
SUM	10 000/15 000	14 000/61 000	60-70	

*I Oslo byarkiv vil brutto samletall dreie seg om total arkivsamling, privat og offentlig, mens det for øvrig gjelder skillet Oslo/nasjonalt.

Tabell 3: Andre medier

Institusjon	Foto	Kart/tegninger/ plakater/ annet	Film/video	Lyd	Kommentarer
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	4 770 000	5000 plakater; 700 faner	1665	8240	Kart/tegninger ikke kvantifisert
Arkivverket	6 550 479	Ikke tallfestet	4 542 bærrere	24 437 opp-tak	
Danseinformasjonen	35 000	200-300	1500 og 70 videointervju	35	Danseinformasjonnens nettside
Historielagene i Oslo	Har foto	-	-	-	
HL-senteret	11 000	0	0	19 MC=28 lydfiler	
Jødisk Museum Oslo	6 200	0	Noe	30+ intervju	
Kulturhistorisk museum	7620	?	?	?	
MF vitenskapelig høyskole	Noe	0	0	0	Foto, filmruller, lydbånd, kassetter, plakater mm. rundt 50 hm.
Munchmuseet	Ikke kartlagt	Ikke kartlagt	6	Ikke kartlagt	
Nasjonalbiblioteket	3 276 675	196 335	404 834 rull+vhs	290 902	
Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design	1 000	Minst 1 500	Minst 500	Ikke kartlagt	
Norges Hjemmefrontmuseum	30 000	0	0	2000	
Norsk Folkemuseum, Stiftelsen	?? 2 550 000	En del	9	ca 130 intervju	
Norsk Luthersk Misjonssamband	11 000	50 kart/ 50 tegninger	21 TB	2	
Norsk Maritimt Museum	?? 254 500	56 900 tegn.+kart	190 er overført NB	218	
Norsk Teknisk Museum	2 700 000	30 000 tegninger	12 500 enheter	1500 enheter	Film/video og lyd er sendt NB for digitalisering
Oslo byarkiv	750 000	200 000	2050	742	Både privat og kommunal - grove anslag
Oslo Museum	1 750 000	Noe, uregistrert kartsamling	?	?	
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum	20 000	1414 plakater; 8956 trykt materiale	130	0	15500 filer til sammen, publ. Sceneweb.no
VID Misjons og diakoniarkivet	Uklart omfang	?	?	?	
Vigelandmuseet	30,5 hm	Brevsamling	0	0	TMS/eMuseum, museets webside; brev på nb.no

Andre medier

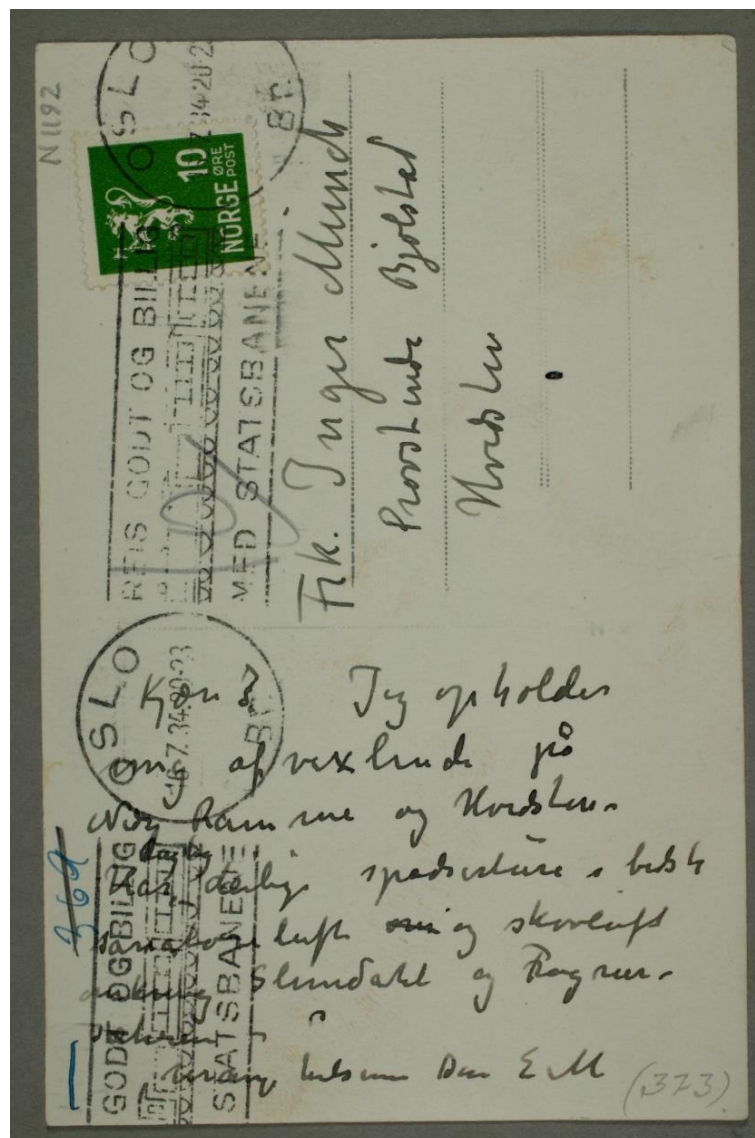
Det er vanskelig å kvantifisere arkivalia som ikke er rene papirarkiv. Til dels har institusjonene mindre oversikt over dette materialet, til dels er det i mindre grad finordnet

og til dels er det registrert etter forskjellige parametra.

Tidfesting av samlingene

Profilen for tidfesting av samlingene har ikke endret seg siden forrige plan, selv om flere institusjoner er kommet til. Her er det vanskelig for institusjonene å være presise. Det aller eldste materialet befinner seg i Nasjonalbiblioteket. Materiale fra tidligere

enn 1800-tallet er i hovedsak sporadisk dekket, og tilveksten vil neppe være stor. Tilveksten av nyere materiale vil selvfølgelig øke med tiden. Antallet positive svar for hver kategori er betegnende for fordelingen.

MM N 1192, postkort fra Edvard Munch til Inger Munch datert 16.7.1934. Foto © Munchmuseet / Halvor Bjørngård

Tabell 4a og 4b: Tidfesting av samlingene

Institusjon	1600-tallet	1700-tallet	1800-1880	1880-1990	1990-2020
Antall ja-svar	4	5	12	17	10

Svarene i tabellen over har fordelt seg slik, i prosent:

Institusjon	1600-tallet	1700-tallet	1800-1880	1880-1990	1990-2020
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	0	0	2	82	16
Arkivverket	2	5	15	75	3
Danseinformasjonen	0	0	0	50	50
Fellesrådet for historielagene i Oslo					
HL-senteret	0	0	0	100	0
Jødisk Museum Oslo				Nesten alt	
Kulturhistorisk museum	0	0	15	80	5
MF vitenskapelig høyskole	0	0	5	95	0
Munchmuseet	0	?	Mye	Hoveddelen	Noe
Nasjonalbiblioteket	Noe	Godt representert	Mye	Hoveddelen	Noe
Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design	0	0	Litt	Mest	Noe
Norges Hjemmefrontmuseum	0	0	0	I all vesentlighet	0
Norsk Folkemuseum, Stiftelsen	3	2	2	25	0
Norsk Luthersk Misjonssamband	0	0	0	Ja	Ja
Norsk Maritimt Museum	0	3	46	115	22
Norsk Teknisk Museum	0	0	Noe	Hovedtyngden	Noe
Oslo byarkiv	1	1	10	80	8
Oslo Museum	0	0	Noe	Hovedtyngden	0
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum	0	0	Noe	Hovedtyngden	noe ++
Skimuseet				Ja	Ja
VID Misjons og diakoniarkivet	0	0	0	Hovedtyngden	En god del
Vigelandmuseet	0	0	0	1	0

Tabell 5: Ordningsgrad og tilgjengelighet av papirarkiv i prosent:

Institusjon	Ordningsgrad	Ordningssystem	Ordnet i ASTA	Publisert i Arkivportalen	Annen katalog på nett	Kommentarer
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	85	ASTA	85	97% av alle	0	Oslo-arkiv
Arkivverket	78	ASTA	78	78	0	
Danseinformasjonen	92	ASTA	88	88	0	
Fellesrådet for historielagene i Oslo						
HL-senteret	70	ASTA	50% eller halvparten, 35%)	50% eller halvparten, 35%)	0	
Jødisk Museum Oslo	Mesteparten	Primus			0	
Kulturhistorisk museum	55	Excel	0	0	0	
MF vitenskapelig høyskole	75	ASTA	75	75	0	
Munchmuseet	90	TMS	0	0	Munchmuseet.no, emunch.no, europeana.eu	
Nasjonalbiblioteket	60	Hanske, Mavis, kortkatalog, protokoller	0	0	Nb.no	*reg. og digitaliserte enkeltdok.
Nasjonalmuseet	75	ASTA, MuseumPlus	Ja	63 arkiv (66%)	?	
Norges Hjemmefrontmuseum	90	ASTA	480	193	0	
Norsk Folkemuseum	95	ASTA, Primus	85	70	Digitaltmuseum.no	
Norsk Luthersk Misjonssamband	95	ASTA	95	43 arkiv (31%)	0	
Norsk Maritimt Museum	70	ASTA, Primus, kortkatalog, Filemaker	206	183	Digitaltmuseum.no	
Norsk Teknisk Museum	95	ASTA, manuell katalog	Ca 40% kun manuelt reg.	130	Foto på digitalt museum	
Oslo byarkiv	90%	ASTA	Alt	90	0	
Oslo Museum	?	Manuelt og ASTA	50% (45 arkiv)	42 arkiv	0	
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum					Sceneweb.no	
VID Misjons og diakoniarkivet		ASTA		Mye		
Vigelandmuseet		TMS/eMuseum Hanske			Nb.no	

Ordningsgrad og tilgjengeliggjøring

Ordningsgraden varierer noe, men motsvarer for en stor del tidligere plan.

Papirarkiv

Flere har tatt ASTA og Arkivportalen i aktiv bruk siden 2015, hvilket særlig avspeiler seg i tallene fra Norsk Teknisk Museum og Norsk Maritimt Museum, som tidligere hadde henholdsvis ett og to arkiv på arkivportalen. De aller fleste har god oversikt over samlingene, og vil kunne gi publikum veiledning og innsyn i arkivene. Nasjonalbiblioteket bruker eget katalogsystem, Hanske. Dette er ikke lenger tilgjengelig på nett utenfor Nasjonalbibliotekets lokaler.

Ordning av større arkiv er avhengig av eksterne tilskudd, fra Kulturrådets kulturvernmidler eller utviklingsmidler fra Arkivverket. Nedlagte bedrifter eller ideelle virksomheter kan vanskelig stille midler til disposisjon, mens det for bedrifter som er solgt til utlandet erfaringsmessig er vanskelig å oppnå midler til ordning og tilgjengeliggjøring.

Foto

Mengden foto er hos de fleste angitt anslagsvis. Den største endringen er at en del institusjoner ikke har anslått mengde Oslo-foto, men har angitt foto generelt. Andelen digitalt skapte foto er overraskende liten, og utgjøres i hovedsak av avisfotografier i Arbarks samlinger.

Fotosamlingene er enorme, og andelen publisert på nettet er til sammenligning nesten forsvinnende, omkring tre prosent.

Oslobilder/Digitalt museum

Oslobilder.no er en felles søke- og formidlingsportal for historiske Oslo-bilder. Prosjektet ble lansert i 2010 og er et samarbeid mellom Byarkivet, Oslo Museum, Arbark, Norsk Folkemuseum, Norsk Teknisk Museum, Telemuseet og Universitetsbiblioteket i Bergen. Per dags dato kan oslobilder.no tilby ca. 130 000 objekter med oslo-motiv til publikum. Det ligger i tillegg mye foto på den nasjonale museumsplattformen *digitaltmuseum.no*, som er en nasjonal plattform for museer og samlinger. I prinsippet skal alle foto på Oslobilder også være i Digitalt museum.

www.oslobilder.no

Tabell 6: Foto

Institusjon	Foto	Analoge foto	Digitalt skapte foto	digitaliserte foto	Ordnet og registrert	Ordningsystem	Oslo-bilder	Digitalt museum	Annen kanal	Kommentar
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	4 770 000	4 200 000	570 000	67 500	?	Photostation	?	?	0	26 000 oppgitt
Arkivverket	6 550 479	6 505 000	54 000	162 286	160 000	Photostation	0	0	69 426 (egen)	
Danseinformasjonen	35 000	5000	30 000	hovedvekten	?	excelmal for ASTA-import	0	0	Digitalarkivet	
Historielagene	Har foto									
HL-senteret	11 000	11 000	0	sporadisk	?	?	0	0	0	
Jødisk Museum Oslo	6 450	250	0	6200 (innlånte)	6 450?	Primus, excel	0	Ja	?	
Kulturhistorisk museum	7 620	7 620	?	7 620	?	MUSIT/unimus?	0	0	7620 unimus.no	
MF vitenskapelig høyskole	Noe	Noe	?	?	uvisst	?	0	0	?	
Munchmuseet	ukjent	ukjent	0	ukjent	ca 360	TMS; Foto/web	0	0	https://www.munchmuseet.no/edvard-munchs-kunstnerskap	https://foto.munchmuseet.no/fotoweb/
Nasjonalbiblioteket	3 276 675	3 276 675	?	2 963 167	?	Mavis; FotoStation	0	0	540 000 funnet på egen plattform	1 500 000 oppgitt
Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design	1000	1000	?	850	delvis	ASTA; Museum+	0	0	850 TMS	
Norges Hjemmefrontmuseum	30 000	30000 (+ukjent)	?	12 600	?	?	0	7 500	0	
Norsk Folkemuseum, Stiftelsen	2 550 000	2 550 000	?	?	516081	Primus	104600	310504	0	De samme fotoene?
Norsk Luthersk Misjonssamband (2015-tall)	11 000	11 000	?	?	6000?	manuell katalog	0	0	en del på egen	
Norsk Maritimt Museum	254 500	254 500	?	?	55 447	Primus	3 200	9 795	0	
Norsk Teknisk Museum	2 700 000	2 550 000	150 000	163 000	115 000	Primus	1033	111 100	0	
Oslo byarkiv	750 000	750 000	??	53 000	70 000	FotoStation	17 268	24 845	0	
Oslo Museum	1 750 000	1 750 000	?	?	?	Primus	79 424	85 862	0	
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum	20 000	0	8	20 000	alt	eget	0	0	15 500 sceneweb.no	
VID Misjons og diakoniarkivet	Ja	Ja	?	Ja	?	FotoStation; Foto/web	?	Ja	?	
Vigelandmuseet	9 000<	9 000<	0	5000	delvis	TMS	0	0	5 000 TMS	
SUM (anslåtte)	22,5-23 mill.	22 mill.<	650 000 - 700 000							

Det er uvisst i hvilken grad foto på Oslo-bilder er de samme som også ligger på Digitalt museum, slik at tallene blir overlappende.

Digitalt skapt materiale/digitalisering/digital formidling

Det skilles mellom digitalt skapt materiale og digitalisert, analogt materiale.

Digitalt skapt materiale

Problemer knyttet til digitalt skapte arkiv har vært kjent lenge, men i privat sektor er situasjonen særlig alvorlig. Det at arkivdanningen er blitt digital speiles ikke av arkivinstitusjonenes samlinger. Det ser ut til at Arkbark har tatt imot tre, og Arkivverket 64 digitalt skapte arkiv. Svært lite av materialet som mottas er digitalt skapt, og arkivinstitusjonene mangler kompetanse på området. Manglende kompetanse henger sammen med at det ikke finnes nasjonale rutiner for mottak og håndtering. I praksis er det opp til hver enkelt institusjon å finne løsninger.

I dag foregår mye av arkivdanningen elektronisk. Mens større organisasjoner kan ha gode arkivrutiner, er erfaringen at mindre virksomheter har en mer tilfeldig arkivdanning. Mange små organisasjoner har et fil- og mappearkiv som sitt primærarkiv. I slike arkiv kan mappestrukturen ha så store svakheter at arkivene over tid blir vanskelige å bruke, noe som kan føre til at saksbehandlere oppretter egne lokale arkiv adskilt fra virksomhetens faktiske arkiv. I tillegg kommer epost-innbokser som ofte utgjør de facto arkivserier.

Større virksomheter kan ha en mer fragmentert arkivdanning med skylagring, disklagring lokalt og ulike proprietære systemer. Det kan bli en stor utfordring å skaffe avleveringer fra slike virksomheter. Sosiale medier er et annet område som krever oppmerksomhet: hva skal bevares, hvordan skal det gjøres, og hvordan kan vi tilgjengeliggjøre på en hensiktsmessig måte?

Det er med andre ord stort behov for strategier og rutiner for håndtering av digitalt skapte arkiv. Depotene må opparbeide

kunnskap om håndtering av forskjellige typer digitale arkiv, og dette bør koordineres mest mulig. Her sikter vi ikke bare til praktisk håndtering ved mottak, men også til hvordan arkivinformasjonen skal vedlikeholdes i et langtidsperspektiv. I den forbindelse er migrering av data – dvs. viderekonvertering av formater – svært viktig.

Digitalisert analogt materiale

Situasjonen er derimot en annen når det gjelder digitalisert, analogt skapt materiale. Her er mange i gang. Institusjonene møter stigende forventninger til at materialet skal være digitalt tilgjengelig og aller helst søkbart på nett. Lovverket skiller mellom privatarkiv og offentlige arkiv, men brukeren gjør ingen slik distinksjon i sin søken etter kilder og informasjon.

Digitalisering er viktig, men også tidkrevende og dyrt. Et fåtall av institusjonene i nettverket for privatarkiv driver med systematisk digitalisering av arkivmateriale

Digitalarkivet er nå åpnet for andre institusjoner enn Arkivverket for langtidslagring og publisering av digitalt materiale, hvilket åpner nye muligheter. Arkivverket arbeider med å utvikle tjenesten, så fremfinnbarhet og søkemuligheter forbedres. Nasjonalbibliotekets store, nasjonale digitaliseringsdugnad vil komme både dem selv og institusjonene i nettverket til gode, slik for eksempel Vigelandmuseet har samarbeidet om å legge all korrespondanse etter kunstneren inn på plattformen nb.no. Nasjonalbiblioteket er nå i ferd med å utvikle et verktøy der håndskrevet materiale er søkbart.

Tallenes tale er klar, arbeidet med digitalt skapt materiale og digitalisering er fremdeles i startgroppen, selv om mye er skjedd i denne planperioden. Det vil være et uttalt

mål i planperioden at flest mulig institusjoner tar Digitalarkivet eller andre plattformer i bruk.

Tabell 7: Digitalisering

Institusjon	Mengde	Papirdokumenter	Foto	Film/ video	lyd	kart/tegninger/ plakater	trykt materiale	Kommentar
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	?	0	67 500	300	420	x/x/500	73 500 sider	
Arkivverket	?	74 790 102*	162 286	255 opp-tak; 86 bærere	7017	Ikke tallfestet	Ikke relevant	
Danseinformasjonen	26*	Ja	Ja	Ja	?	Ja	ja	* scannet og tilbake-levert
Fellesrådet for historielagene								
HL-senteret	1 arkiv	ja	?	0	0	0	?	Ruth Maier
Jødisk Museum Oslo	?	0	6 200	0	0	0	0	
Kulturhistorisk museum	?	noe	7 600*	0	0	?	0	*unimus
MF vitenskapelig høyskole	0	0	0	0	0	0	0	
Munchmuseet	Totalen er ikke kartlagt	Ca. 7 000	Ca. 360	0	0	0	Ca. 30 dokumenter	
Nasjonalbiblioteket		874 747	2 963			19 612		
Nasjonalmuseet	Noe, ikke kartlagt							
Norges Hjemmefrontmuseum			12 600 (126GB)		1 095 (616GB)			
Norsk Folkemuseum								
Norsk Luthersk Misjonssamband				21 TB			50 årg. Utsyn	
Norsk Maritimt Museum					47 bånd	Ca 1500 kart		Tegninger i Primus
Norsk Teknisk Museum	Usikre tall			13 000 enheter	2 000 enheter	Skipstegninger skannes på forespørsel		
Oslo byarkiv		3 784 529	53 000	230 bærere		Noe eldre kart	0	
Oslo Museum		50 pdf	Spør					
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum	30 500		20 000	130		1414 plakater	8956	*Digitalt skapt og digitalisert
VID Misjons og diakoniarkivet	Noe, ikke kartlagt		En del	Noe	noe			
Vigelandmuseet	7 000 filer	2 000 brev*	5 tiff**					*publ. på nb.no **publ på eMuseum

Tabell 8: Digitaliseringsstrategi og publisering

Institusjon	iii Digitalisering skjer	Digital-arkivet	Andre
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	Systematisk	61 dok	
Arkivverket	Har digitaliserings-strategi. Skanner selv i egen enhet, i samarbeid med NB og ved kjøp av tjenester. Skanning også på forespørsel.	X	X
Danseinformasjonen	Prosjektvis, kontinuerlig, i mindre mengder		Egen nettside
Fellesrådet for historielagene			
HL-senteret	For øvrig sporadisk/på forespørsel	X	
Jødisk Museum Oslo			
Kulturhistorisk museum	Sporadisk		
MF vitenskapelig høyskole			
Munchmuseet	Digitalisering foregår hovedsakelig i prosjektform. Målet er å digitalisere og publisere «alt»	0	Egne nettsider; europeana.eu
Nasjonalbiblioteket			Egne sider
Nasjonalmuseet	På forespørsel. Digitaliseringsplan på trappene		
Norges Hjemmefrontmuseum			
Norsk Folkemuseum			
Norsk Luthersk Misjonssamband			
Norsk Maritimt Museum	Prosjekt/på forespørsel		x
Norsk Teknisk Museum	NB-pilot		
Oslo byarkiv	Sårbart, etterspurt materiale	1 756 505	
Oslo Museum	På forespørsel		
Sceneweb/Danse- og Teatersentrum	Nasjonalbiblioteket digitaliserer		Egen nettside
VID Misjons og diakoniarkivet	Systematisk for foto		
Vigelandmuseet	Prosjektvis		

Christiania kommune, oppmålingskart av rittmester J.W.G. Næser, inkludert de delene som ble innlemmet fra 1859. Kartene var ferdig i 1860. Generalkartet ble trykket opp og utgitt. Oslo byarkiv.

3. OSLO 1814-2020

Samfunnsanalyse ved Lars Thue, prof. em. i historie

Samfunnsanalysens formål og innretning

Samfunnsanalysen skal bidra til at arkiv-institusjonene kommer nærmere målet om en «helhetlig samfunnsdokumentasjon». Den skal synliggjøre sentrale utviklingstrekk og peke på typer av private samfunnsaktører som har vært med på å forme, eller som er blitt formet av endringen i det som i dag er Oslo. Sammen med den eksisterende arkivbestanden skal samfunnsanalysen gi grunnlag for å utvikle strategier for søking, prioritering og valg av privatarkiv.

Oslos størrelse og status som hovedstad bidrar til at svært mange flere bedrifter, organisasjoner og andre private aktører har vært lokalisert her enn det ville være mulig å trekke inn i denne samfunnsanalysen. Noen store og noen typiske aktører vil bli nevnt, men det er første og fremst lagt vekt på å identifisere sentrale utviklingstrekk i byen, prosesser som kan være utgangspunkt for å identifisere interessante arkivskapere.

I samfunnsanalysen har vi også brukt en del plass på kommunens og statens virksomhet i byen. De kommunale og statlige arkivene vil være steder å søke etter opplysninger, blant annet om private bedrifter og organisasjoner som er blitt borte. Det offentlige har vært viktige både som kunder, leverandører, støttespillere og regulanter av private aktører. Samvirke mellom det offentlige og private har vært gjennomgående i hele den perioden analysen dekker, men har foregått i ulike former.

Hva er «Oslo»?

Hovedstaden har gjennom tidene hatt ulike navn og ulike formelle grenser. Oslo var det opprinnelige navnet på tettstedet ved utløpet av elva Alna under Ekebergåsen. Etter den store brannen i Oslo i 1624 bestemte Christian 4. at byen skulle flyttes inn under Akershus festning. Fra 1624 til 1877 var byens navn Christiania, mens i årene 1877 til 1897 ble både Christiania og Kristiania brukt. Fra 1897 var Kristiania det offisielle navnet fram til Stortinget i 1924 endret det tilbake til Oslo, med virkning fra 1. januar 1925.

Aker kommune omsluttet Oslo fra kommuneinstitusjonenes innføring i 1837 til sammenslutningen med hovedstaden 1. januar 1948. Både før og etter 1837 var Aker et eget kirkesogn. Sognet ble delt i to i 1861, mellom Vestre Aker og Østre Aker. Disse var også egne lensmannsdistrikt fram til kommunesammenslåingen i 1948. I 1906 ble Ullern sogn utskilt fra Vestre Aker og Nordstrand sogn fra Østre Aker. Aker kommune lå i Akershus fylke, som fram til 1919 var kalt Akershus amt. Hovedstaden har vært eget fylke siden 1842.

Gjennom hele hovedstadens historie har det vært spenninger mellom befolkningsutviklingen innenfor byens grenser og de ulike delene av den bredere byregionen. Den administrative byen avgrenses av de formelle kommunegrensene. Den øvrige regionen består dels av den sammenhengende bymessige bebyggelsen rundt hovedstaden, dels av det felles arbeidsmarkedet, eller pendleromlandet, som er en del av den funksjonelle byregionen. Handelsomland og avisomland er andre måter å avgrense regionen rundt et sentralsted funksjonelt. Mang-

lende sammenfall mellom byens administrative grenser og den ekspanderende bymessige bebyggelsen, førte til viktige grenseutvidelser i 1839, 1859 og 1878. Bortsett fra noen små grensejusteringer i 1938 og 1946, kom det ingen større utvidelser før sammenslutningen mellom Oslo og Aker kommuner 1. januar 1848. Spenningen mellom den administrative byen og den øvrige delen av regionen fortsatte imidlertid også etter 1948, og fanges opp av begreper som Stor-Oslo, Oslo tettsted, hovedstadsregionen og storbyregionen Oslo.

Skiftene i stedsnavn og grenser aktualiserer både spørsmålet om hvilke navn vi skal bruke og hvilke geografiske områder vi skal fokusere på i denne samfunnsanalysen. Som antydnet innledningsvis vil vi først og fremst ta for oss utvikling og samfunnsaktører i det området som i dag utgjør Oslo, det vil si inklusive tidligere Aker kommune. Utfordringen for de tidligste årene vil være samtidig å dekke både de mest urbane delene av hovedstaden og de utpreget rurale delene av Aker. For nyere tid er utfordringen å begrense seg til det administrative

Oslo, siden byen utvikler så tette forbindelser til omegnskommunene.

I bruken av navn har vi om den administrative hovedstaden valgt å bruke Christiania for underkapitlet 1814-1900, og i hovedsak Oslo etter dette. Området som utgjorde Aker kommune omtales som Aker fram til 1948, og som Oslo etter dette, unntatt når det er et poeng å framheve den delen av Oslo som tidligere var Aker.

Et hovedtrekk ved hovedstadens utvikling fra 1814 til 2020 er et økende folketall og vekst i økonomi og levestandard. Men innenfor denne hovedtrenden har det skjedd betydelige fluktuasjoner med innslag av befolkningsnedgang, økonomiske kriser – og krig. Vi har delt opp framstillingen i fire perioder med utgangspunkt i disse skiftene:

1. En storby formes: 1814-1900.
2. Boom og kriser – krig og fred: 1900-1948.
3. Den planlagte byen – og planenes forvitring: 1948-1990.
4. Mangfoldig, ettertraktet, fortettet og forhøyet: 1990-2020.

Chr. H. Grosch, Det astronomiske observatorium, 1833. Grosch-samlingen, Oslo byarkiv

En storby formes: 1814-1900

Christiania omtales tidlig på 1800-tallet som «en stillestående, uinteressant og tradisjonsløs småby», en «provinsby». I 1815 var hovedstaden mindre enn Bergen, den hadde bare 10 886 innbyggere. Men ved utgangen av århundret var Christiania en storby, og landets klart største. Særlig sterk var befolkningsveksten i siste fjerdedel av århundret. Fra 1875 til 1900 økte folketallet fra 76 866 til 227 626. Ved å overta deler av Aker, fulgte de administrative grensene med noen unntak veksten i den bymessige bebyggelsen. Men befolkningen i Aker tredoblet seg, fra 6 962 i 1815 til 23 061 i 1900. Forutsetningen for befolkningsveksten lå i et samvirke mellom tre forhold: Byens forhistorie, byens beliggenhet og de brede samfunnsmessige endringene som spilte seg ut gjennom 1800-tallet.

Først litt om forhistorien: Også under eneveldet fantes en forestilling om Christiania som en slags hovedstad for Norge. Statholderen holdt til på Akershus, og flere sentrale institusjoner var lokalisert her allerede før løsrivelsen fra Danmark. Ved kongevalget 17. mai 1814 var det derfor en selvfølge at Christiania skulle være hovedstad, uten at saken var gjenstand for noen formell beslutning. Statusen som hovedstad fikk naturligvis betydning for byens videre utvikling.

Så litt om byens beliggenhet: Ikke noe annet sted langs kysten av Norge kunne fartøyer komme så langt inne landets fruktbarste og tettest befolkede områder som her. Fra 1878 ble fjorden holdt isfri gjennom hele vinteren. Fjorden og havnen åpnet både for impulser og markeder i andre land og mot de fruktbare jordbruksbygdene i byens omland.

Byens beliggenhet og status som hovedstad samvirket i tiden som fulgte med en industriell, kommersiell og logistisk revolusjon.

Industrien bidro til vekst i økonomi og folketall, men også til nye sosiale forskjeller. Den logistiske revolusjonen med dampskip, jernbane, telegraf, telefon og bedre veier, gjorde hovedstaden til et sentralt knutepunkt for kontakt og handel både med omlandet og utlandet.

De store forandringene ble formidlet gjennom samfunnsaktører av ulikt slag: Institusjoner, organisasjoner, bedrifter og personer. Stat og kommune var sentrale i hovedstadens utvikling, også gjennom et omfattende samvirke med de mange private samfunnsaktørene. Liberaliseringen av økonomien fra 1830-årene bidro til at de private aktørene utgjorde tyngdepunktet i det offentlig-private samvirke.

Hovedstaden bygges

At Christiania var blitt hovedstad, økte tallet på statsansatte i byen og førte til oppføringen av en rekke offentlige bygninger. Hovedstadsfunksjonen gjorde dessuten at private organisasjoner og institusjoner med nasjonale ambisjoner etablerte seg i byen, ofte med egne bygninger. Kommunen var byens største arbeidsgiver med 2 720 fast ansatte i år 1900, hvorav 700 kvinner. Staten var også en betydelig arbeidsgiver. Fra 1815 til 1900 vokste antallet embetsmenn fra 200 til godt over 800, mens staten i alt hadde 1 634 fast ansatte i år 1900. Men både stat og kommune brukte mye midlertidig arbeidskraft i sine byggearbeider og annen virksomhet.

En- og to etasjers hus dominerte i byen i 1814. Men en hovedstad trenger monumentale bygg, og det ble reist en rekke slike, som også engasjerte mange private håndverkere og andre arbeidere. Bygningenes arkitekter var bærere av tidens mote-strømninger: Klassisisme/empire den første tiden, med overgang til historisme rundt midten av århundret. I 1836 sto Slotet under tak, der Hans D. F. Linstow var

hovedarkitekt. Andre bygninger fra første halvdel av 1800-tallet var Norges Bank, Universitetet, Observatoriet, Empirekvartalet, Børsen, Christiania Theater, Byens sykehus (Krohgstøtten) og Basarhallene med Brannvakten ved Oslo domkirke. Stadskonduktør Christian H. Grosch var den ledende arkitekten i perioden, og utformet de fleste av byens monumentale og offentlige bygninger i klassisk og nygotisk stil.

Heinrich Ernst Schirmer og Wilhelm von Hanno overtok som ledende arkitekter i annen halvdel av århundret. Da fikk byen Hovedbanestasjonen, Botsfengselet, Gaustad Asyl, flere av de militære bygningene ved Festningen, Trefoldighetskirken, Norges Geografiske Oppmåling og Stortingsbygningen. Den siste riktignok tegnet av svensken Emil Victor Langlet. Arkitekt Ove Ekman var ansvarlig for mange av de nye forretningsgårdene i Kvadraturen før og etter århundreskiftet. I 1899 åpnet Nationaltheatret, tegnet i nybarokk stil av Henrik Bull. Teateret, som var et privat aksjeselskap, bekreftet Christiania også som en kulturell hovedstad.

Handelskapitalisme etterfulgt av to industrielle revolusjoner

Ved inngangen til 1800-tallet var det fortsatt et innslag av naturalhushold og selvforsyning i Christiania. I mange bygårder kunne det være et par kyr for melkeforsyning, og noen eide løkker i Bymarken eller et gårdsbruk i Aker. Bymarken var et område vest for Akerselva som omkranset byen og var i 1629 gitt byens innbyggere som fellesmark til beite og dyrking av grønnsaker, korn og vinterfôr. Området ble etter hvert privatisert av byens borgerskap. Men det var først og fremst en raskt ekspanderende markedsøkonomi som skapte dynamikk og bevegelse både i byens og nasjonens liv. Christianias markedsøkonomi var sammensatt av fire hoveddeler.

For det første var byen knutepunktet i et stort handelskapitalistisk nettverk for trelasthandel med røtter tilbake til 1700-tallet. Dette nettverket besto av Christianias skipsredere og trelasthandlere og av skogeiere og arbeidsfolk på Østlandet engasjert i fløting, sagbruk, plankekjøring og sjauing. Nettverkets internasjonale koplinger og handelsforbindelser fantes i alle importlandene, med Storbritannia, Frankrike og Nederland som de fremste. Christianias handelspatrisiat hadde lenge stått for omtrent 80 prosent av den norske trelasteksporten. Næringen fikk problemer i årene etter 1814, men tok seg opp igjen i begynnelsen av 1830-tallet.

For det andre var det en betydelig vareflyt mellom byen og omlandet, formidlet særlig gjennom de såkalte bondehandlene. Disse fungerte både som kjøpere, selgere og kreditorer overfor bøndene. For det tredje hadde byen et indre marked for varer og tjenester. Og for det fjerde var det et marked for kreditt, et finansmarked der bankierer, gjerne med bakgrunn i trelasthandel og bondehandel, var sentrale.

Kapitalen som ble akkumulert gjennom trelasthandel, skipsrederi og bondehandel fikk fra 1840-årene betydning for industrialiseringen. Handelskapitalismen bidro til det økonomiske grunnlaget for industrikapitalismen. Tekstilindustrien og de mekaniske verkstedene var sentrale i det som kalles den første industrielle revolusjon. Flere av byens rikeste menn engasjerte seg i den kapitalkrevende tekstilindustrien, som bankier Thomas J. Heftye, trelasthandler Thorvald Meyer og grossererne O. M. Hauge, Niels O. Young, Peter Petersen og Hans Gulbranson. De samarbeidet gjerne med mindre bemidlede, men driftige entreprenører, som Adam Hiorth ved Nydalens Compagnie og Knud Graah ved Vøiens Bomulds-spinderi.

Mange av disse bedriftene hadde Akerselva som energikilde, mens store deler av maskineri, utstyr og kompetanse ble hentet fra Storbritannia. Blant de nye bedriftene var Christiania Seildugsfabrik, Akers mek. Verksted, Foss Spinderi, Hjula Bomuldsververi, Myrens Verksted og Christiania Spiger- og Valseværk. Ved Alnaelva lå Kværner Brug, og ved Lysakerelva kom Granfos Brug, O. Mustad & Søn og Lysaker kemiske Fabrik, Akers mek. Verksted flyttet i 1854 til Holmen i Pipervika og ble sammen med Nylands Verksted i Bjørvika de to sentrale skipsbyggeriene i hovedstaden. Fra gammelt av hadde en rekke møller vært lokalisert langs Akerselva, noen av disse ble modernisert. En av disse var Bjølsen Mølle som tok i bruk valsestoler for maling. Bjølsen Mølle ble i 1885 overtatt av Bjølsen Valsemølle, som snart ble den dominerende aktøren i denne bransjen.

Stoffprøver «Dover» vevd skotskrutet bekledningsstoff fra prøvebok for bomullsvareprøver, 1897. Hjula arkivet, NTM. Fotograf: Håkon Bergseth

Byens voksende befolkning ga også grunnlag for mer forbrukerorientert industri. Både Schous Bryggeri, Frydenlunds Bryggeri og Ringnes Bryggeri fikk lange liv i hovedstaden. Det samme gjaldt tobakksfabrikkene Conrad Langaard og J. L. Tiedemanns Tobakksfabrik. Såpesyderiene og fyrstikkfabrikkene fant også avsetning i et voksende hjemmemarked. Trevareindustrien og teglverkene var viktige leverandører til byens mange byggeprosjekter. Flere av teglverkene var lokalisert i de leirrike områdene ved Alna i Aker, andre langs

vestlige bekkefar. Uttaksgropene har senere gitt plass for både Valle Hovin og Bislet Stadion.

Det som kalles den andre industrielle revolusjon var et resultat av vitenskapelige og teknologiske gjennombruddene, som gjorde det mulig med industriell utnyttelse av elektrisitet og kjemiske prosesser. Kraftkrevende produksjon havnet i områder med rikelige vannkraftressurser, langt fra hovedstaden. Men Christiania fikk sine elektrotekniske bedrifter, som Frognerkilens Fabrik som senere fikk navnet Norsk Elektrisk Aktiebolag og ble videreutviklet til NEBB på Skøyen i 1908. Elektrisk Bureau var blant annet en viktig leverandør av telefoner til de mange private telefonselskapene som utviklet seg fra 1880-tallet.

Mange av de industribedriftene som er nevnt her var lokalisert i det som fram til grenseutvidelsene i 1859 eller 1878, var Aker kommune. Betydelige deler av Aker var samtidig preget av aktive, og til dels store gårdsbruk. Gårdene dro nytte av nærheten til byen og leverte både varer og tjenester, som melk, kjøtt, poteter, kjøretjenester og is fra tjern og vann til borgerne issskap. Gårdbrukerne dro også nytte av gjødsel fra byens doer, eller «priveter».

Industrialiseringen omskapte byens materielle og sosiale rom på varig basis. Men mange tradisjonelle næringer holdt stand når det gjaldt sysselsetting. I 1835 ble det registrert 524 håndverkere i byen. Folketellingen i år 1900 plasserte 2 495 menn og 112 kvinner i kategorien «selvstendig håndverkere». I tillegg kom 14 951 mannlige og 1 887 kvinnelige «formenn og arbeidere ved håndverksindustri». Til sammenlikning var bare 8 460 menn og 4 001 kvinner kategorisert som «formenn og arbeidere ved fabrikindustri». At hele 32 prosent av industriarbeiderne var kvinner, reflekterte den høye kvinneandelen i tekstilindustrien.

M. Dopheides Magazin begynte i Kirkegata 20. Xylografi, Oslo Museum. Foto: Rune Aakvik OB.04810

Både den nye industriens mange produkter og en økende mengde importvarer skulle selges. Sammen med liberaliseringen av handelen førte dette til mange nye landhandlere på bygdene og en sterk vekst i tallet på grosserere i hovedstaden. En av disse tidlige grossererne var Johan Johansson, tipptippoldefar til den Johan Johansson som i dag er den største eieren av Norgesgruppen, landets største konsern innen dagligvarehandelen.

Men også handelen blant byens egne innbyggere tok seg kraftig opp. Her var det de mange små handelsforretninger som dominerte. I 1835 var det registrert 420 handlende av alle slag, som grosserere, kjøpmenn, høkere, marketenter (som solgte varer til soldater) og vertshusholdere. I 1873 begynte byggingen

Foto: Thorén, Per Adolf Oslo Museum
M. Dopheides lokaler i Karl Johans gate 21. Foto: P.A. Thorén, Oslo Museum. OB.Z06106.

av byens første moderne forretningskompleks, Steen & Strøm Magasin Folketellingen i år 1900 noterte i alt 21 757 personer knyttet til handel, hvorav 43 prosent kvinner.

Kvinnelige entreprenører og næringsdrivende

Historiker Eirinn Larsen har gitt en fin skildring av hva man kunne oppleve når man gikk gatelangs i hovedstaden på annen halvdel av 1800-tallet, her i en noe forkortet versjon:

Var man kaffetørst kunne man for eksempel ta turen innom Olga Ohlsen. I første halvdel av 1890-årene annonserte hun i Morgenbladet med salg av «deilig nybrænt kaffe» fra egen butikk i Karl Johansgate 27. I 1895 solgte Ohlsen forretningen til Astri Stockfleth, som fortsatt gir navn til kaffeforretninger i Oslo. Like nedenfor lå M. Dopheides Magazin, etablert av tyskfødte Marie Dopheide i 1882 med varer i flere etasjer. Og litt lengre opp, i retning Slotet, hadde frøken Eugenie Brose sin broderiforretning. I tillegg fantes atskillige kvinnedrevne hoteller og pensjonater. Blant de mest kjente var Fru Byes Hotel. Og i Universitetsgaten, inn til høyre, holdt Emma Hauff til med sin «boklade», mens du i Pilestredet 1 fant Kristiania Visergut Kontor i regi av nordlendingen Fredrikke Tønder-Olsen.

En logistisk revolusjon og byens infrastruktur

Tett forbundet og parallelt med de to industrielle revolusjonene foregikk det en logistisk revolusjon. Mens den nye industrien produserte varer mer effektivt, bidro logistikkens infrastruktur til mer effektiv transport, distribusjon og lagring av både varer og informasjon. Sammen med liberalisering av økonomien førte dette til utvidede markeder og økt handel, som igjen ga impulser til den nye industriens vekst. Christiania ble landets fremste import- og grossererby. Grossererne distribuerte varene til Østlandets økende antall landhandlere.

Christiania var det sentrale knutepunktet i et voksende jernbanenett. Etableringen av Hovedbanen i 1854 ble etterfulgt av Drammensbanen i 1872 og Østfoldbanen i 1879. For godstransport var imidlertid skipsfarten viktigere. Posten tok fra 1826 i bruk dampskip og fra 1841 var det etablert en sammenhengende dampskipsfart mellom Christiania og Hammerfest i sommerhalvåret. Byens havn ble utvidet i flere omganger og det grodde fram skipsrederier, ofte i kombinasjon med skipsmegling og befraktning. Fearnley & Eger var ett eksempel på dette. Tschudi & Eitzen var opprinnelig en skipsmeglerforretning, men begynte oppkjøp av egne skip fra 1893. Fred. Olsen & Co. har røtter tilbake til 1848 i Hvitsten, men flyttet til Christiania i 1898/99. Christiania var ved århundreskiftet landets viktigste sjøfartsby.

Det statlig regulerte, men privat drevne skyssvesenet var infrastrukturen for transport langs landeveiene og ut og inn av hovedstaden. En rekke skyssstasjoner var oppført ved innfartsveiene. Thomas Bennett forsøkte rundt midten av århundret å opprette egne diligence-ruter som et alternativ til den etablerte skyssen, men forsøket mislyktes økonomisk. Seks vognmenn opp-

rettet i 1870-årene Christiania Skyddsstation med kommunal støtte, for å påta seg skyss ut fra Christiania.

Vognmennene sto også for transporttjenestene inne i byen. Thomas Bennett startet byens første drosjesentral med fast holdeplass og faste takster, noe som heller ikke var økonomisk bærekraftig. Det bidro imidlertid til at de øvrige vognmennene tok i bruk Stortorvet og Egertorget som faste holdeplasser. Et annet av Bennetts mange initiativ ble en betydelig suksess: Erfaringer og inntekter fra å hjelpe engelske turister i Norge ga etter hvert grunnlag for utviklingen av et livskraftig reisebyrå.

Kristiania Sporveisselskap satte i gang trafikk med hestedrevne sporvogn i 1875. Elektrisiteten utkonkurrerte snart hesten, da A/S Kristiania Elektriske Sporvei fikk sin linje i drift i 1894. A/S Holmenkolbanen bygde byens første elektriske forstadsbane mellom Majorstua og Besserud i 1898. Alle disse selskapene var private.

Toaksled MAN- vogn. Liten sporvogn tilhørende Holmenkolbanen, ca. 1900. Foto: Øiesvold reklamestudio. Holmenkolbanens arkiv, Oslo byarkiv. /Uaa/0002/041

Det statlige Telegrafverket knyttet fra 1855 Christiania telegrafisk til resten av landet og til utlandet. Egne telegrafbud brakte telegrammene til adressatene i byen. I 1857 ble det opprettet en statlig Christiania Bypost, som tok ansvaret for

distribusjonen av brev i byen. Amerikanske International Bell Telephone Company introduserte telefonen i hovedstaden i 1880, med tidlig telefonforbindelse til Drammen. Som en reaksjon på Bell-kompaniets høye priser, etablerte borgere i byen Christiania Telefonforening året etter. I 1885 ble de to selskapene slått sammen til Christiania Telefonselskab. I 1901 overtok så Telegrafverket all telefonvirksomhet i hovedstaden.

Et privat gassverk ble etablert 1848, men ble overtatt av kommunen i 1878. Det kommunale Christiania Elektrisitetsværk startet levering av strøm til beboere og bedrifter. I byen tok kommunen ansvar for vann og kloakk, mens dette i Aker lenge ble sett som et privat ansvar. Naboer kunne gå sammen om vanntilførsel fra bekker og tjern, og noen private organisasjoner leverte vann til områder med tettere bebyggelse. Først mot slutten av århundret begynte Aker kommune for alvor å engasjere seg i ordningen av vann og avløp. Private Christiania Poudretfabrik, opprettet i 1865, lagde gjødsel med dyre- og menneskemøkk som råmateriale. Fabrikken samlet møkka fra byens doer, bearbeidet den og solgte til bøndene i omegnskommunene. I 1890 var det rundt 70 arbeidere på fabrikken.

Mens bankierene var sentrale for kredittformidling tidlig i århundret, ivaretok forretnings- og sparebankene etter hvert «pengenes logistikk», det vil si formidling av kreditt og oppbevaring av penger. Opprettelsen av Christiania Sparebank i 1822 var langt på vei filantropisk motivert, og banken støttet mange av byens veldedige institusjoner. Aker Sparebank startet sin virksomhet i 1844, den var tidlig mer næringsrettet. F. H. Frølich opprettet Christiania Bank og Kreditkasse i 1848 som landets første forretningsbank, mens en bred krets av borgere og embetsmenn sto som innbydere til etableringen av Den Norske Creditbank i 1857.

Å bo og leve - for høy og lav

Den statlige folketellingen for 1900 har en tabell for «sosialstillinger» som antyder noe om ulikheter i hovedstaden. I alt var det registrert 151 247 personers «livsstilling», hvorav noen få arbeidsledige eller uten oppgitt stilling. Av disse var 830 embetsmenn, og det var bare menn. Disse var definitivt en del av overklassen. Den næringsdrivende delen av overklassen er vanskeligere å tallfeste. Kategorien «private selvstendige næringsdrivende» inneholdt 4 742 menn og 3 162 kvinner. Her var det nok

Thorvald Meyer, Christianias rikeste mann

Et lite nettverk av borgere utgjorde byens øverste sosial sjikt. En oversikt fra 1880 over Christianias mest formuende menn hadde Thorvald Meyer (1818-1909) på topp, sammen med trelastfirmaet Westye Egeberg & Co og bankierhuset Thos. Joh. Heftye & Søn. Faren var den rike trelasthandleren Jacob Meyer. Han giftet seg med Thea Tofte, og fikk da en annen av byens rikeste menn, Andreas Tofte som svigerfar. Han var også svoger til bankier Thomas J. Heftye. Thorvald Meyer fikk borgerskap i 1848 og ble straks kompanjong i svingerfarens firma. Noen år senere arvet han farens firma og formue, og videreførte dette sammen med mange andre prosjekter. Han drev både detaljhandel og grossistvirksomhet. Han var en betydelig skogeier, drev sagbruk og eksporterte trelasten selv. Han var som sin svigerfar bredt opptatt i filantropisk arbeid, han engasjerte seg i den nye industrien og var med å stifte Den norske Creditbank. At han har fått en egen gate på Grünerløkka skyldes at han kjøpte 380 mål på Grünerløkka i 1860. Ved utparselleringen av tomter fra 1874 fikk han 40 ganger så mye for målet som det han selv hadde gitt. Han opparbeidet parken Birkelunden og ga tomt til Paulus kirke.

svært mange med små bedrifter innen handel, produksjon og tjenesteyting, men også de aller rikeste. Blant de 2 607 selvstendige håndverkerne var det også stor variasjon i inntekt og formue. Kategoriene bestillingsmenn, bestyrere, betjenter og formenn var et mellomstjikt av funksjonærer, en tidlig middelklasse. Disse utgjorde 19 491 personer, eller 13 prosent av livsstillingene. De «selvstendig arbeidende, tjenere og andre arbeidere» utgjorde 47 prosent av alle livsstillinger, og er rimelig å se på som byens arbeiderklasse.

Christianias vekst sammenfalt med en sosial deling av byrommet. Murtvangen inne i byen førte tidlig til en todeling mellom Kvadraturen med sine grosserere, kjøpmenn og embetsmenn på den ene side, og arbeiderforstedene Piperviken, Grensen og Vaterland tett rundt bygrensene på den andre. På 1700-tallet kom forstedene Hammersborg, Grønland og Leret til. Disse forstedene hørte opprinnelig til Aker, men ble administrativt innlemmet i byen ved grenseutvidelsene i 1794 og 1859.

En ny sosial deling av byen, den mellom østkanten og vestkanten, kom med industrien langs Akerselva og Alna fra 1840-tallet av. Folk bosatte seg nær arbeidsplassene sine. At store deler av innflyttingen til byen kom fra øst og nordøst forsterket dette skillet. For å unngå murtvangen som kom med

byutvidelsen i 1859, vokste det fram trehusbebyggelse på Bjølsen, Sandaker, Torshov, Rodeløkka, Kampen og i Ekebergskråningen. I Gamlebyen og på Grünerløkka bygdes det også leiegårder i mur.

Borgerskapet flyttet nordover og vestover inn i Bymarken. Borgere som hadde løkker til sommerbruk og jordbruk, flyttet etter hvert dit på varig basis eller solgte videre til utbyggere. Nye fasjonable boligstrøk vokste fram rundt Slottet, i Parkveien, Wergelandsveien og Homansbyen. Områdene Frogner og Briskeby ble også en del av den nye vestkanten. Det fasjonable leiegårdskomplekset Victoria Terrasse ble bygd i 1884-90 av interessentskap med generalkonsul Petter Petersen i spissen og oppført der fattigkvarterene i Ruseløkkbakken kort tid forut var blitt sanert.

Byutvidelsen i 1878 innlemmet det meste av den nye forstadsbebyggelsen både vest og øst i hovedstaden. Leiegårder i mur ble nå mer vanlig både for borgerskap og arbeiderklasse, fra Frogner i vest til Tøyen i øst. Kvadraturen ble nær tømt for boliger og erstattet med moderne forretningsgårder, kontorer og lagerbygninger.

Jernbanen bidro til framvekst av villaforsteder i omegnskommunene. Særlig Bærum, men også Asker opplevde et økende tilsig av byfolk etter at Drammensbanen

Bygdøy alle 63. Foto: A.B. Wilse 1904, Oslo Museum OB.Y1369

Sars' gate/Jens Bjelkes gate. Foto: A.B. Wilse, uten år. Oslo byarkiv A-10001/Ua/0011/034

kom i 1872. I noen grad dreide dette seg om en «dobbelb bostetting». Familiene bodde landlig om sommeren, men i byen om vinteren. Etter åpningen av Østfoldbanen i 1879 bygde en høyere middelklasse sine villaer på Bekkelaget, Nordstrand og Ljan i Østre Aker. Noen steder var det overveiende sommervillaer, som på Sjursøya og Malmøya.

I de nye villaforstedene var det dårlig med lokal infrastruktur, og folk organiserte seg i velforeninger dels for å ta tak i problemene gjennom dugnad, dels for å presse kommunen til å ordne opp. Bygdøs Vel, stiftet som Ladegaardsøens Vel i 1878, synes å ha vært først ute, mens Malmøya Vel kom i 1884. Etter 1890 kom det velforeninger blant annet på Bestum, Bekkelaget, Nordstrand, Ljan, i Nydalen, Sørkedalen og på Grorud.

Den hurtige byveksten bidro til en spekulativ boligbygging som endte i det såkalte «Kristianiakrakket», et krakk i aksje- og eiendomsmarkedet i 1899. I en periode sto ti prosent av boligene ledige og enkelte steder slapp beboerne å betale husleie for å hindre at leilighetene skulle forfalle. Sentral i denne konkurransen var Christian Christophersen. Christophersen drev flere typer næringsvirksomhet og var en anerkjent skikkelse i byens forretnings- og organisasjonsliv. Han bodde herskabelig på Drammensveien, i det som i dag er Det Norske Nobelinstitutt i Henrik Ibsens gate.

Røttene til velferdssamfunnet

Tallet på frivillige organisasjoner, foreninger og virksomheter i Christiania og Aker økte kraftig fra 1840-årene, men det fantes et organisasjonsliv også før dette. I 1807 tok John Collett på Ullevål initiativ til å opprette Akers sogneselskap. Det Kongelige Selskap for Norges Vel ble stiftet i Christiania i 1809 og Selskabet for Oslos Byes Vel kom i 1811.

Akers Sogneselskaps segl i selskapets arkiv, Aa01. Foto: Kirsti Gulowsen, Oslo byarkiv

En lang rekke filantropiske organisasjoner og institusjoner kom dels som forløpere til, men ofte også i kombinasjon med offentlig tiltak. Fredrik Glad Balchen opprettet et døvstummeinstitutt i 1848, fra 1858 lokalisert på Schafteløkken på Frogner. I 1891 overtok staten skolen. Hedevig Rosing var lærerinne hos Balchen, men startet sin egen taleskole for døve i 1881. Staten overtok denne skolen i 1896. I 1876 åpnet lærerne Hans Hansen og Johan Anton Lippestad et institutt for psykisk utviklingshemmete gutter, som fra 1877 ble drevet på Torshov. I 1896 overtok staten også dette instituttet. Både Rosing, Hansen og Lippestad hadde arbeidet hos Balchen. Søstre Nanna og Agnes Fleischer var blant de mange kvinnelige entreprenørene innen det filantropiske arbeidsfeltet. Etter å ha startet opp en skole for funksjonshemmede i det små i Kongens gate, kunne de med bistand fra Kong Oscar II åpne et omfattende bygningskompleks i Skådalen i Aker i 1902. Stedet fikk navnet «Sophies Minde» etter dronning Sophie. Blindeforeningen i Christiania ble opprettet i 1860 og året etter startet foreningen Blindeinstituttet. I 1896 overtok staten driften av instituttet og navnet ble nå Christiania offentlige Blindeskole.

Landets første barnehjem, Toftes Gave, ble opprettet ved midlene grosserer Andreas Tofte hadde gitt som legat til kommunen.

Christiania fikk sitt første barneasyl (senere kalt daghjem) i 1838 og i 1886 var det tolv slike asyls. Bortsett fra et par, var alle asylene startet som private, veldedige tiltak. Frelsesarméen startet sin virksomhet på Grønland 1888, og åpnet sin første slumstasjon på Vaterland i 1891, deretter en barnekrybbe og et herberge for husløse menn i 1894 og en varmestue for arbeidsløse i 1897.

En rekke tiltak var innrettet på å fremme opplysning og utdanning. Selskabet for Folkeoplysningens Fremme ble stiftet i 1851 med Hartvig Nissen som formann. Selskapet ga ut tidsskriftet Folkevennen. Hartvig Nissen var en pedagogisk entreprenør og startet i 1843 Nissens Latin- og Realskole og i 1849 Nissens Pigeskole. Omrent alle de høyere allmennskolene som ble opprettet på 1800-tallet var private. Ved inngangen til 1900-tallet hadde St. Hanshaugens skole, Fru Nilsens skole, Oslo middelskole, Nissens pigeskole, Berles pigeskole, Ole Bergs pigeskole, Frøken Conradis Pigeskole, Frøken Bonnevis pigeskole og Vestheim pigeskole rett til å avholde middelskoleeksamen. Rett til å avholde eksamen artium hadde Aars og Voss' skole, Gjertsens skole/Frogner skole, Otto Anderssens Skole og Vestheim skole. Kristiania katedralskole var statlig, men fikk betydelig kommunal støtte. Kristiania borger- og realskole, eller "Borgerskolen", var en kommunal middelskole, som tidligere hadde vært privat. Private Otto Treiders Handelsskole fra 1882 var landets første handelsskole.

Selskabet for Christiania Byes Vel drev lenge Søndagsskolen for håndverkslæringer, mens Christiania Haandværkerforening ble stiftet i 1838. I 1847 tok professor Julius Thaulow initiativ til Den tekniske Forening for også å bidra til håndverkets utvikling. I 1871 slo Christiania Haandverker-

Oslo Håndverks og Industriforening flyttet inn i Rosenkrantz' gate 7 i 1882. Foto: O.T. Olsen, Oslo Museum OB.OT123

forening og Den Tekniske Forening seg sammen i Den Norske Håndverk- og Industriforening. Foreningen for fremme av kvindeligg haandverksdrift ble stiftet i 1861 og opprettet aftenskolen Den kvindelige fri-skole i Christiania. Skolen plasserte ugifte kvinner til opplæring hos byens håndverksmestre. I 1875 opprettet foreningen «Den kvindelige industriskole i Christiania». Skolen bidro til kunstindustrimiljøet i hovedstaden og til utdanning av lærerinner i forming. Den ble overtatt av staten i 1900 og fikk navnet Statens kvinnelige industriskole.

Den statlige Tegneskolen i Christiania ble opprettet i 1818 for utdanning av håndverkere, kunstnere og arkitekter. Men mye av denne type utdanning foregikk i utlandet. Motivet bak opprettelsen av Kunstnerforeningen i 1848 var å samle inn penger slik at unge talenter kunne komme ut og lære. Initiativtaker til foreningen var maleren Hans Gude, men den ble støttet av kunstnere av alle slag. I 1888 stiftet billedkunstnerne sin egen forening, i 1893 fulgte forfatterne og i 1898 skuespillerne etter.

Interesseorganisasjoner og offentligheter

Den økende arbeiderbefolkningen begynte også å organisere seg fra midten av århundret. I 1849 fikk Christiania sin arbeiderforening knyttet til Marcus Thranes bevegelse,

og fra 1855 ble Arbeiderforeningernes Blad utgitt fra hovedstaden. De første lokale fagorganisasjonene kom i 1880- og 1890-årene, etter noen spredte tilløp i tiåret før, med Typografforeningen fra 1872 som en av de første. Rundt 40 foreninger kom på 1880-tallet, blant annet Mekanikerne forening, Kristiania skomagerforening og Bygningssnedkernes forening. Håndverkernes fagforeninger vokste fram parallelt med at laugene mistet mye av sin innflytelse. I 1889 ble den kvinnelige fyrstikkarbeiderforeningen stiftet, og i det neste tiåret kom det opp mot 20 fagforeninger for kvinner, blant annet for tjenestepiker, bokbindere, herreskreddere og nåtlersker. Enkelte fagforeninger organiserte sykekasser. Pioneren her var «Bogtrykker Konstens Medlemers Understøtelse- Syge- Liig- og Reise-Casse» fra 1819. Enkelte private bedrifter opprettet også sykekasser. I 1893 samlet de sosialdemokratiske fagforeningene i hovedstaden seg i De Samvirkende Fagforeninger. Foreningene knyttet til Venstre gikk sammen i Norsk Fagforbund i 1894.

Fra borgerlig side ble gjort forsøk på å demme opp om denne organiseringen. I 1850 opprettet kapellan Honoratus Halling en arbeiderforening i tilknytning til Enerhaugen Samfund, på kirkelig grunn. Halling utga tidsskriftet «For Fattig og Rik» der han polemiserste mot Thrane. Foreningen fikk i stand en sykekasse, etablerte Spareskillingssbanken og drev bibliotekvirksomhet og samvirkelag. Eilert Sundt stiftet Christiania Arbeidersamfund i 1864. Fra å være «upolitisk» og filantropisk utviklet foreningen seg til å bli sosialistisk på 1890-tallet. Kristiania vestre Arbeidersamfund ble opprettet i 1880, mens Kristiania østre Arbeidersamfund kom året etter.

De fleste nasjonale foreninger hadde hovedkvarter i hovedstaden. I 1850 fantes det ti nasjonale foreninger, i år 1900 var det 154, og vi kan bare nevne noen. Som vi har sett kom etter hvert kvinnene med både i næringslivet, i filantropisk virksomhet og i organisasjonsdannelser, og i 1884 gikk lærerinnen Gina Krog og venstremannen Hagbard E. Berner i spissen for å etablere Norsk Kvinnesaksforening. Året etter gikk Gina Krog og ni andre av kvinnene i denne foreningen sammen og dannet Kvindestemmeretsforeningen.

Partiet Venstre ble stiftet i januar 1884 og Høyre i august samme år. Arbeiderpartiet fulgte i 1887 og Arbeidernes faglige landsorganisasjon/LO kom i 1899. Dels som en reaksjon på dannelsen av fagforeninger begynte også arbeidsgiverne å organisere seg. De mekaniske Værksteders Forening var ved stiftelsen i 1889 først en ren Christiania-forening. Representanter for denne foreningen var sentrale ved etableringen av Norsk Arbeidsgiverforening i år 1900.

Fellesslagteriets arbeiderforening. Stiftet 21. februar 1917. Arbark inv.no. 0034406

Profesjonenes organisasjoner og offentligheter

En rekke profesjonsorienterte foreninger samlet grupper med utdanning fra Universitetet eller andre høyere utdanningsinstitusjoner. Noen av disse hadde egne lokaler til møter, eget tidsskrift og eget bibliotek. Dette var sentrale deloffentligheter for utviklingen av ny og spesialisert kunnskap, egnet til å håndtere utfordringene i et stadig mer komplekst samfunn. Disse deloffentlighetene bidro til å forme profesjonenes identitet og til interesseartikulering.

Christiania militære Samfund hentet sine medlemmer fra Krigsskolen og hovedstadens militære institusjoner. Foreningen synes å ha vært den første av mer profesjonell og faglig karakter. En rekke organisasjoner med utspring i universitetet kom så på løpende bånd, som Det Norske Studentersamfund, Det norske medicinske selskab, Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring, Videnskabsselskabet i Christiania, Den norske lægeforening, og Det norske geografiske selskab. Noen var åpne for alle, som Polyteknisk Forening som skapte en offentlighet for alle teknisk interesserte.

Av mer livssynskarakter var den borgerlige Frimurerordenen som hadde hatt aktivitet i Norge siden 1749, først ledet fra Danmark og senere Sverige. Den første rent norske storlosje ble opprettet i 1891. Den unge hovedstaden bygget sitt kulturliv. Christiania Theater ble opprettet i 1827 og lå i Teatergata. Det brant i 1835. Den nye teaterbygningen sto ferdig på Bankplassen i 1837. I 1836 fikk byen både Christiania Kunstforening og et Nationalmuseum. Dette siste skulle senere suppleres med Skulpturmuseet og Kobberstikk- og håndtegnings-samlingen og bli til Nasjonalgalleriet. Det Philharmoniske Selskab ble dannet i 1846, kimen til dagens Oslo-Filharmonien. Kunstindustrimuseet er Nordens eldste, fra 1876. Mot slutten av nasjonsbyggingens tid, i 1894, kom Norsk Folkemuseum, som senere innlemmet Kong Oscar II's samling av norske bygninger, samlet inn fra 1881.

«Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug» kom i 1861, i 1893 omdøpt til «Centralforeningen for Udbredelse af Idræt». Her lå kimen til den senere idrettsbevegelsen. Foreningen tok i 1870 initiativ til å opprette Den gymnas-tiske Centralskole, senere Statens Gymnas-tikksskole.

I kjølvannet av innflyttingen til hovedstaden fulgte de mange by- og bygdelagene. Noen av dem er fremdeles svært aktive. Den eldste, Nordlændingernes Forening, ble stiftet 1862, med Ole Tobias Olsen som formann. Lillehammer-Foreningen kom i 1877 og i 1885 ble Telelaget stiftet. Den store innflyttingen under jobbetiden på 1890-tallet førte til flere nye foreninger.

En rekke aviser så dagens lys i Christiania på 1800-tallet. Norske Intelligenz-Seddeler fra 1763 var den første avisen som kom regelmessig ut i Norge. Trykkeriet var i Christiania og utgiveren var den tyskfødte Samuel Conrad Schwach. Avisen hadde et rimelig blandet innhold av annonser, bekjendtgjørelser, auksjoner og kuriøst stoff av mange slag. Men etableringen av en egen avisoffentlighet, åpen for politisk og annen kritikk og diskusjon, kom først etter 1814. Vår nye Grunnlov fastslo trykkefriheten i paragraf 100. Opposisjonsavisa Det Norske Nationalblad dro fordel av denne paragrafen, og ble utgitt mellom 1815 og 1821. Morgenbladet kom med sitt første nummer i 1819, og ble den første mer moderne riksavis, med 1400 abonnenter i 1836. Den Constitutionelle var da den nest største riksavisen. Flere av avisene som startet på

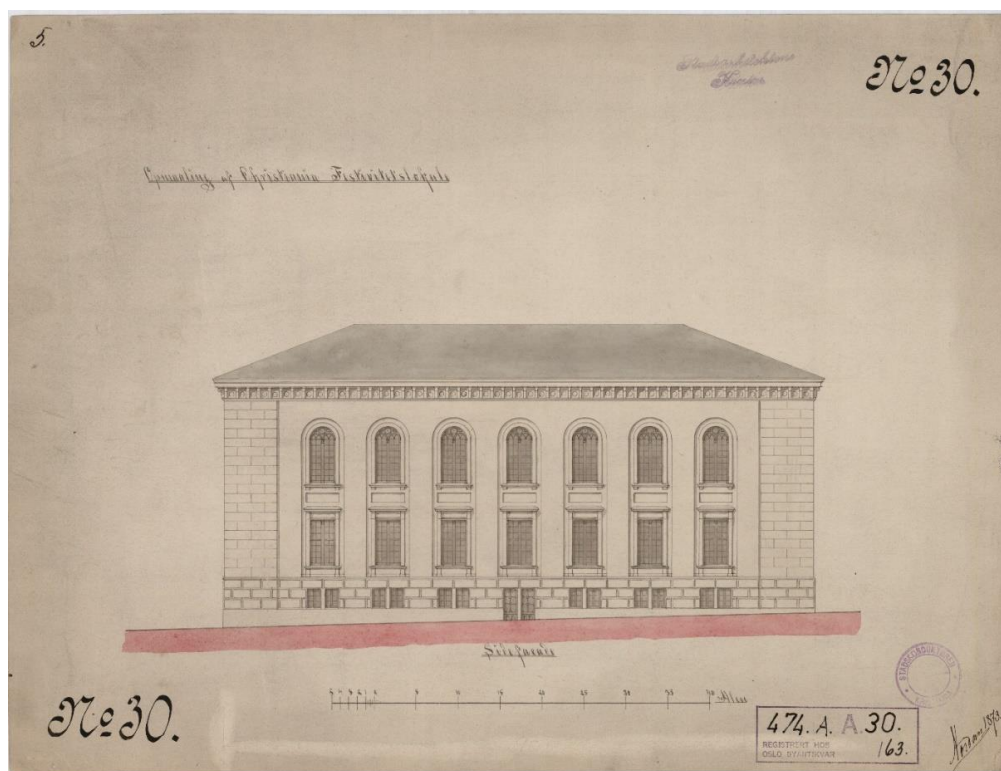
1800-tallet holdt stand i lang tid, ofte under skiftende navn, som Christiania Adresseblad/Aftenposten, Vort Arbeide/Socialdemokraten/Arbeiderbladet/ Dagsavisen, Christiania Nyheds- og Avertissementsblad/Morgenposten, Norges Sjøfartstidende/Dagens Næringsliv, Verdens Gang og Dagbladet. Mange aviser levde et kort liv. En viktig del av avisenes økonomiske grunnlag var koplingen til markedskononiens behov for annonser, prisinformasjon, børsnoter og andre typer kunngjøringer.

Offentligheten var ikke bare organisasjoner, aviser og andre medier, det var også gater, torg, kafeer og restauranter der folk gikk for å se og bli sett, snakke med venner, få nye bekjenskaper, kanskje til og med få seg en kjæreste. Allerede fra 1880-årene var øvre del av Karl Johans gate et sted

hvor folk med ulik sosial bakgrunn promenererte. Her lå også Grand Hotel med Grand Café, et møtested for den urbane og kulturelle eliten. Men det var restauranter, kafeer og kneiper tilpasset alle sosiale lag i hovedstaden. De som ville, kunne også glede seg over arbeidene som var utstilt i Nasjonalgalleriet eller gå på konsert og i Christiania Theater.

En formativ periode i byens historie

Utviklingen i Christiania på 1800-tallet, særlig den andre halvdel, representerer en formativ periode i byens historie. Bygninger, bedrifter, bydeler, institusjoner, infrastruktur, organisasjoner – og aviser som ble etablert i dette hundreåret, setter sitt klare preg på det neste århundret. Helt fram til ut på 1970-tallet er byens historie langt på vei også industrisamfunnets historie.

Christiania Festivitetslokale, eller Gamle Losjen, ble innviet i 1839. Oppmålingstegning av arkitekt Jacob Wilhelm Nordan, 1873. Stadsarkitekten/Byantikvarens arkiv. Oslo byarkiv

Boom og kriser – krig og fred: 1900-1948

Bystyret gikk i februar 1924 med 42 mot 42 stemmer (idet ordførerens stemme gjorde utslaget) mot navneskifte fra Kristiania til Oslo. Stortinget grep imidlertid inn og endret navnet til Oslo med virkning fra 1. januar 1925. I dette avsnittet brukes navnet Oslo i hovedsak om det som var byens administrative grenser fra fram til sammenslutningen med Aker i 1948. Så går det forhåpentligvis fram av sammenhengen at det i noen tilfeller dreier seg om både Oslo og Aker.

Fra år 1900 til sammenslutningen med Aker økte folketallet i hovedstaden fra 228 000 til 289 000. Veksten var langt svakere enn i tiårene før århundreskiftet, men den var først og fremst ujevn på grunn av kriser og svingninger i boligprisene. I Aker, der viktige forstadsområder for hovedstaden grodde fram, økte imidlertid befolkningen betydelig, fra 23 000 i 1900 til 138 700 i 1947.

Befolkningsveksten i omegnskommunene var bakgrunnen for at Oslos reguleringsjef Harald Hals i 1926 la fram et generalplanforslag som han kalte «Fra Christiania til

Stor-Oslo». Begrepet «Stor-Oslo» fikk dermed sin første faglige forankring. Utvidelsen av Oslos koplinger til omverdenen hang sammen med bedre samferdselsmidler. Biler, busser, forstadsbaner og større og mindre rutebåter var med på å skape en ny logistisk revolusjon. Forbedringer av jernbanen bidro også. Telegrafverkets ekspanderende rikstelefonnett satte etter hvert hovedstaden i direkte talekontakt med resten av landet. Radioens utvikling fra midten av 1920-tallet bidro ikke bare til å styrke hovedstadens rolle som nasjonens midtpunkt, men åpnet samtidig ytterligere den kulturelle kontakten med resten av verden.

Hjem for stat og kommune

Tiltak for å møte forsyningsproblemene under første verdenskrig, og senere for å bøte på den økonomiske krisa, bidro til å øke tallet både på statlige og kommunalt ansatte. Ikke minst gjenreisningsoppgavene i tiden etter andre verdenskrig krevde mange hoder og hender. I år 1900 var det i Oslo 1 634 personer sysselsatt i staten, i 1940 var tallet 5 780 og i 1946 hadde 10 620 personer staten som arbeidsgiver.

Hva folketallet forteller

Utviklingen i byens folketall er interessant fordi svingningene reflekterer underliggende endringer i blant annet økonomi, kultur og sosial struktur. Det nye århundret kom i kjølvannet av byggeboomen i 1890-årene, med det påfølgende «Kristianiakrakket» i 1899. Fra 1900 til 1904 sank folketallet i hovedstaden noe, for så å stige kraftig under de turbulente, men i hovedsak økonomisk gode årene fram til 1920. I jobbetiden under første verdenskrig dro mange til hovedstadsområdet, med høye boligpriser og bolignød som resultat. Parallelt med innflyttingen valgte derfor noen å flytte ut av byen og bosette seg i omegnskommunene. I de økonomisk vanskelige årene etter 1920 gikk folketallet nok en gang litt ned, med et bunnpunkt i 1928. Først i 1932 nådde folketallet nivået fra 1920. Fra nå av gikk økonomien bedre, og rett før og under okkupasjonen var mer eller mindre «hele folket i arbeid». Folk med slektninger og kjente på landsbygda kunne under okkupasjonen dra fordel av å flytte ut av byen for å sikre familiens matforsyning bedre. Stor innflytting og en tilbakeflytting av folk etter krigens slutt, førte til et hopp fra 265 400 innbyggere i 1944 til hele 280 000 i 1945.

Hele statsadministrasjonen var lokalisert i Oslo, med unntaket av Fiskeridirektoratet som lå i Bergen.

Vi mangler gode tall for kommunalt ansatte i disse årene. I 1917 var tallet oppgitt til rundt 3 000. Perioden preges av en kommunalisering av en rekke tidligere private virksomheter. De to private Kristiania Sporveisselskab og Kristiania Elektriske Sporvei ble slått sammen til AS Oslo Sporveier i 1924, der kommunen fikk aksjemajoriteten. Vi ser nærmere på denne kommunaliseringen nedenfor. Rundt 15 700 var ansatt i Oslo kommune før sammenslåingen med Aker, mens tallet for kommuneansatte i Aker var 3 850. Storkommunen startet med 19 548 ansatte, hvorav 9 067 var arbeidere og 10 481 funksjonærer. Høyre var det dominerende partiet i hovedstadens kommunestyre og hadde ordførerne i det meste av perioden. Arbeiderpartiet var det nest største partiet og hadde ordførerne i 1917-19, 1929-31 og 1935-40. I Aker kommunestyre hadde Høyre flertall og ordførerne i hele perioden, bortsett fra et innslag med ordfører fra Venstre i 1930-31.

I Empirekvartalet, i det området vi i dag kaller regjeringskvartalet, lå opprinnelig Rikshospitalet og Fødselsstiftelsen, bygget på første halvdel av 1800-tallet. Etter at Rikshospitalet flyttet ut i 1883 og Fødselsstiftelsen i 1914, fikk flere statlige kontorer

plass her. Planer om et regjeringskvartal i området ble utarbeidet, men bare én bygning, det som i dag er Finansdepartementet, ble realisert i disse årene. Blant sentrale statlige bygninger fra denne perioden er Norges Bank på Bankplassen, Universitetsbiblioteket på Drammensveien og Postverkets og Telegrafverkets hovedkvarterer i Kvadraturen. Flere statlige bygninger kom i Aker, utenfor grensene fra 1878. Det gjaldt blant annet universitetets realfagsbygning på Blindern – og rett før krigens slutt: NRKs anlegg på Marienlyst. En interessant historie om sosialt entreprenørskap er knyttet til lærehjemmet for unge gutter, som ble bygget på Bredtvet på Grorud og som åpnet i 1921. Drivkraften bak dette prosjektet, Otto Morgenstjerne, kom i konflikt med staten da han ønsket å drive institusjonen etter Rudolf Steiners prinsipper. Staten overtok stedet i 1923.

Mange av de kommunale bygningene var monumentale, selvsagt med Rådhuset som det fremste eksempelet. Byggingen av Rådhuset pågikk over lang tid, først fra 1931 til 1940, så med ferdigstilling rett etter krigen. Utvidede kommunale tjenester og økende sosial velferd ga oss Oslo Lysverkers administrasjonsbygning i Sommerrogata, det Deichmanske bibliotek på Hammersborg, Torggata bad og Soria Moria kino. De mange nye kirkene i byen og i Aker var kommunale og fungerte som viktige markører for sine bydeler. Bare i løpet av de vanskelige årene 1902 til 1907 ble de tre kirkene på Vålerenga, Fagerborg og Frogner ferdigstilt i tidens stil, med fasader i hugget stein.

Flere museer og kulturanlegg fra denne perioden, som Kunstnernes Hus og Folketeaterbygningen, har satt varig preg på byen. Mange av dem ble anlagt i Aker, som Norsk Folkemuseum, Vikingskipshuset, Norsk Sjøfartsmuseum/Norsk Maritimt Museum og Frammuseet på Bygdøy. På Bygdøy har vi også Villa Grande. Bygningen ble påbegynt

Osloflagget var i bruk fra 1925 til 2000, tegnet ut av Chr. Lange i 1925. Byarkitekten, tegningssamlingen 2-64. Oslo byarkiv.

under 1. verdenskrig som residens for industrimagnaten Sam Eyde, men ferdigstilt for ministerpresident Vidkun Quisling først under 2. verdenskrig.

«Norges Jubilæumsutstilling 1914» var en temporær, men storlagen hundreårsmarkering av Norges selvstendighet. Den foregikk i og rundt Frognerparken, etter modell av verdensutstillingene, med fremvisning av industriproduksjon, handel, primærnæringer, kunst, håndverk og kuriosas. Utstillingen kom til på initiativ av Kristiania Håndverk- og Industriforening. Foreningen sto også bak Vi Kan-utstillingen i 1938, der det moderne Oslo og funksjonalismen ble presentert. Monumentalt så det holdt var «oppfølgeren» til jubileumsutstillingen, Vigelandsparken med Vigelandsmuseet. Parken gjenbruker infrastrukturen fra utstillingen.

Industri- og produksjonsbyen

Mange store bygninger og fabrikkpiper markerte at Oslo med Aker fortsatt var det viktigste industriområdet i landet. Flere av

de største industribyggene var en arv fra industriens formative periode på 1800-tallet. I store bedrifter, som Myrens mek. Verksted, Schous bryggeri og tobakksfabrikkene Langaard og Tiedemann, var tredje generasjon fra de opprinnelige eierfamilier aktive. Vi har begrenset med pålitelig statistikk om de ulike bransjene i denne perioden, men i industri og håndverk økte tallet på sysselsatte fra rundt 45 000 personer i 1910 til 56 600 i 1935. Industrien utviklet seg raskt også mange andre steder, og Oslos andel av industriarbeiderne i landet ble redusert allerede fra 1895. Den andre industrielle revolusjon med sine vitenskapsbaserte industrier, var så vidt kommet i gang på slutten av 1800-tallet, og den bidro nå til at industrien vokste raskere utenfor enn innenfor hovedstaden. De nye kraftkrevende storindustriene plasserte seg der det var rikelig med vannkraft. Det gjaldt elektrokjemiske og elektrometallurgiske industrier som Norsk Hydro, Elkem og en rekke aluminiumbedrifter. Hermetikk-

Oslo som hovedkontorenes hovedstad

Det var viktige koplinger mellom Oslo og flere av de nye, store industribedriftene som var lokalisert andre steder i landet. Initiativ, kapital og ekspertise kom ofte fra miljøer i hovedstaden. Gjennom sin størrelse, sitt mangfold av bedrifter og kompetanser og sin rolle som knutepunkt i jernbanenettet og med landets største havn, lokaliserte mange bedrifter hovedkontoret sitt her. Sam Eyde hadde sitt ingeniørkontor i Oslo, og her havnet også hovedkontoret for Norsk Hydro. AS Borregaard hadde sin produksjon i Sarpsborg, men sitt direktionskontor i hovedstaden. A/S «Tyssefaldene» kraftanlegg og smelteverk hadde produksjonen i Hardanger, men kontor også i Karl Johans gate. Norsk Sprængstofindustri A/S var en sammenslutning av produksjonsbedrifter som ble stiftet i Oslo i 1916 og som la hovedkontoret sitt her. Produsent- og markedsføringsselskapet De Forenede Ullvarefabrikker (DFU) AS ble opprettet i 1916 med Ålgård Ullvarefabrikker i Gjesdal i Rogaland som den opprinnelige kjernen. Fabrikker fra ulike deler av landet sluttet seg til, hvorav to i Oslo-området, og DFU la sitt hovedkontor til hovedstaden. Eksporten av treforedlingsprodukter fra Oslo var lenge betydelig fordi store deler av treforedlingsindustrien på Østlandet brukte byens havn som utførselssted. Salgskontoret for tremassefabrikkene, opprettet i 1918, valgte også hovedstaden som base.

industrien blomstret i nærheten av fangstfeltene for fisk. For tremasse- og celluloseindustrien som vokste fram fra 1870-årene, var tilgang både til råstoff og vannkraft viktig.

Vannkraften i Akerselva, Alnaelva og Lysakerelva, supplert med dampmaskiner, hadde vært tilstrekkelige kraftkilder for det meste av 1800-tallets industri. Etter at byens kommunale elektrisitetsverk fikk på plass Hammern kraftstasjon i Maridalen i år 1900, begynte også elektrisiteten å få betydning som industriell energikilde, i tillegg til belysning. Enkelte bedrifter produserte også elektrisitet til eget bruk. De fleksible elektriske motorene representerte en liten revolusjon i industriproduksjonen, og bidro blant annet til at også mindre bedrifter kunne ta i bruk mekaniserte produksjonsprosesser. Dette var også en del av det vi har kalt den andre industrielle revolusjon.

En telling fra 1936 av industri- og håndverksbedrifter med mer enn ti ansatte, viste at fire industrier skilte seg ut med hensyn til størrelsen på sysselsettingen: Tekstil- og bekledningsindustrien, metallindustrien, papir- og grafisk industri og nærings- og nytelsesmiddelindustrien. Av bedrifter i denne gruppen med mer enn ti ansatte, hadde seks av syv samme forholdstall for antall ansatte. Her ble det ikke skilt mellom industri og håndverk.

Blant tekstil- og bekledningsbedriftene var det bare 18 av 207 som hadde mer enn 100 ansatte. Nydalens Compagnie var i denne perioden landets største tekstilfabrikk med 1 100 ansatte på det meste, mens Christiania Seildugsfabrik hadde vel 900 ansatte rundt første verdenskrig. Noen mellomstore bedrifter, som Herkules Konfektionsfabrikker A/S etablert i 1898, ekspanderte også hurtig ved å tilby et mindre antall plagg til et massemarked i rask utvikling. Mange av bekledningsbedriftene var små, ofte systuer lokalisert sammen med klesbutikker i byens sentrum. Både Steen &

De vil behage at lægge merke til, at samtlige med al der leveres gvalitetsvarer af første rang, er priserne særdeles fordelagtige for saavel publikum som forhandlere.

Jeg vilde være Dem meget taknemlig, om De ved modtagelsen heraf vilde bære mig med en ordre paa et lidet quantum af hvert af disse merker. Nogle faa ønsker, om De saa ønsker – det vil give Deres kunder udvalg og lade dem forstaa, at det ikke er nødvendig at gaa til Amerika med sine penge.

Arbejdsgist
J. L. Tiedemanns Tobaksfabrik
Joh. H. Andresen
Tlf. 108, 15295. Telegr. adr. „Jit“

Sørens Hovanner Cigarettes

Vend!

Prisliste for diverse tobakksvarer ca. 1930. Arkiv etter J. L. Tiedemanns Tobaksfabrik. Foto: Arkivverket.

Strøm og Molstad & Co hadde systuer med over hundre ansatte rundt første verdenskrig.

Som tekstilindustrien hadde metallindustrien noen få riktig store bedrifter med røtter tilbake på 1800-tallet. Det gjaldt skipsverftene Aker mek. Verksted og Nylands Verksted, men også bedrifter som Myrens Verksted og Kværner Brug. De to siste dro nytte av etterspørselen etter maskiner, turbiner og annet utstyr knyttet til industrialiseringen og elektrifiseringen andre steder i landet, og ble slått sammen i 1928. Under okkupasjonen overtok Kværner også Thunes mek. Værksted på Skøyen. Bilen var på vei inn i hovedstadens hverdag. Schous bryggeri tok som den første i bruk en lastebil i 1904, og i 1939 var det registrert 17 236 biler og 1488 motorsykler i Oslo. I Aker var tallet på biler 8793 i 1939. Bilverkstedene utgjorde en stor andel av de mange små bedriftene innen metallindustrien. Mange interessante bedrifter hadde en kort levetid. «A/S Elektrobil» begynte i 1916 å innføre elektriske biler av ulikt slag og å opprette ladestasjoner. Fram til 1920

hadde firmaet solgt 80 «Walkerlastevogner», 20 «Automatic traller» og flere «elektriske personvogner». Året etter gikk bedriften konkurs.

Byen representerte et stort marked som sammen med en økende reallønn ga gode vilkår for nærings- og nytelsesmiddelindustrien. De store tobakksfabrikantene og ølbryggeriene fra 1800-tallet ekspanderte og dominerte sine markeder. Det var gode vilkår for alt fra margarinfabriker, som Agra Margarinfabrik og Aug. Pellerin Fils & Co., til sjokolade- og dropsfabrikanter som Freia, Asola, Bergene og Kiellands Fabrikker. Flere av disse hadde også røtter på 1800-tallet. Bransjen hadde dessuten mange mindre bedrifter, som byens tallrike bakerier.

De store industribedriftene befant seg særlig i områdene ved Akerselva, Alna, på Rodeløkka, Grønland og i Bislettdalen. Litt overraskende viste undersøkelsen fra 1936 at byens sentrum likevel var det viktigste området for industri og håndverk. I tillegg til bekledningsindustrien, var mye av den papir- og grafiske industrien lokalisert her, som Centraltrykkeriet, Grøndahl & Søn og Rich. Andvord. Mange av disse bedriftenes kunder, som aviser, forlag, reklamebyrå og

offentlige og private kontorer, holdt også til i «city», byens sentrum.

Store og stadig komplekse byggeprosjekter forutsatte mer systematisk koordinering av håndverkere og arbeidere. En rekke entreprenørbedrifter tok byggeoppdrag både i og utenfor byen, som Kr. Stensrud, Brødrene Johansen, Høyer-Ellefsen, Ingeniør F. Selmer, Kristiania Cementstøberi, Ragnar Evensen, Kaare Backer og Astrup & Aubert.

Handels- sjøfarts- og finanshovedstaden

I 1910 hadde industrien sin høyeste andel av de sysselsatte i byen. Selv om industrien fortsatte å være den største næringen enda en stund, vokste byens andre store virksomhetsområde, handels og forretningsvirksomheten, langt raskere. Sysselsettingen her økte fra 23 600 i 1910 til 42 400 i 1935. Veksten skyldtes blant annet engroshandelens sterke stilling. I 1936 hadde byen 55 prosent av landets engroshandlere. Grossererbyen hang igjen nøye sammen med sjøfartsbyen. Både «kolonialvarer» og andre importvarer ble skipet over Oslo havn, landets klart viktigste importhavn. Grossererne var ledende i byens handelsstand, de dominerte for eksempel fullstendig i Oslo Handelsstands Forening, stiftet tilbake til 1841. Norges Colonialgrossisters Forening fra 1908 ble en av mange

Butikkene preget byen

Flere varemagasiner og større spesialforretninger var med å prege byrommet med sine lokaler. En av disse var Johs. Franck AS med sin monumentale bygning i Bogstadveien 11, en av byens ledende butikker i manufaktur- og utstyrsbransjen. Steen & Strøm i Kongens gate 23 brant i 1929 og ble bygd opp igjen i funksjonalistisk stil, i hovedsak slik det framstår i dag. Ingwald Nielsens jernvareforretning A/S flyttet i 1914 inn i Torggata 4 og ble en forretning «alle» kjente til. Bygningen ble i 1932 slått sammen med nybygget i Torggata 6 til en sammenhengende forretningsgård.

Detaljhandelen var fortsatt en arena for kvinnelige entreprenører. Petrine Nielsen var en av disse. Klesforretningen Petrine Nielsen i Thorvald Meyers gate 63/67 ble etablert i 1879 og startet med garn og broderi, med eieren arbeidende bak disken både med søm og betjening. Sønnen Oscar M. Levorsen overtok i 1917 og butikken ble sterkt utvidet fra 1920-tallet.

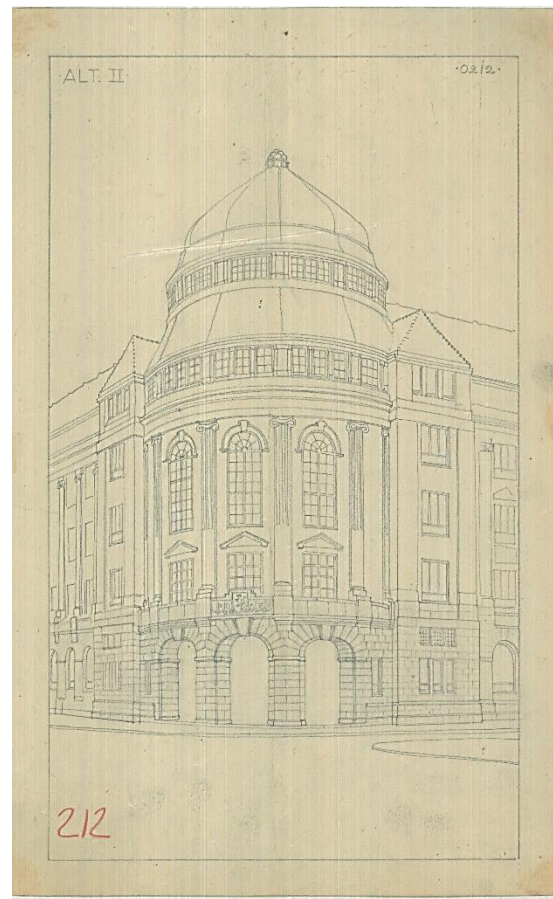
foreninger tilsluttet Norges Grossistforbund som ble opprettet i 1923.

Også detaljhandelen i byen vokste raskt, bare fra 1920 til 1929 økte antallet butikker fra 4300 til 5360. De lokale kolonialene var mange, og i 1895 ble både Colonialistenes Gruppe inden Kjøbmandsforeningen og Christiania Colonialdetaillisters Forening stiftet. De to foreningene slo seg sammen til Kristiania (fra 1925: Oslo) Kolonialkjøbmenns Forening i 1920. Da hadde de begge vært med på å etablere Norges Detailkjøbmænds Landsforening i 1908. Samme år stiftet kjøpmenn i omegnskommunene Aker, Bærum og Asker Kjøbmandsforening. I 1918 delte denne foreningen seg, og Akers Kjøbmennsforening så dagens lys. Etter byutvidelsen i 1948 gikk foreningene i Oslo og Aker sammen.

Oslo var ved århundreskiftet landets viktigste industri- og handelsby. Nå ble byen også et sentrum for internasjonal skipsfart. I 1913 gikk Oslo forbi Bergen som den største sjøfartsbyen, målt etter tonnasje. I motsetning til industrien, skjedde ikke den sterke veksten i byens skipsfartsnæring på grunnlag av bedrifter etablert på 1800-tallet. Ved inngangen til århundret hørte ingen av rederiene i byen til landets største, men deretter skjedde mye i løpet av kort tid. Allerede i 1913 var halvparten av landets 12 største rederier lokalisert i hovedstaden. Innflyttede redere fra ulike småbyer langs Oslofjorden, og deres sønner kom til å dominere næringen. Wilh. Wilhelmsen rederi var grunnlagt i Tønsberg, men flyttet hovedkontoret til Oslo i 1916. G. M. Bryde kom fra Sandefjord og etablerte seg i Oslo i 1902, mens A. F. Klaveness kom fra Sandar til Oslo i 1907. Men flere av rederiene hadde også sitt opphav i Oslo, som Den Norske Amerikalinje A/S fra 1910, Leif Høegh & Co. grunnlaget i 1927 og Ivarans Rederi, etablert i 1920 av Ivar An. Christensen. I 1909 ble Norges Rederforbund (Rederiforbund fra 1985) stiftet i Oslo. Christiania Dampskibsrederforening fra

1905 var en av foreningene som deltok i stiftelsen.

Byens banker fikk en hard start ved inngangen til 1900-tallet. Sju av 12 banker gikk konkurs fra 1899 til 1904, i etterkant av Kristianiakrakket. Blant disse var Christiania Handelsbank, Kristiania Delkrederbank og Den norske Discontobank. Men Oslo var

Centralbanken. Arkivet etter byggeprosjektet: Omslag V, mappe 14, tegning 212. Oslo byarkiv.

fortsatt landets finanssenter, med nesten halvparten av forvaltningskapitalen til forretningsbankene i 1900 – og med 58 prosent etter andre verdenskrig. Forsikringselskapene i hovedstaden hadde omtrent 80 prosent av forvaltningskapitalen i bransjen, og dette holdt seg også til etter den andre verdenskrig. Christiania Sparebank var på størrelse med de største forretningsbankene, og Aker Sparebank lå hakk i hæl. Et storslagent bankprosjekt så dagens

lys i år 1900, med opprettelsen av Centralbanken for Norge, ment å skulle utfordre de store hovedstadsbankene som Den norske Creditbank og Kreditkassen. Som grunnlegger av banken sto 40 norske banker, fem store utenlandske banker og to av hovedstadens bankierfirmaer. Men Centralbanken ble særlig hardt rammet av finanskrisa på 1920-tallet, og ble helt lagt ned i 1936.

Kommunalisering

Som krisetiltak under første verdenskrig gikk kommunen gjennom Provianteringsrådet inn på en rekke områder som normalt ville vært overlatt private. Det ble blant annet opprettet kommunalt utsalg for kjøtt og fisk og en egen brenselshandel. Brenselssentralen, med utsalg flere steder i byen, holdt det gående i ulike former helt fram til 1968. En liknende kommunalisering representerte engasjementet for å lette bolignøden. Som vi skal se, engasjerte kommunen seg kraftig i boligbyggingen. Den opprettet også en sentralanstalt for bygningsmaterialer, og kjøpte trelastforretningen Linnerud & Breien, Sørumsand Trevarrefabrikk og Skedsmo Sandtak.

I 1918 besluttet bystyret under dissens å nekte konsesjon til private kinematografeiere, idet det ble vedtatt at kommunen skulle overta driften av kinematografene i byen. Etter forhandling med de private kinoeiere ble det i 1919 vedtatt en avviklingstid på fire år for den private kinodriften. Kommunaliseringen av kinodriften rundt om i landet skyldtes et ønske om å kontrollere hva slags filmer som ble vist, men det var også en måte å skaffe kommunen inntekter. De kommunale kinoene organiserte seg i Kommunale kinematografers landsforbund i 1917 og litt av inntektene fra de kommunale kinoene ga grunnlag for produksjonsselskapet Norsk Film A/S, stiftet i 1932.

I 1919 overtok kommunen folkeskolenes feriekolonier, disse hadde til da vært drevet

av en privat forening med kommunalt tilskudd. Fram til 1916 var den statlige Katedralskolen det eneste ikke-private gymnasiet i Oslo, og skolen tok bare opp et begrenset antall elever fra hovedstaden. Dette endret seg i løpet av få år. De høyere private allmennskoler kom i økonomiske vansker under første verdenskrig. Utgiftene steg, og det var ikke mulig å regulere skolepengene så høyt at de dekket de stigende utgiftene. Flere lærere søkte seg til de kommunale skolene. I 1918 kjøpte kommunen Vestheim, Frogner og Nissens skoler. I 1919 ble Berles skole kjøpt. Aars og Voss skole ble nedlagt i 1918 og etter hvert tatt i bruk som kommunal skole.

Også noen nye privatskoler dukket opp, blant annet handelsskoler. Otto Treiders Handelsskole var, som landets første handelsskole, opprettet i 1882. I 1907 ble Wangs Handelsskole etablert av Peder Wang. Christiania Handelsakademi ble godkjent i 1908. En av lærerne der, Kasper Størseth, overtok skolen i 1914 og om-døpte etter hvert læreanstalten til K. Størseths Handelsskole. Ola Hoffs Handelsskole så dagens lys i 1936.

Bosetting og urban logistikk

«City-dannelsen» av byens sentrum var et trekk i tiden, boliger ble omgjort til næringsvirksomhet og kontorer. De nye boligområdene utviklet seg utenfor sentrum langs tre hovedlinjer. Den første var i betydelig grad kommunalt drevet og gikk i hovedsak ut på å utnytte ledige rom innenfor bygrensene av 1878. Hensikten var å bygge arbeiderboliger for å dempe bolignøden. Den andre utviklingen ble drevet fram av folk som ønsket seg småhus eller villaer utenfor byen og foregikk i samspill med private og offentlige samferdselsoperatører. Resultatet var en omfattende forstadsdannelse i Aker og de andre omegnskommunene. Den tredje hovedlinjen var privat boligbygging for bedrestilte på byens vestkant.

Manglende initiativ fra private aktører etter krakket i boligmarkedet i 1899 var grunnen til at kommunen gikk tungt inn i byggingen av arbeiderboliger. Fra 1911 til 1931 bygget kommunen 7200 leiligheter til rundt 28 000 mennesker for egen regning og ble Oslos største gårdeier. I tillegg ga kommunen økonomisk støtte til oppføringen av

6300 leiligheter. Fra midten av 1930-tallet ble OBOS kommunens boligbygger, og ble blant annet gitt fortrinnsrett til kommunes tomter. OBOS ble stiftet som Oslo og omegn Bolig- og Sparelag (OOBS) i 1929, men droppet «og omegn» da organisasjonen ble kommunens utbygger.

Kommunale boliger med lys og luft!

Den kommunale byggingen fordelte seg på leiegårder og egne hjem-bebyggelse. En tidlig milepæl kom med den kommunale støtten til det Rivertzske kompleks på Sagene. På initiativ av arkitekt Kristen Rivertz ble det bygd 15 frittstående blokker med arbeiderboliger i 1912. De representerte en byggemåte som lot lys og luft slippe til mellom blokkene, i motsetning til de gamle leiekasernene med bakgårder. Byggemåten ble et forbilde for kommunens videre byggingen av leiegårder. De kommunale boligkompleksene besto både av arbeiderboliger og hagebyer og kom blant annet i Tøyengata, Arctanderbyen ved Ekeberg, Rosenhoff, Lindern Hageby, Ullevål Hageby, Tåsen Hageby, Vøyenvollen, Lille Tøyen hageby, Torshov, Nordre Åsen, Hoffsbysen, Sandakerveien og Ila. Både Ullevål Hageby og Lille Tøyen lå i Aker. Det ble også bygd en del brakker, tenkt som midlertidige boliger for vanskeligstilte.

Tilflyttingen til omegnskommunene var særlig sterk fra 1910 til 1920. I disse årene gikk økonomien så det suste, samtidig som bolignøden herjet i selve byen. Aker økte folketallet fra 29 200 til 53 600 i dette tiåret. Prosentvis hadde imidlertid Oppegård den kraftigste veksten, med en befolkning som økte fra 793 til 4040 i samme periode. Befolkningsveksten mellom 1900 og 1948 i Bærum, Asker, Lørenskog, Skedsmo og Lillestrøm var en viktig del av dynamikken i Stor-Oslo. Flere av disse boligområdene hang ikke direkte sammen med Oslo, slik de tidligere forstedene hadde, og som hadde gjort dem greie å innlemme i hovedstaden. Forstadsutviklingen foregikk på privat initiativ, ofte i et samspill mellom folk som kjøpte opp tomter, byggmestere og arkitekter på den ene side og de potensielle huseierne på den annen. De nye forstadsboerne var alt fra arbeidsfolk som startet med hyttebygging på egen hånd, til grossere, høyesterettsadvokater og andre bed-

restitte som flyttet inn i store arkitekttegnete villaer. Velforeninger fortsatte å etablere seg i de nye forstedene, slik de hadde gjort siden slutten av 1800-tallet.

Bygging av dobbeltspor og elektrifisering av Drammensbanen sammen med en rekke nye stasjoner langs de eksisterende jernbanelinjene bidro til forstadsutviklingen. Det samme gjorde byggingen av forstadsbanene som begynte med Holmenkolbanen i 1898 og utviklet seg videre fram til Sognsvannsbanen sto ferdig i 1934. Disse dannet hovednervene for det senere T-banesystemet. Flere av disse banene ble forlenget og fikk nye stasjoner etter at første byggetrinn var ferdig. En rekke bussruter supplerte fra 1920-tallet både jernbanene og forstadsbanene, og for de mest bemidlede ble etter hvert privatbilen et alternativt transportmiddel.

Holmenkolbanen ble i første omgang bygget for å bringe byens nye gruppe av friluftsentusiaster ut i Nordmarka. Ved kjøp av Frognerseterskogen hadde finans- og friluftsmannen Thomas Heftye tilrettelagt for at byens borgere skulle komme seg ut i marka sommer som vinter. Området ble også kjent for Holmenkollbakken, skibakken som tidlig på 1890-tallet overtok etter Husebybakken som byens sentrale skiarena. I 1889 solgte Heftye området til kommunen, som kort etter bygde Frognerseteren restaurant. Men markedet av friluftelskende borgere ville ikke være tilstrekkelig for å sikre banens lønnsomhet. Selskapet sikret seg derfor et stort antall tomter langs banen for utparsellering til potensielle villa-eiere. Dette var et av områdene der private utbyggere fant det lønnsomt å tilby sine tjenester. Nå forskjøv «beste vestkant» seg fra Frogner og Uranienborg til området langs Holmenkollbanen. På Frogner og Uranienborg fulgte så et tilsig av middelklasse, og også noe arbeiderklasse.

Organisasjoner og offentligheter

Hovedstaden fikk et rikt mangfold av organisasjoner, og vi har allerede nevnt noen av de store næringsorganisasjonene. Oslo Adressekalender hadde i 1935 et register over de fleste nasjonale organisasjoner av noen betydning med sete i hovedstaden. Nærings- og interesseorganisasjonene representerte den største gruppa i kalenderen. Flere av disse hadde røtter tilbake til 1800-tallet. Til Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon var det tilknyttet 31 fagforbund. Det var 177 foreninger for ulike profesjoner og bransjer knyttet til håndverk og industri, handel og for arbeidsgivere. Av allmenntillegte organisasjoner med næringsaktivitet var det 28. Omtrent samme antall organisasjoner fantes i gruppa friluftsliv. Færre organisasjoner var knyttet til gruppa som drev veldedig, religiøs, politisk og vitenskapelig virksomhet. Nesten alle de nasjonale organisasjonene hadde lokale avdelinger i Oslo og Aker.

Velforeninger i den delte byen

De sosiale forskjellene i den «delte byen» kom også til uttrykk i det lokale organisasjonslivet. Velforeningene i forstadsområder i Aker var preget av den sosiale sammensetningen i sine områder, noe som kunne føre til konflikter mellom «Østkantvellingene». «Østkantvellingene» hadde i en periode avisa «Aker Vel» som sitt talerør. Til den avisa hørte blant annet Abildsøskogen Vel, Abildsø Vel, Bryns Vel, Golia Vel, Hellerud Vel og Lerskallen Vel. Men ikke vellingene på Ljan, Nordstrand eller Bekkelaget, som tilhørte «østkantens vestkant». Uttrykket «kommunistvellingene» dukket opp i en finere herres omtale av noen av disse østkantvellingene. Østkantvellingene tok gjerne initiativ til og støttet de lokale kooperative butikkene. Kristiania/Oslo Samvirkelag var stiftet ved sammenslåing av en rekke lokale selskap i 1916. I 1939 hadde Oslo Samvirkelag 47 avdelinger spredt rundt i byen.

De sosiale skillene preget idrettsbevegelsen. Det som etter hvert ble kalt den «borgerlige» idrettsbevegelsen sprang ut av Centralforeningen for Udbredelse af Le-gemsøvelser og Vaabenbrug fra 1861, og ble etterfulgt av Norges Riksforbund for

Idræt i 1910, og i 1919 av Norges Landsforbund for Idrætt. Den sosialistiske delen av idrettsbevegelsen startet Arbeidernes Idrættforbund i 1924. Begge foreningene hadde mange lokale foreninger rundt om i Oslo, i hovedsak fordelt etter områdenes sosiale sammensetning. Arbeidernes Turn

og Idrettsforening, senere med navnet Sportsklubben av 1909, var den første arbeideridrettsforeningen. Spartacus på Grünerløkka, stiftet i 1920, var også tidlig ute. En av ildsjelene bak denne foreningen og også bak dannelsen av AIF, var Rolf Hofmo. I 1940 kom de to landsforbundene til enighet om en sammenslutning, og det felles Norges idrettsforbund ble konstituert i 1946.

Sportsklubben 1909, stevne oktober 1923. Oslo byarkiv A-70037/Ua/0003/0012

Noen foreninger fra denne perioden fikk større betydning i senere perioder. Det gjaldt blant annet Norges Naturvernforbund, som opprinnelig het Landsforeningen for naturfredning i Norge, dannet i 1914.

Kvinnene fikk stemmerett på like vilkår som menn i 1913, og i det nye århundret gjorde kvinnene seg for alvor gjeldende både i foreningsdannelser og i det offentlige ordskiftet. Christiania Hjemmenes Vel ble stiftet i 1898, og sies å være Europas første

husmorforening. Det som utløste foreningens stiftelse var et innlegg av Dorothea Christensen fra Sandefjord i bladet Husmoderen i 1897 – et blad som på dette tidspunktet var inne i sin 11. årgang. I 1915 slo lokale Hjemmenes Vel-organisasjoner seg sammen til Hjemmenes Vels Landsforbund, som i 1933 tok navnet Norges Husmorforbund. Arkitekt Karen Platou var i mellomkrigstiden sekretær og drivkraft i organisasjonen. Hun var også den første faste kvinnelige stortingsrepresentant, innvalgt fra Høyre i 1922–1924. En litt annen karakter hadde Katti Anki Møllers initiativ til opprettelsen av Mødrehygienekontoret i 1924. Driften av kontoret, som drev veiledning og hjelp til å forebygge uønsket svangerskap, ble etter et par år overtatt av Arbeiderpartiet.

Mange foreninger hadde sine egne medlemsblad, sine egne organisasjons-offentligheter. I den «store offentligheten» dominerte aviser etablert på 1800-tallet. En av nykommerne som fikk betydning i noen år var imidlertid Tidens Tegn (1910–41), etablert av folk som hadde forlatt Verdens Gang. Flere av familieukebladene hadde også røtter på 1800-tallet eller tidlig på 1900-tallet, det gjaldt Illustrert Familieblad, Allers og Hjemmet. Ernst G. Mortensens forlag ga i 1933 ut Norsk Ukeblad. Urd var et «Ugeblad for kvinnen og hjemmet»

Robert Millar, grunnleggeren av moderne reklame i Norge

Avisenes, men særlig ukebladenes vekst, falt sammen med utviklingen av markedsføring og reklame. Robert Millar, født i Nord-Irland, utdannet som teolog, regnes som grunnleggeren av moderne reklame i Norge. I 1914 stiftet Millar Nordens første reklameforening i Trondheim, Reklameklubben Romilla. I kjølvannet av dette kom det reklameforeninger i andre byer og i 1915 kom Kristiania Reklameforening i gang. Fra 1917, etter å ha flyttet fra Trondheim til Oslo, drev Millar sitt eget reklamebyrå i hovedstaden, der han også jobbet med reklame for Handelsbanken. I 1918 var han med på å opprette Reklameskolen på Oslo Børs, Nordens første reklameskole. I 1922 startet Kristiania Reklameforening tidsskriftet Propaganda, og i 1926 etablerte Robert Millar Butik-Salg-Skolen ved Børsen, som senere ble overtatt av Oslo kommunale handelsskole. Norsk Reklameforbund ble stiftet i 1927.

som kom ut fra 1897 til 1958. Det var drevet av søstrene Anna og Cecilie Bø, der Anna var redaktør fram til 1933, mens Cecilie tok seg av det økonomiske.

Et av århundrets helt nye tilskudd til offentligheten var kringkastingen. Det private Kringkastingsselskapet A/S startet virksomheten sin i 1925 med studio i bakgården til Brødrene Hals' pianofabrikk i Stortingsgata. Selve senderutstyret var først lokalisert i Telegrafverkets bygning i Kongens gate. I 1928-29 ble det reist en «storstasjon» på Lambertseter. Etter hvert ble det også etablert sendestasjoner i andre norske byer, både for videresending av innhold produsert i Oslo, men også med noe lokalt stoff. Reklame inngikk også i sendingene. I 1933 overtok staten Kringkastingsselskapet og den statlige allmenkringkasteren Norsk rikskringkasting (NRK) fikk monopol på all radiosending i landet. Reklameinnslagene fortsatte også etter at NRK overtok ansvaret for sendingene. Det var den tyske okkupasjonsmakten som satte en stopper for reklamen i radio, og det skjedde allerede 10. april 1940.

Omfanget av offentlig forlystelse økte med høyere levestandard og mer fritid, også for arbeidsfolk. Flere av byens restauranter, kafeer og offentlige rom ble mindre klassedelte. Et populært møte- og forlystelsessted var Christiania Tivoli, oftest bare kalt Tivoli, med utendørsservering i Tivolihaven. Tivoli hadde røtter tilbake til det tidligere skjenkestedet Klingenberg, et området hvor borgerskapet hadde forlystet seg helt tilbake til 1600-tallet. Stedet var under stadig utvikling under ulike eiere, og flere teatre holdt i perioder til her, som Tivoli Opera, Carl Johan-Teatret, Sekondteatret på 1800-tallet og senere blant annet Chat Noir, Theatre Moderne, Den Røde Lygte, Det Frie Teater og Det sosiale teater. To kinoer lå her, Cirkus Verdensteater og Raadhus-Biografen. Restauranten Røde Mølle hadde eget jazzorkester. Tivoli ble revet

midt på 1930-tallet i forbindelse med byggingen av Rådhuset.

Chat Noir ble drivende i utviklingen av Oslos revyteater, med Victor Bernau i spissen. Andre viktige underholdnings- og revyscener var Centralteateret, Oslo Nye Teater og Dovrehallen, der Ernst Rolf sang. I denne tiden kom også lydfilm, «Den store barne-dåpen» i 1931, og grammofooner ble om ikke allemannseie, i manges eie. Foruten Victor Bernau var Jens Book-Jenssen, Hauk Aabel, Lalla Carlsen og Per Kvist kjente underholdnings- og plateartister i tiden.

Restaurant Skansen, tegnet av Lars Backer og ferdigstilt i 1927, var representativ for den nye, moderne byen, og et fint eksempel på funksjonalistisk arkitektur. Backer tegnet også Ekebergrestauranten for Oslo kommune i rendyrket funkis, oppført 1927-29. Schous bryggeri støttet byggingen av Skansen og både Schous og Nora støttet byggingen av Ekebergrestauranten for å sikre salg av sine produkter.

Ikke bare Oslomarka, men også Oslofjorden trakk friluftinteresserte og badelystne fra alle sosiale lag. I 1934 ble det interkommunale Oslofjordens friluftsråd dannet for å sikre allmennheten tilgang til natur og badeplasser i fjorden. Hovedøya bad og Bygdø Sjøbad var umåtelig populære, akkurat som Ingierstrand bad og Hvalstrand utenfor byen.

Restaurant Skansen i 1928. Foto: A.B. Wilse. Oslo Museum, OB.Y3136.

Krig og okkupasjon

I motsetning til mange andre europeiske hovedsteder ble byrommet i Oslo ikke alvorlig skadet eller grunnleggende forandret under krigen. Men vedlikeholdet ble kraftig forsømt.

Hovedkvarterene både for den sivile delen av okkupasjonsmakten, Reichskommissariatet, og Wehrmacht med alle de tre forsvarsgrenene hadde hovedkontor Oslo, og her var også politiet. Okkupantene bygde en rekke brakkeleire for sine soldater, og satte opp luftvern batterier på Holmen, Korsvolltoppen og Ekebergsletta. På Akershus var det både fengsel og rettersted. De fleste skolene ble tatt i bruk av tyskerne som kaserner, slik at undervisningen måtte flyttes til andre lokaler. Men hovedstaden var også viktig for motstandskampen. Hjemmefrontens organisasjonshovedkvarterer lå her, og alle medlemmene av Hjemmefrontens ledelse, med ett unntak, var fra Oslo.

En rekke sentrale organisasjoner ble nazifisert, det ble også de regulære avisene. Mange av byens jøder ble tatt under den første store arrest-aksjonen i oktober og november 1942, og 523 barn, kvinner og menn ble sendt til Stettin med skipet Donau, for deretter å bli fraktet til Auschwitz.

Arbeidsløsheten forsvant nærmest helt under okkupasjonen. Tyskernes omfattende anleggsvirksomhet skaffet mange arbeid. Entreprenørene som stilte opp for okkupanten fikk navnet «brakkebaroner». En svartebørs for mat og andre ettertraktete varer utviklet seg ved siden av den åpne økonomien.

Interessant med tanke på drabantbyutviklingen etter krigen, var den nasjonalsosialistiske byarkitekt Frithjof William Rodes omfattende «Et forarbeid til generalplan for Stor-Oslo». Her lanseres tilsynelatende for første gang utbygging av flere drabantbyer som et sentralt element i byens videre utvikling.

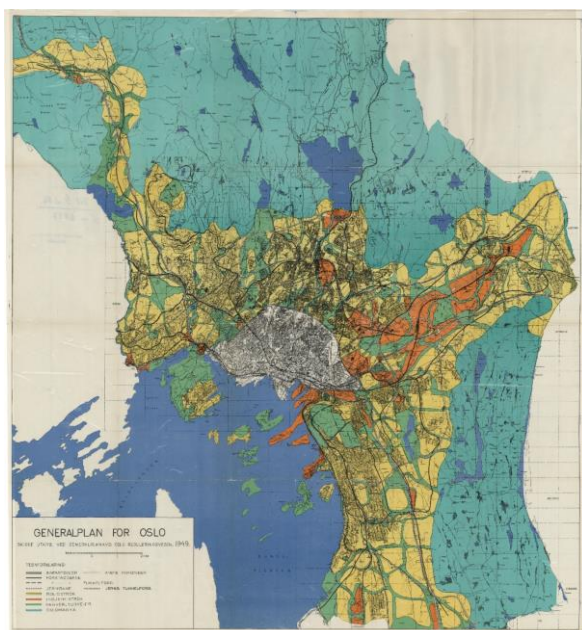

Kunstnernes Restaurant Blom gjenoppsto i 1930 etter forbudstiden. Bloms klippbøker, Oslo byarkiv.

Den planlagte byen - og planenes forvitring: 1948-1990

Bystyret i Oslo hadde enstemmig anbefalt sammenslåing med Aker siden 1920, og en sammenslåing ble diskutert ved flere anledninger senere. Byen trengte mer plass både til boliger og bedrifter. Lokalpatriotisme og Akers lettere beskatning bidro til at den borgerlige styrte omegnskommunen motsatte seg dette. Men 1. januar 1948 var den nye kommunen et faktum. Med sammenslutningen økte hovedstadens folketall fra 247 500 til 429 500. Viktigere var det at byens areal økte fra vel 16 til 441 km².

Den nye storkommunen skulle utvikles med plan! Plantanken sto sterkt både hos arkitekter og politikere etter krigen. Det skulle bøtes på den «planløshet som har hersket utover landet både på byplans- og bygningsområdet», het det i en skriftserie redigert av kommunens reguleringsssjef Harald Hals i 1945. Utviklingen skulle «tvinges inn under en fast ledelse».

Generalplan for Oslo, 1950. Oslo byplankontor/Reguleringsvesenet. Oslo byarkiv.

Både plan, vekst og framgang ble det i periodens første to tiår. De første tiårene etter krigen var ikke bare en periode med sterk økonomisk vekst, men også år med en viss utjevning av sosiale skiller. Utdanningsnivået økte sterkt, også for arbeidsfolks barn. Velferdsstaten og helsetilbudene nådde alle. Innbyggertallet vokste fra 429 500 i 1948 til en foreløpig topp på 489 000 rundt 1967. Dette var årene med «flukten fra landsbygda». Folk strømmet fra bygdene til byene, og da særlig til Oslo og Oslo-regionen. Drabantbyene dukket opp som paddehatter i byens ytre østkant, og la en ny dimensjon til «den delte byen». Samtidig gikk folketallet i byens sentrum betydelig ned. Men fra slutten av 1960-tallet begynte plandokumentene å bli misvisende. I strid med alle prognoser sank folketallet til 447 300 midt på 1980-tallet. En rekke industribedrifter flyttet ut av byen eller ble nedlagt. Og mange, særlig unge familier med barn, flyttet til forstadskommunene. Utover fra 1970-tallet bidro etter hvert arbeidsinnvandring fra land som Pakistan, Marokko, Tyrkia, Jugoslavia og India til å kompensere noe av utflyttingen, i første omgang særlig i indre øst.

I 1990 bodde 458 400 mennesker i hovedstaden, men først i løpet av 1997 kom folketallet opp på samme nivå som i 1968. Utflyttingen av familier og bedrifter bidro til at kommunen fikk problemer med skatteinngangen, samtidig som styringsproblemene i byen økte.

I de første årene etter krigen var det i all hovedsak arbeidstakere i omegnskommunene som pendlet inn til Oslo. Få arbeidsreiser gikk andre veien. Etter hvert som plassen ble trangere i hovedstaden, ble omegnskommunene mer attraktive for bedriftslokaliseringer, og flere bedrifter flyttet ut av Oslo. Vi kan bruke Asker for å eksemplifisere dette. Utkastet til denne kommunens generalplan fra midten av 1960-

tallet pekte på en «betydelig interesse for industriarealer, spesielt fra bedrifter som ikke finner plass for sin ekspansjon innen Oslo». Collett A/S var en Oslo-bedrift grunnlagt i 1933 som holdt til på Grefsen, men som på 1960-tallet trengte mer plass. Bedriften var en blandet agent og produsent for en rekke vitaminpreparater, farmasøytiske produkter og næringsmidler. I 1964 bestemte ledelsen flytting til Asker, også i håp om at noen av de askerbøringene som tidligere hadde pendlet til Oslo, lettere ville fortsette å jobbe i bedriften.

I 1974 slo Collett seg sammen med Marwell Hauge A/S, en produsent av kosmetikk,

toalett- og frisørprodukter. Collett-Marwell Hauge hadde i 1980 rundt 300 ansatte. Nærheten til hovedstaden gjorde det mulig fortsatt å ha god kontakt med byens forsknings- og utdanningsmiljø. At flyplassen på Fornebu lå i nabokommunen Bærum kom godt med. A/S Elektrisk Bureau var en enda større bedrift som flyttet fra Oslo til Billingsletta i Asker i 1972 (se rammetekst). Til dette området fulgte etter hvert flere andre bedrifter. Oljealderen kom til Asker da Norwegian Petroleum Consultants A/S etablerte seg der i 1975. Bedriften var en forlengelse av det såkalte «Bærum-komplekset», med bedrifter som Det Norske Veritas, Norconsult A/S, Kværner Engineering A/S og Norwegian Contractors. Blant disse bedriftene var det et utstrakt samarbeid.

Fra lokalt til regionalt til globalt

Flyttingen av bedrifter gikk ikke bare til kommunene i Oslo-regionen. Elektrisk Bureau flyttet hovedkontor og deler av virksomheten til Asker, mens andre deler av bedriften havnet i Risør og Hisøya utenfor Arendal. I tillegg kjøpte bedriften opp en rekke andre elektrotekniske bedrifter i Norge, etablerte produksjonsanlegg i Singapore og kontorer i flere andre land. I 1988 ble svenske ASEA og sveitsiske BBC sammenslått til ABB, som overtok aksjemajoriteten i Elektrisk Bureau og la også Oslo-bedriftene NEBB og ASEA-Per Kure inn under selskapet. Elektrisk Bureau var fra 1991 heleid av ABB og skiftet navn til ABB Norge.

Oslo og de nærmeste omegnskommunene utviklet seg henimot et felles bo- og arbeidsmarked. En undersøkelse fra 1978 viste for eksempel at 31 prosent av de som hadde arbeidsplassen sin i Asker, kom fra andre kommuner. Og nesten 30 prosent av de som pendlet inn i bygda, kom fra Oslo. Liknende tendenser fantes i de øvrige omegnskommunene. For å lette på trafikken mellom byen og omegnskommunene og gjennom byen, foreslo en transportanalyse fra 1965 å bygge en motorvei tvers gjennom byen. Omfattende aksjoner bidro til at forslaget ble lagt vekk. En gatebruksplan

fra 1973 foreslo i stedet tre gjennomfartsårer: Grunnlinjen, Hausmannsringen og Nylandsveien. Pendlerne fikk det lettere etter 1980 da tog tunnelen mellom Oslo Sentralstasjon og Skøyen stasjon ble ferdigstilt. I 1989 ble Vestbanestasjonen endelig nedlagt.

Det etter hvert mer felles bo- og arbeidsmarkedet stimulerte, til regionalt samarbeid på flere områder. Aksjeselskapet Stor-Oslo Lokaltrafikk ble stiftet i 1975 med Staten, Akershus fylkeskommune og Oslo kommune som aksjonærer. Selskapet fikk det økonomiske ansvaret for all rutetransport med buss og båt innen Akershus fylke

og mellom Akershus og Oslo. Det interkommunale selskapet Vestfjorden Avløpsselskap AS (VEAS) på Bjerkås i Asker ble dannet i 1976 og eies av kommunene Oslo, Asker og Bærum. VEAS sentralrenseanlegget kom i drift i 1983 og betjener både eierkommunene og Røyken og Nesodden.

Hovedstaden og det offentlige vekst

I etterkrigstiden var det en sterk vekst i både statlig og kommunal sektor. Arbeiderpartiets politiske dominans både i stat og kommune de første par-tre tiårene, bidro til dette. Men ambisjonene både om en sterk velferdsstat og en sterk velferdskommune hadde bred politisk oppslutning. Helse- og omsorgstjenester, men også utdanning på alle nivåer, var sentrale elementer i velferdspolitikken, i tillegg til trygder og pensjoner.

Y-blokka. Arkitekt Erling Viksjø. Foto: Teigen, NTM/Dextra foto DEX_T_2903_013

Sentraladministrasjonen, departementene og de underliggende direktoratene med nasjonale ansvarsområder, har hele tiden og i all hovedsak vært lokalisert i Oslo. En oversikt fra 1978 viste at alle stillingene i departementene og 98 prosent av stillingene i direktoratene var å finne i hovedstaden. På dette tidspunktet var det totale antall årsverk i staten på 124 000, og 38 prosent av alle årsverkene ble utført i Oslo, det vil si rundt 47 000. Både forsvaret og den sivile rundt i landet. Det gjaldt også de store

statlige bedriftene som Televerket, Postverket og NSB. I 1990 var tallet på registrerte statstjenestemenn 183 000. Av disse var 57 000 registrert i Oslo. Etter hvert som store statlige forvaltningsbedrifter ble aksjeselskap eller stiftelser, ble ikke lenger de ansatte regnet som statstjenestemenn. Før 1990 fikk dette konsekvenser for TBK AS, det vil si den kommersielle og konkurranseansatte delen av Televerket som forhandlet brukerutstyr og som ble utskilt som eget selskap i 1988. I 1998, da NRK ble omgjort til stiftelse, skjedde det samme her. På dette tidspunktet hadde NRK 2100 ansatte i Oslo og 570 ved distriktskontorene. Ytterligere liberalisering og privatisering i årene som fulgte bidro til en videre, relativ nedgang i tallet på statstjenestemenn.

I 1948 var det 19 548 tilsatte i den nye hovedstadskommunen, hvorav 8912 funksjonærer og 4782 arbeidere i kommuneadministrasjonen og 1699 funksjonærer og 4285 arbeidere i de kommunale bedriftene. På grunn av rasjonalisering, særlig i de tekniske etatene, økte tallet på ansatte forholdsvis beskjedent fram til 1970, da byen hadde 24 042 ansatte. Særlig satsingen på helse- og sosialsektoren bidro så til en fordobling av de ansatte fram til 1986. Da var omtrent to tredjedeler av de 58 529 ansatte kvinner. Offentlig virksomhet ble i det hele viktig for den nye generasjonen kvinner, som fra 1970-tallet valgte yrkeslivet framfor husmorrollen.

Veksten i kommunens oppgaver og problemene med skatteinngangen etter hvert som bedrifter og husholdninger flyttet, representerte utfordringer for byens folkevalgte. Tre reformer skulle hjelpe kommunen å håndtere den økende kompleksiteten: Et forsiktig forsøk med *bydelsutvalg* kom i 1973 og ble etter hvert videreutviklet. I 1988 var det etablert en ordning med 25 bydelsutvalg i tillegg til et utvalg for Marka. Utvalgene fikk et særlig ansvar for sosial-

Gamle og nye partier

Arbeiderpartiet og Høyre delte forholdsvis likt på å ha ordførervervet i disse årene, med Arbeiderpartiet som dominerende i første del av perioden og Høyre i siste. Særlig Brynjulf Bull fra Arbeiderpartiet og Rolf Stranger og Albert Nordengen fra Høyre ble kjente fjes for byens innbyggere. Noen mindre partier kom etter hvert til å nyansere todelingen. Sosialistisk Folkeparti (1961-1975) og etterfølgeren Sosialistisk Venstreparti har vært representert siden 1964. «Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep (ALP)» grunnlagt av Anders Lange i 1973 fikk navnet Fremskrittspartiet i 1977 og kom inn i bystyret i 1980. Rød Valgallianse, stiftet i 1973, var representert i bystyret fra 1976.

og primærhelsetjenesten og for barnehager. En forsøksordning med *byråd*, en «by-regjering», kom i gang fra 1988, med Høyres Hans Svelland som første byrådsleder. Byrådet skulle være ansvarlig overfor flertallet i bystyret. Ordningen ble permanent

fra 1993. De økonomiske og organisatoriske utfordringene fra slutten av 1960-tallet bidro også til å modne tanken om *privatisering* eller *markedsretting* av offentlige virksomheter og tjenester, tyngre videreført i neste periode i det som kalles det ny-liberale skiftet.

Byggingen av et omfattende kompleks av lokaler for regjeringen og departementene, Regjeringskvartalet, var et av uttrykkene for statens utvidede rolle i etterkrigstiden. Planer for regjeringslokaler i Empirekvartalet var en arv fra siste del av 1800-tallet. Men bortsett fra bygningen fra 1904, som fra 1978 ble overtatt av Finansdepartementet, skjedde det lenge lite. I 1939 deltok arkitekt Erling Viksjø i konkurransen om en ny regjeringsbygning, og etter krigen ble hans utkast valgt. Etter en stormfull rivningsdebatt ble den modernistiske høyblokka på tolv etasjer gjort ferdig i 1958, påbygd med to etasjer i 1990. I 1970 sto Y-blokka ferdig. Begge bygninger var i nyskapingen naturbetong, med utsmykninger av blant annet Pablo Picasso, Carl Nesjar, Inger Sitter og Kai Fjell. Den såkalte S-blokka sto klar i 1978, mens Møllergata 19 ble omgjort til regjeringskontorer i

1981. I 1988 sto fjerde byggetrinn (R 4), blokka mot Grubbegata, ferdig.

Stort og modernistisk var også statens kontoranlegg på Helsfyr, påbegynt tidlig på 1980-tallet. Regjeringskvartalet opptok nå et stort område i sentrum av Oslo.

Etterkrigstiden var et krafttak for opprustning av offentlig høyere utdanning. Den tallrike etterkrigsgenerasjonen forutsatte mange nye studieplasser. Utviklingen av universitetsanlegget på Blindern, som var påbegynt før krigen, fortsatte først med realfagbyggene i den nedre delen av området. Rundt 1960 startet den omfattende byggingen av høyhus for en rekke fakulteter, et velferdsbygg og et administrasjonsbygg.

Ikke all høyere utdanning var offentlig drevet. Menighetsfakultetet, i dag MF vitenskapelig høyskole, er en betydelig privat institusjon for høyere utdanning. Fakultetet åpnet i 1908 som et konservativt teologisk alternativ til utdanningen ved Universitetet i Oslo. Fakultetet utdanner prester, kristendoms lærere og kateketer, men har med årene utvidet fagkretsen. MF fikk fra 1970 statlig støtte. I 1972 flyttet instituttet til Gydas vei ved Majorstuen, ikke så langt fra Blindern. Misjonsskolen flyttet til Fjellhaug på Sinsen i 1914, Fjellhaug internasjonale Høgskole utdanner fortsatt teologer og misjonærer. Menighetssøsterhjemmets Høg-

skole fra 1916 lå på Fagerborg, og ble senere slått sammen med Diakonhjemmet Høgskole opprettet i 1890 og andre høyskoler i Bergen og Stavanger til VID vitenskapelige høgskole. Disse høyskolene har sykepleie, helsefag og diakoni som fagområder.

En av de sentrale arkitektene for det modernistiske Blindernanlegget var Frode Rinnan. Rinnan hadde i perioder arkitektfelleskap med Olav Tveten og Kjell Colbjørnsen og var blant annet ansvarlige for utformingen av markøranlegg som tribunene på

Bislett, Holmenkollbakken, Jordal Amfi og Frognerbadet. Rinnan og hans samarbeidspartnere var også sterkt involvert i utformingen av etterkrigstidens drabantbyer og andre boligområder, blant annet Keyserløkka, Lambertseter, Manglerud, Teisen, Valle og Tveita. Mye av den kommunale byggingen i denne perioden besto i å fylle disse nye boligområdene med offentlige institusjoner, først og fremst skoler til de store barnekullene. I 1948 hadde den nye storkommunen 46 folkeskoler og 21 videre-

Drabantbyen Lambertseter blir til

På Lambertseter, Oslos første drabantby, startet den første innflyttingen for alvor i 1951-52. Det gikk først buss fram og tilbake til byen, men i 1957 kom trikken og i 1966 T-banen. Det var ingen folkeskole klar for barna til de første innflytterne. Noen barn ble sendt til Abildsø skole og noen til Øvre Bekkelaget skole. Endelig, ved starten av skoleåret i august 1953, kunne de første elevene starte på den langt fra ferdige Lambertseter folkeskole. Innflyttingen til drabantbyen fortsatte, og i noen klasser var det opptil 40 elever. I 1957 sto hele skoleanlegget ferdig, men fortsatt var det for trangt, og elever ble sendt til ulike skoler i omegnen. I 1963 kom endelig Karlsrud barne- og ungdomsskole på plass og ga god avlastning, og i 1965 sto Lambertseter høyere skole ferdig. Den første kirka på Lambertseter var en såkalt lemmekirke av tre, delvis bygd på dugnad. Hjelpepresten Ellef Kolberg var blitt ansatt allerede i 1953, men den lille kirka sto først ferdig i 1955. Her ble det blant annet vist tegnefilmer for barn kombinert med oppbyggelige lysbilder om Jesu liv. I 1966 ble så den «egentlige» kirka innviet. Samvirkelag og private dagligvarebutikker var de første butikkene, mens mer spesialiserte forretninger fant plass i Lambertseter Kjøpesenter som åpnet i 1958. I 1962 fikk de unge på Lambertseter sin første idrettsplass, og i 1971 en egen ungdomsklubb.

Lambertseter. Sporveismuseets arkiv, Oslo byarkiv. A-70036/Ua/0024/001

gående skoler. I 1985 var det 140 kommunale barne- og ungdomsskoler i Oslo. Kirkene kom gjerne noe etter skolene til de nye boligområdene, men de kom!

Oslos videregående skoler var i all hovedsak kommunalt drevet. Private høyere skoler i denne perioden var gjerne av eldre dato. Fem kristelige organisasjoner opprettet i 1913 Kristelig Gymnasium i Oscars gate, med egen ungdomsskole fra 1967. Oslo Sprogskole i Parkveien kom etter initiativ av Bernhard Ruuth i 1927. Ruuths hustru Inga Ruuth var også aktivt med i skolens drift. Skolen underviste i 1930-årene opptil gymnasnivå og hadde kurs i diverse utenlandske språk, i tillegg til stenografi og handelsfag. I 1945 stiftet skolens eiere Oslo Translatørinstitutt, som også ble drevet i Parkveien. Oslo Sprogskole ble overtatt av Sigurd Hänninen i 1970 og drevet fram til slutten av 1980-årene under navnet Oslo Private Gymnas og Sprogskole.

Alice Bjørknes opprettet i 1950 Bjørknes privatskole med realskole og gymnas, den var litt dyrere og regnet som litt «finere» enn Oslo Sprogskole. Dronning Sonja tok sin artium på Bjørknes. Forsøksgymnaset var et reformgymnas, opprettet av elever og lærere i 1967, med Mosse Jørgensen som engasjert rektor de første årene. Skolen ble flyttet flere ganger og nedlagt i 2004. I 1989 kom Oslo Private Gymnasium (OPG) i Vika, stiftet i 1989 av den daværende rektor Kari Endresen.

Tjenesteyting og en tredje industriell revolusjon

De første par tiårene etter kommunesammenslåingen var økonomisk gode år både for bedrifter og befolkning. Full sysselsetting var det normale, og sammenslutningen med Aker gjorde at næringslivet fant tilstrekkelige rom for ekspansjon. Industrien

Akers Mek. Verksted, 1948. Foto ukjent. Norsk Teknisk Museum, 86/2-4860.

leggene satte fortsatt preg på byens materielle rom, og industriarbeideren på dens sosiale rom.

Jern- og metallindustrien med skipsverftene Akers Mek. Verksted i Pipervika og Nylands Verksted i Bjørvika var stadig tunge og synlige representanter for byens industri. Aker ekspanderte etter 1950-tallet og overtok en rekke mekaniske verksteder i andre deler av landet, også Nyland Verksted. Denne nye konstellasjonen ble kalt Akergruppen. Skipsfartskrisen på 1970-tallet rammet Akergruppen hardt og en rekke verft og verksteder ble solgt eller nedlagt. Skipsverftet i Bjørvika ble nedlagt i 1971, og i 1978 foregikk den siste nybyggingen av skip ved Akers Verft. Akergruppens bedrifter gikk tidlig i gang med å produsere utstyr for olje- og gassindustrien. Aker Verft leverte den første norske bore-riggen, Ocean Viking, 1967. Men i 1982 ble det tradisjonsrike verftet nedlagt.

Et sammenfall av flere faktorer førte til at også mange andre av Oslos gamle industri-bedrifter opplevde problemer. Viktige bremseklosser i Oslo var et stramt arbeidsmarked med høye lønninger og etter hvert mindre lett tilgjengelige og rimelige arealer. Viktigere var nok den internasjonale konkurransen. Gjennom det meste av etterkrigstiden hadde Norge gått inn på forpliktende frihandelsordninger. Utenlandske

selskaper, ikke minst fra de nylig industrialiserte landene i Asia, utsatte norsk industri for hard konkurranse. Særlig arbeidskrevende industrier som tekstil og bekledning, fikk merke dette. Hjula Væverier ble nedlagt i 1957, mens den siste tekstilproduksjonen fra Nydalen Compagnie forsvant i 1963. Joh. Petersen A/S på Bryn, som hadde kjøpt opp Christiania Seildugsfabrik, forsvant i 1976. Som vi har sett, flyttet noen av de mer levedyktige industribedriftene ut til nabokommunene, der det var lettere å få tilstrekkelig tomteplass rimelig enn i hovedstaden. Distriktpolitiske virkemidler stimulerte noen bedrifter til å flytte ytterligere av gårde, for noen bare som en utsettelse av endelig nedlegging. Mellom 1974 og 1987 mistet Oslo omtrent 18 800 industriarbeidsplasser, slik at det i 1987 bare var 11 prosent av sysselsettingen som var knyttet til «oljeutvinning, bergverksdrift og industri». Flere av de tomme industrilokalene som ble tilgjengelige etter hvert som mye av den tradisjonelle industrien ble

nedlagt, ble brukt til nye formål. Størstedelen av Aker Brygge ble bygd ut i annen halvdel av 1980-tallet i regi av Aker Eiendom A/S. Her inngikk både tidligere industribygninger og nybygg, med boliger, kontorer, kulturinstitusjoner, restauranter og forretninger.

Mye av virksomheten knyttet til den andre industrielle revolusjon, som kraftkrevende elektrokjemisk og elektrometallurgisk industri, lå som sagt utenfor Oslo. Den elektrotekniske industrien i hovedstaden, som Elektrisk Bureau og NEBB, forsvant etter hvert ut av byen – til omegnskommunene eller til utlandet. Noe av dette ble kompensert gjennom det som kalles den tredje industrielle revolusjon, informasjonsteknologiens (IT) gjennombrudd på 1960- og 70-tallet. Endringen var i gang allerede fra slutten av 1950-årene, da private og offentlige bedrifter og institusjoner gikk over til elektronisk databehandling (EDB), til å begynne med basert på elektronisk behandling av data på hullkort.

Den elektroniske databehandlingen har en forhistorie

Mekanisk databehandling ved bruk av hullkort var tatt i bruk av Statistisk Sentralbyrå allerede i 1894. En norsk pioner på dette feltet var ingeniøren Fredrik Rosing Bull som i 1919 fikk patent på en telle- og sorteringsmaskin for hullkort, en maskin som Storebrand tok i bruk i 1921. Bulls patent ble utgangspunkt for en lang historie om internasjonalisering, der et foreløpig slutt punkt var opprettelsen av franske Compagnie des Machines Bull i 1933, basert på Bulls patent. Bull-gruppen er i dag en av de internasjonalt ledende databedrifter.

Amerikanske International Business Machines (IBM) ble etter hvert den ledende leverandøren av hullkortsystemer, og etter krigen av større systemer for elektronisk databehandling, såkalte datasentraler, og deretter av personlige datamaskiner, eller PC'er. I annen halvdel av 1980-tallet fikk også Apple's maskiner markedsandeler i Norge. Det var i en periode også flere spennende innslag av norsk initiativ i denne

bransjen. Bak dannelsen av Norsk Data-Elektronikk A/S i 1967, senere Norsk Data A/S, sto tre kolleger fra Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI), Lars Monrad Krohn, Rolf Skår og Per Bjørge. De fikk også med seg ingeniøren og investoren Terje Mikalsen. Norsk Data ble et industrieventyr med særlig sterk vekst på 1980-tallet. På slutten av dette tiåret hadde bedriften over 3 500 ansatte, hovedkontor på Skullerud i Oslo og

datterselskaper i flere land. Problemer med fornyelse og tilpassing til endrede markeder bidro til at bedriften ble nedlagt i 1992. Men flere av gründerne fra Norsk Data fortsatte sin entreprenør- og investeringsvirksomhet i andre bedrifter. Lars Monrad Krohn grunnla Tiki Data i 1983, med maskiner og programvare for utdanningssektoren som hovedinnretning. Tiki Data ble kjøpt opp av Merkantildata i 1996. Terje Mikalsen var med på å etablere en annen vellykket og forskningsbasert Oslo-bedrift, Hafslund Nycomed. Nycomed hadde stor suksess med sine røntgenkontrastmidler. I 1996 ble Nycomed slått sammen med britiske Amersham.

Oslos rolle for lokalisering av bedrifters hovedkontor ble enda viktigere i denne perioden. En undersøkelse fra 1971 viste at av de sju største industriforetakene var det bare AS Borregaard som hadde hovedkontoret sitt utenfor Oslo. At foretakenes produksjon gjerne foregikk andre steder enn i hovedstaden, betydde at en større del av bedriftens funksjonærer hadde arbeidsplass her, mens flertallet av arbeiderne var spredd rundt om i landet. A/S Norcem hadde for eksempel 113 personer ansatt ved sitt hovedkontor i Oslo, og alle var funksjonærer. De øvrige rundt 2400 ansatte var knyttet til foretakets produksjonsbedrifter, der 74 prosent var arbeidere. Samme undersøkelse viste at 10 av landets 12 største handelsforetak hadde hovedkontor i Oslo. Også de største bankene og forsikringsselskapene hadde hovedkontor i hovedstaden. I 1979 var Oslo vertskommune for 54 av landets 100 største bedrifter, for de største bank- og forsikringsselskapene, for de største avisene, og for radio og TV gjennom NRK.

Mellom 1970 og 1990 var det likevel «offentlig og privat tjenesteyting» som hadde den sterkeste veksten, fra 38 til 53 prosent av yrkesbefolkningen. I denne kategorien lå det gjemt forsikringsselskap, banker, kommunale og statlige byråkrater, folk i helse-

A.E. Olsens Eftf. Kolonialforretning 1967. Foto: Atelier Rude, Oslo Museum. OB.R12278

og omsorgssektoren, men også postbud, jernbanekonduktører, bedriftskonsulenter, renholdsarbeidere og alt det administrative personale i de store nasjonale interesseorganisasjonene. «Byråkratienes by» og «informasjonsbyen» er brukt om Oslo i årene fra 1970 og utover.

Dagligvarehandelen etter krigen utviklet seg i denne perioden først fra små kolonialer der ekspeditørene hentet varene fra hyllene, skrev ned prisene på en lapp, summerte og tok imot betaling. I 1947 åpnet Oslo Samvirkelag den første selvbetjente butikken i Parkveien. I de neste tiårene ble dette den vanligste formen for butikker, også utenfor dagligvarehandelen. Det neste var supermarkedene som gjorde spesialforretninger for kjøtt, fisk og grønnsaker – og tobakk – etter hvert overflødig. Drabantbyen ble gjerne hjem for supermarkedene, som da kjøpmann Finn Øyvind Martinsen i 1958 åpnet sitt supermarked på Veitvet med gjester som ordfører Rolf Stranger og Olav Selvaag. Selvaag var med sitt Selvaag-Bygg, etter hvert Selvaagbygg A/S, den sentrale utbyggeren på Veitvet. Som så mange andre kjøpmenn i Oslo hadde Martinsen firmaet Joh. Johannson som grossist. Utover på 1960-tallet ble mange av supermarkedene samlet i mer sentraliserte og standardisert kjeder. Gjerne under koordinering fra en grossist, som når Oslo-

Foto: Hart, Kim
Oslo City 1989. Foto: Kim Hart. Oslo Museum
OMu.A21088

grossisten SAMAS, Arnet og Aamodt A/S sammen med flere kjøpmenn dannet VIVO-kjeden i 1964. På 1980-tallet kom det flere rent horisontale kjeder, uten sterk tilknytning til en grossist, som Ja-Mat, Arena, FM og Jens Evensen. Også innen andre deler av varehandelen dukket det opp kjeder. Kjøpesentrene, der flere butikker fra ulike bransjer samles, dukket også for alvor opp på 1980-tallet. Det mest markerte var kanskje Oslo City på Vaterland som sto ferdig i 1988, hvor det bevisst ble satset på kombinasjonen av rekreasjon, opplevelser og handel. Mange kjøpesentre ble etter hvert lokalisert godt utenfor byens sentrum.

Bygging av storskala drabantbyer – og reaksjonene som fulgte

Bolignøden var stor etter krigen. Ventelistene for bolig var lange og det var mangel på arbeidskraft og materialer, samtidig som gjenoppbyggingen av Finnmark og Troms måtte prioriteres. I 1946 vedtok Stortinget en ekspropriasjonslov som gjorde det mulig å tvangsekspropriere arealer til bolig, og samme år kom Husbanken i virksomhet og ga lån til bolig med lav rente. Boligstandarden steg for de aller fleste. Nye boligområder fikk ofte en mer sammensatt befolkning, men hovedtrekkene ved den sosialt todelte byen med sin øst-vest dimensjon fortsatte. Drabantbyene med sine ofte høye boligblokker kom i øst, der kommunen lettere skaffet seg gunstige og ledige tomter enn i villaområdene i vest,

der tomteprisene var høye. Drabantbyene trakk unge familier med barn, mens mange eldre ble igjen sentrum. Rundt 70 prosent av befolkningen bodde i indre by i 1948, i 1964 var andelen sunket til 45 prosent. Den skjeve aldersfordelingen gjorde at skoler i sentrum ble stående tomme, mens skolene i de nye bydelene ble sprengt.

De fleste drabantbyene kom i to områder. Den såkalte Østensjøbyen, med blant annet Lambertseter, Manglerud, Bøler og Oppsal, og Groruddalen med Kalbakken, Veitvet, Ammerud, Tveita, Haugerud, Romsås, Vestli og Stovner, Ellingsrud, Furuset og Lindeberg. OBOS var den viktigste utbyggeren, men også Selvaag-Bygg og Ungdommens selvbyggerlag (USBL) samarbeidet med kommunen om å realisere de nye boligområdene. Mens blokkene i den første drabantbyen, Lambertseter, var av moderat størrelse, økte tallet på etasjer og tallet på leiligheter i blokkene kraftig utover mot 1970-tallet. Blokkene i Ammerudlia borettslag fra 1966-67 består for eksempel av fire lamellblokker på 14 etasjer med til sammen 984 leiligheter. Tveita borettslag består av tre 13-etasjers høyblokker ferdigstilt i perioden 1967- 1969. Disse høyhusene sto ferdig samtidig som folketallet i Oslo begynte å synke blant annet fordi barnefamilier flyttet til omegnskommunene. Parallelt var det både arkitekter og planleggere som kritiserte disse store prosjektene. Arkitektene Thorbjørn Hansen og Anne Sæterdal fikk stor oppmerksomhet med sin kritiske bok Ammerudrapporten, som kom i 1968.

Kritikken fikk konsekvenser, og et vendepunkt kom med planleggingen av bydelen Holmlia på 1970-tallet. Både her og i andre nye bydeler ble det lagt større vekt på variert bebyggelse og større innslag av småhus. Vedtaket om utbyggingen av Holmlia kom i 1976, og i 1980 kunne de første beboerne flytte inn i Storeåsen borettslag. Videre utover i ti-året kom borettslagene

som perler på en snor. I 1982 åpnet både Holmlia senter og Holmlia stasjon på jernbanen. Den første og eneste drabantbyen med blokkbebyggelse på Oslos vestkant var Hovseter, bygd 1972–76, i hovedsak av OBOS.

Fram til slutten av 1960-tallet var det områdene i tidligere Aker som fikk byutviklerens oppmerksomhet. Fornyelsen i indre by ble forsømt. Men det lå planer klare for en omfattende sanering av 17 områder, blant annet Vestre Vika, Vaterland, Enerhaugen, Kampen, Vålerenga, Grünerløkka og Rodeløkka. Bare Vestre Vika, Vaterland og Enerhaugen ble sanert. På Enerhaugen ble den gamle trehusbebyggelsen revet i 1960 og erstattet med høyblokker, mens de to andre områdene ble regulert til kontor- og forretningsbygg. I flere av de saneringstruede områdene ble gammel bebyggelse renoveret og bevart, det gjaldt også deler av den gamle trehusbebyggelsen. Skiftet i holdninger til saneringsplanene kom samtidig med reaksjonene mot storskalautbyggingen i drabantbyene. Og begge disse endringene falt sammen med den omtalte befolkningsnedgangen, utflyttingen til omegnskommunene og en svekket kommuneøkonomi. Et annet moment var at den såkalte 68-er generasjonen engasjerte seg i byutviklingspolitikken. Arkitekter og arkitektstudenter deltok i aksjoner mot sanering og for bevaring av gammel trehusbebyggelse. Kanskje også den politiske stemningen som utviklet seg under EF-kampen var en del av dette omfattende skiftet.

Planene for sanering ble avløst av fornyelsestanken. I 1977 vedtok Oslo bystyre at 33 000 boliger skulle fornyes i løpet av 15 år og Oslo byfornyelse ble etablert som et halvkommunalt aksjeselskap året etter. Ti år senere var omkring en tredjedel av de prosjekterte boligene rehabilitert, og Byfornyelsen var i økonomiske vanskeligheter. Resultatet var en avvikling av hele prosjektet. Byfornyelsen betydde et enormt løft

for den nedkjørte boligmassen, hovedsakelig på Grünerløkka. Bakgårdsbygninger ble sanert og mindre leiligheter ble slått sammen. I mange gårder måtte det legges inn bad og wc. Samtidig måtte en del ta til takke med erstatningsboliger, og de som valgte å bli igjen satt med mye høyere bokostnader. Dette førte til dels til store protestaksjoner av typen «Nei til byfordyrelsen» og «VIBEKE», eller «VIBETalerikKE».

Drabantbyutviklingen og utbyggingen av de nye forstadsområdene hang tett sammen med åpningen av T-banens mange linjer. Både Østensjøbanen og Lambertseterbanen var først i drift som vanlige sporvognslinjer. Men fra 1966 og utover kom både Lambertseterbanen, Grorudbanen, Østensjøbanen og Furusetbanen i drift som T-baner – og linjene ble gradvis forlenget til nye stasjoner. I 1987 ble T-banen i øst og vest koplet sammen mellom Stortinget og Nationaltheatret. Etter at rasjoneringen av bilsalget opphørte i 1960 økte bilsalget kraftig, og det ble satt i gang en omfattende kommunal veibygging i de nye boligområdene. De tidligste drabantbyene ble planlagt med alt for få parkeringshus og -plasser. Planene for Lambertseter regnet med én parkeringsplass for hver 5. leilighet.

T-banevogn, serie T4, Skullerud stasjon. Foto: Rolf Thoresen. Sporveismuseets arkiv, Oslo byarkiv A-70036/Ub/0004/328

En rekke private entreprenører deltok på ulike måter i boligbyggingen i denne perioden, som Thor Furuholmen A/S, Ragnar Evensen A/S, Stensrud & Sønn A/S og Selv-aagbygg.

Organisasjoner og offentligheter

De fleste større organisasjoner, aviser, tidsskrifter og andre offentligheter i denne perioden hadde røtter i tidligere tider. Men interesser, innhold og uttrykk forandret seg. Noe endret seg også i formen, som da VG som den første avisa gikk over til tabloidformat i 1963 og Dagbladet fulgte etter i 1983. Etter hvert har alle avisene fått et tabloid format. Klassekampen startet som en ukeavis som kom ut med første nummer i 1969. Den var lenge tett knyttet til SUF og AKP(m-l) men utviklet i løpet av 2000-tallet en langt større bredde som «venstresidas dagsavis».

Aschehougs tidsskrift Samtiden hadde røtter tilbake til 1890, og holdt stand gjennom hele perioden, men med skiftende redaktører som reflekterte tidens strømninger. Det samme med Gyldendals litterære tidsskrift Vinduet, som kom ut fra 1947. Noen tidsskrifter hadde forholdsvis kort levetid. Forlaget Dreyers antroposofiske tidsskrift Spektrum kom ut i perioden 1946-54 og fikk etterfølgeren Horisont som kom mellom 1955 og 1967. Cappelen prøvde seg med det litterære tidsskriftet Basar, mellom 1975 og 1981. Flere av disse tidsskriftene fikk en profil preget av 60- og 70-tallets radikaliseringsbevegelser, blant annet tidsskriftet Profil, som gjennomgikk flere redaksjonelle transformasjoner i sin levetid fra 1952 til 1989. Radikaliseringen var også bakgrunnen for etableringen av Pax forlag i 1964 og Oktober forlag i 1970. Pax forlag utga i en periode fra 1965 tidsskriftet Kontrast. Men det var også liv i den intellektuelle høyrefløyen. Tidsskriftet Minerva fra 1924, som opprinnelig var et tidsskrift for Den Konservative Studenterforening (DKSF), har gjennomgått en rekke omlegginger. Tidsskriftet

samlet på 1960-tallet en rekke konservative skribenter som senere gjorde seg gjeldende på ulike samfunnsområder.

Radikaliseringen på 1960- og 70-tallet førte også til en rekke nye organisasjoner med hovedkontor i Oslo, blant annet flere solidaritetsorganisasjoner som støttet frigjøringsbevegelser i den tredje verden. Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EEC fikk stor politisk betydning. Den ble stiftet i 1970, ble formelt oppløst i 1977, men fikk i 1990 oppfølgeren Nei til EU. Europabevegelsen i Norge var stiftet allerede i 1949, mens organisasjonen Ja til EF så dagens lys i 1972. Unge punkere, anarkister og ytterste venstreside var stadig i klammeri med politiet mot slutten av 1970-tallet, særlig natt til 1. mai. De okkuperte regelmessig kondemnable bygninger, og utga Gateavisa. I 1981 ble «Ungdom mot bøte-terror», Ungmob, stiftet. Dette resulterte i stiftelsen av Blitz i 1982. Husokkupasjon har fortsatt som en protestform.

Immigranten nr 1, 1979. Arkiv fra Samora, Oslo byarkiv.

Innvandremiljøene ble etter hvert større og organiserte seg, både i fritidsorganisasjoner og interesseorganisasjoner. Immigrantenkollektivet ble opprettet i 1978 med Khalid Salimi i spissen, og ble utgangspunkt for mange initiativ. Tidsskriftet Immigranten dukket opp (i dag Samora), Antirasistisk senter kom i 1984 og Nordic Black Theatre i 1992. Begge de siste legger vekt på integrering av ungdom med innvanderbakgrunn og hjelp til å løfte dem inn i storfunnet, for teaterets del med egen teaterskole. Center for Afrikansk kulturformidling dukket opp i 1977.

Nærradiorevolusjonen startet med opphevingen av kringkastingsmonopolet i 1981. Studentradioen Radio Nova, den feministiske Radioraket, den kristne Radio Sentrum, Radio Immigranten (senere Tellus Radio), Radio Islam og meditasjonskanalen Acem Radio, kom raskt. Fjernsynskonsesjoner ble delt ut fra 1984, og reklamefinansierte Oslo TV A/S sendte over Janco Kabel TV fra 1985 med kanaler som Acem TV, OFK TV fra Oslo fullevangeliske kirke, Janco-visjon, Groruddalen TV, TV Islam og pinsemenighetens Centrum TV.

Bjølsen Jentekorps i 1962. Foto fra Bjølsen Jentekorps' arkiv, Oslo byarkiv

Teater, dans og annen underholdning ble også mer mangfoldig i etterkrigstiden, med mange nyetablerte både langlivete og kortlivete kompanier og sammenslutninger. Tramteatret, Nordic Black Theatre, Oslo

Danse Ensemble og mange andre selvstendige kompanier så dagens lys. Black Box teater fra 1985 ga frie grupper og kompanier et profesjonelt sted å opptre. Thalia teater, etablert av Egil Monn-Iversen i 1983, skapte underholdningsforestillinger. Musikkscenen utviklet seg også. Studenter-samfundets Chateau Neuf endte opp som en konsert- og teaterscene, Club 7 ble avløst av Sardines, og Rockefeller kom til i gamle Torggata bad. Gamle losjen, Universitetets aula og mange kirker ble tatt i bruk som alternative konsertscener for klassisk musikk.

Korpsbevegelsen sto sentralt i etterkrigstidens fritidsaktiviteter for barn og unge. Det første korpset ble stiftet ved Møllergaten skole i 1901, som et rent guttekorps. Og lenge var korpsene synonymt med «guttemusikken». Da jentene på Bjølsen skole ville være med å spille, måtte de starte eget korps, Bjølsen Jentekorps, som startet i 1951. Langsomt ble regelen blandete korps, noe som bidro til et stort oppsving for hele korpsbevegelsen. Organiserte fritidsaktiviteter var i det hele i stor vekst. Økt bilisme bidro med sitt til at barn og unge flyttet aktiviteten fra gata til idrettsplassen. Mellom 1965 og 1985 skjedde det en «idrettsrevolusjon». I 1965 hadde Norges Idrettsforbund 354 508 medlemmer. I 1985 var tallet 1 624 027. Gjennombruddet for fjernsynet og sportssendingene der var med på å til å øke interessen for idrett.

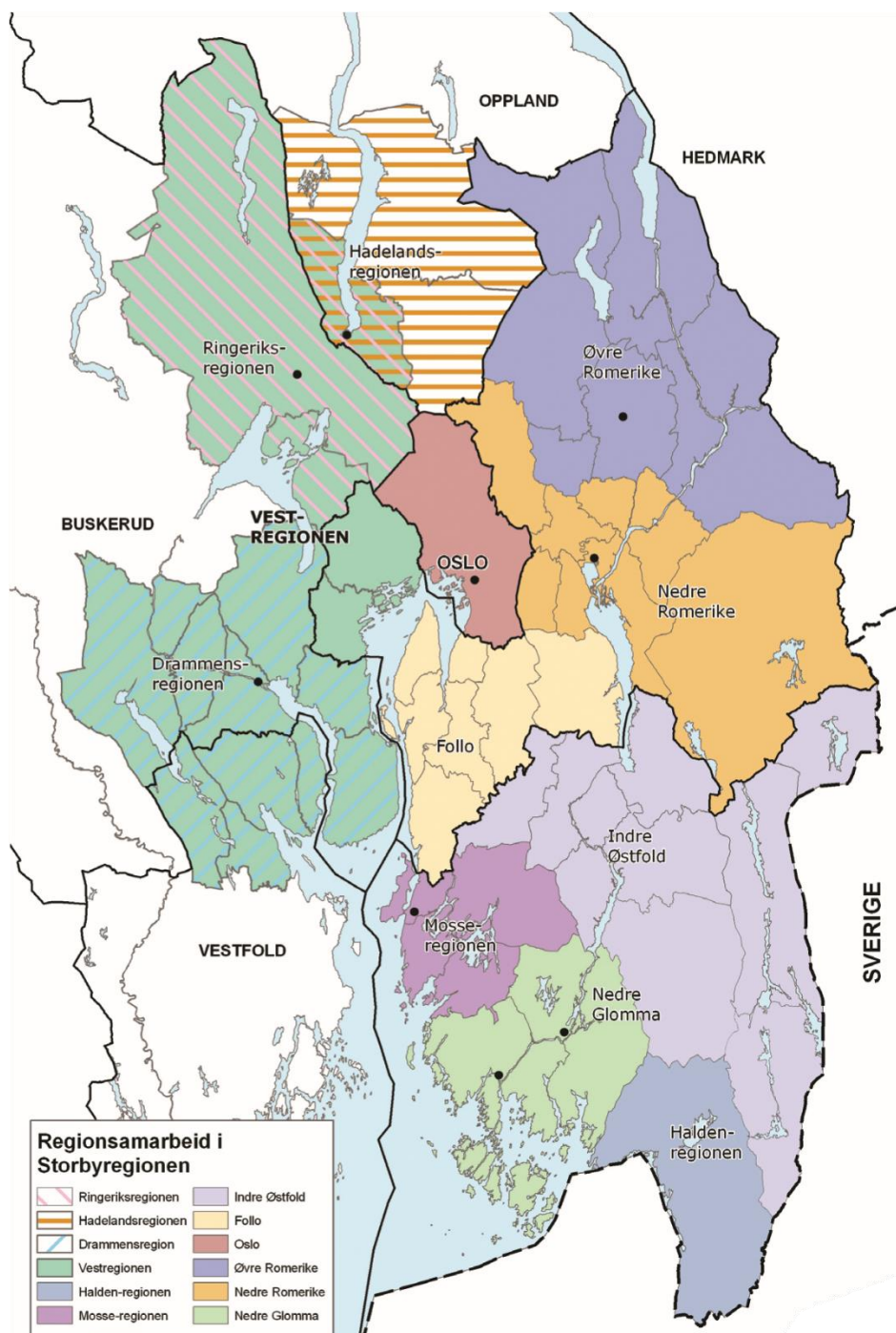
Samtidig som den tunge «sosialdemokratiske orden» slo sprekker både til høyre og venstre, foregikk det en kulturell og normativ liberalisering, med et økende mangfold av bevegelser og organisasjoner som resultat. Det norske forbundet av 1948, som arbeidet for homofiles rettigheter, var et tidlig uttrykk for denne nye åpenheten. Organisasjonen ble nedlagt i 1992, da den gikk sammen med en rekke andre organisasjoner for homofile og dannet Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH), i dag

kalt Fri – foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. Det dukket opp «aksjoner» av en mer midlertidig karakter enn de tradisjonelle organisasjonene. Kvinneaksjonen for selvbestemt abort var et eksempel på et slikt aksjonsutvalg som fra midten av 1970-tallet ble støttet av både gamle og nye kvinneorganisasjoner: Nyfeministene, Norsk Kvinneforbund, Kvinnefronten, Ottar og Norsk Kvinnesaksforening. På den andre siden sto Folkeaksjonen mot fri abort, som i 1974 samlet inn 610 000 underskrifter mot et lovforslag om liberalisering av abortloven. Så bør det nevnes at kampen for å fjerne straffen for framkalt abort allerede var startet tidlig i århundret, med initiativ særlig fra Katti Anker Møller.

Fra slutten av 1970-tallet ble de radikale bevegelsene utfordret av en «høyrebølge», med et etterfølgende nyliberalt politisk skifte. «Jappebølgen» på 1980-tallet var et slags kulturelt uttrykk for dette. Restaurantene på Aker Brygge ble et sted å være for denne generasjonen. Her kunne de diskutere de siste oppslagene i Trygve Hegnars tidsskrift Kapital, som kom med sitt første nummer i 1971. Men ikke langt unna, i lokalene til Club 7 i Vika, satt den etablerte motkulturen. Mens jappekulturen forsvant med oljekrise og bankkrise på slutten av 1980-tallet, gikk Club 7 med i dragsuget av dårlig økonomi og manglende kommunal støtte i 1985. Oslo var klar for 1990-tallet.

Aase With i "Ilddråpen", 1980. Koreografi Sølvi Edvardsen.
Foto: Mona Gundersen/Dansearkivet, Lise Nordal arkiv

Kart fra St.meld. nr. 31 (2006-2007). Funksjonell inndeling av Osloregionen etter regionsamarbeid i diverse byregioner som regnes som en del av Osloregionen.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-31-2006-2007-/id469140/?ch=15> (NLOD)

Mangfoldig, ettertraktet, fortettet og forhøyet: 1990-2020

Oslos generalplan fra 1950 trakk opp de lange linjene for byutviklingen. Forutsatt at Marka skulle bevares for natur- og friluftsførmål, og med en passe boligtetthet, mente planleggerne at byen ville kunne gi plass for 700 000 mennesker. Fra 1990 til januar 2021 økte folketallet i Oslo kraftig, fra 458 364 til 697 010, altså svært nær

det som i 1950 ble oppfattet som en grense for hva byen kunne romme. Så ikke uten grunn sto problemer knyttet til fortetting, høyhus og byutvikling sentralt i den offentlige debatten om byens framtid ved inngangen til 2020-årene. Var det plass til mange flere næringsbygg og boliger, uten at det gikk ut over miljø og trivsel?

En by også for innvandrere

Den sterke befolkningsveksten etter 1990 sto i kontrast til den mer stabile perioden i ti-årene forut. Veksten i Oslo var også høyere, til dels betydelig høyere enn i landet som helhet – riktignok med en klar utflating mot slutten av perioden. Veksten skyldtes først og fremst en økende innvandrerbefolkning. I 1993 var andelen innvandrere i Oslo 14 prosent, i 2005 var den rundt 20, mens i 2021 var innvandrerandelen 34 prosent. Innvandrerne, det vil si folk som er født i utlandet av to utenlandskfødte foreldre, bidro ikke bare til at hovedstaden fikk en større og mer mangfoldig befolkning, men også til en økende andel barn og ungdom. Fødselsraten var i hele perioden høyere blant innvandrerbefolkningen enn blant ikke-innvandrere, men gikk ned i begge befolkningsgrupper etter årtusenskiftet. Fordi nedgangen har vært særlig sterk blant innvandrerkvinnene, har forskjellene i fødselsraten mellom de to gruppene blitt mindre. For øvrig var det tendenser til «sirkelflytting». Noen av de som flyttet inn til byen som unge, flyttet som foreldre ut til omegnskommunene for så å komme tilbake til byen som eldre. I løpet av 2020 flatet befolkningsveksten ut, og i 2021 så man for første gang på lenge en nedgang i byens folketall. Det var usikkerhet om denne endringen var uttrykk for en mer varig tendens eller om det dreide seg om en midlertidig justering forsterket av koronaepidemien. Det siste synes å ha vært tilfelle. Per 1. januar 2023 var grensen på 700 000 passert. Blant annet på grunn av innvandringen av ukrainske flyktninger var folketallet økt til 709 037.

Oslos administrative grenser blir stadig mindre relevante for å fange inn dynamikken i byområdet. Den fortsatte utvidelsen av et felles bolig-, arbeids- og tjenestemarked rundt hovedstaden, har skapt behov for nye statistiske kategorier og avgrensninger. «Oslo tettsted» og «byområde» kaller Statistisk Sentralbyrå den sammenhengende bebyggelsen i ni kommuner med hovedstaden som sentrum. I 2020 hadde dette byområdet 1 036 059 innbyggere. Uttrykkene «Storbyregionen Oslo» eller «Stor-Oslo» brukes om det bredere, funksjonelt integrerte området som omfattet

31 kommuner og som hadde 1 546 700 innbyggere ved inngangen til 2021. Samtidig som 179 100 personer pendlet til jobb i Oslo fra omegnskommunene, pendlet 65 735 personer fra Oslo til omegnskommunene.

Både en forutsetning for og en følge av denne regionaliseringen, har vært en omfattende videreutvikling av kommunikasjonene i området. Den økte bilbruken gjennom Oslo og Akershus på 1970- og 80-tallet skapte miljø- og trafikkproblemer.

Trafikken langs E18 gikk tvers over Rådhusplassen. Mens trafikken fra E6 gikk gjennom Vålerenga og Gamlebyen. I 1988 godkjente Stortinget det som er kalt Oslopakke 1, et lokalt initiativ for å opprette en bompengering. Denne kom på plass i 1990, og bompengene skulle sammen med statlige midler bidra til å utvikle både bilveier og kollektivtrafikk i Oslo og Akershus. Festningstunnelen, som ble en del av Operatunnelen bidro sammen med Granfosstunnelen, Ekebergtunnelen og Tåsuntunnelen til å redusere bytrafikken gjennom 1990-tallet. T-banens forlengelse fra Skullerud til Mortensrud i 1997 var et av de mange kollektivprosjektene som fikk finansiering. Oslopakke 2 fra 2002 skulle ytterligere styrke kollektivtrafikken. Økte bompengavgifter og en liten prisøkning i kollektivtransporten gikk til fornyelse av T-banens materiell og til byggingen av T-baneringen med de nye stasjonene Nydalen, Storo og Sinsen, samt en rekke andre prosjekter både i Oslo og Akershus. Forslag til Oslopakke 3 kom fra lokale politikere i Oslo og Akershus i 2006 og har senere gjennomgått flere politiske behandlinger og tilpasninger, med strid blant annet om nivået på bompengene. Det meste som bygges av veier og bane i Oslo og Akershus finansieres på 2020-tallet gjennom Oslopakke 3.

Gjennom Oslo-pakkene har staten bidratt til problemløsning og utvikling i Oslo-området. Men det foregår også direkte samarbeidsordninger kommuner og fylker imellom. En sammenslåing av Oslo Sporveier og Stor-Oslo Lokaltrafikk førte til at administrasjonsselskapet Ruter AS ble opprettet av Oslo og Akershus i 2007. Ruter administrerer alle busser, trikker, T-baner og rutetåter i Oslo og Akershus. I 2023 eies Ruter 60 prosent av Oslo kommune og 40 prosent av Viken fylkeskommune. Togtrafikken utgjør et hovedelement i kollektivtrafikken i den bredere Osloregionen. I diskusjonene om denne koples Stortingets arbeid med Nasjonal Transportplan og Intercity-utbyggingen sammen med arbeidet for et mer

nettverkspreget kollektivsystem, som skal bidra til ytterligere å avlaste Oslo sentrum for trafikk.

Samarbeidsalliansen «Osloregionen», eller «Osloregionen interkommunalt politisk råd», ble stiftet i 2004 og består i 2023 av 64 kommuner og Viken og Innlandet fylkeskommuner. Her samarbeides det blant annet om logistikk og miljø for å utvikle regionens konkurransekraft. I det såkalte «Østlandssamarbeidet» er forsøket på samordning enda bredere. I tillegg til partnerne i Osloregionen deltar også Vestfold og Telemark fylkeskommune her. Dette samarbeidet startet mer uformelt i 1993, men ble fra 2020 formelt etablert som et «interkommunalt politisk råd».

Økonomisk liberalisering, globalisering og digitalisering har særlig etter 1990 koplet Oslos innbyggere og næringsliv tettere opp mot ulike internasjonale markeder, organisasjoner og sentra. EØS-avtalen iverksatt fra 1994 er en del av denne dynamikken. Oslo kommune har et eget internasjonalt kontor som samordner kontakten med internasjonale samarbeidspartnere og byens deltakelse i EU-EØS-prosjekter. Persontrafikken til og fra utlandet skjer i hovedsak over Oslo lufthavn, Gardermoen. Gardermoen overtok som byens lufthavn etter Fornebu i 1998, mens Gardermobanen sto klar i 1998/99. I 2018 var det i Oslo registrert over sju millioner gjestedøgn på Oslos hoteller. I tillegg til å trekke turister, var Oslo et senter både for internasjonale og nasjonale konferanser.

Den internasjonale vareflyten skjer dels over Oslo Havn, men stadig større andeler av gods blir transportert med lastebiler. «Grensekryssende jernbane» er et honnørord i tiden, og Alnabruterminalen er navet i det nasjonale godstransportsystemet. Men den største endringen i samferdselen etter 1990 er knyttet til digitaliseringen, og til det som er kalt den fjerde industrielle revo-

lusjon. Internett, datamaskiner, mobiltelefoner og nettbrett har fundamentalt endret flyten og bruken av informasjon, og påvirket nesten alle sider av samfunnsutviklingen. Kompliserte algoritmer og kunstig intelligens virker direkte inn på bedrifters behov for arbeidskraft, arbeidskraftens organisering – og mye annet. Omfattende informasjonssystemer brukes dessuten til å koordinere all mulig annen samferdsel og logistikk.

Hovedstadens rom og form

Til tross for økonomisk liberalisering, globalisering og privatisering fortsetter stat og kommune, byens to største arbeidsgivere, å prege byens sosiale, økonomiske og materielle rom etter 1990. I følge SSB hadde staten 46 800 ansatte i Oslo i 2020. Når dette tallet ikke er særlig høyere enn i 1990, skyldes det at en rekke tidligere forvaltningsenheter og -bedrifter er blitt omgjort til aksjeselskaper og statsforetak. De var derfor tatt ut av statistikken over statlig ansatte. Dette gjaldt blant annet Telenor, som hadde rundt 18 000 ansatte i Norge da bedriften ble omgjort fra forvaltningsbedrift til aksjeselskap i 1994. I år 2000 ble Telenor også børsnotert og delprivatisert. Men mange bedrifter forble heleide av staten, selv om de fikk nye organisasjonsformer. Det gjaldt blant annet Posten Norge AS med 12 561 ansatte, Vygruppen AS (tidligere hoveddel av NSB) med 12 457, Statkraft AS med 4 782, Statnett SF med 1 647 og Avinor AS med 2 744 ansatte i 2021. Alle disse bedriftene har hovedkontoret sitt i Oslo, men de har også mange ansatte andre steder i landet.

Helseforetakene er en egen statlig organisasjonsform, og i 2023 hadde Oslo Universitetssykehus over 24 000 ansatte. Staten er altså en svært viktig sysselsetter i Oslo, men den offentlige statistikken gjør det vanskelig presist å måle denne betydningen.

Kommunens statistikk forteller at det i 2022 var 54 147 kommunalt ansatte i Oslo. Bydelene og Utdanningsetaten hadde sammen med Sykehjemsetaten vel 80 prosent av disse. Nesten 69 prosent var kvinner. Men vi finner de samme statistiske problemene med å beregne hvor mange arbeidstakere som er knyttet til kommunen som vi hadde for staten. Oslo kommune hadde i 2019 eierandeler i 18 aksjeselskap, bedrifter der arbeidstakerne ikke regnes som kommunalt ansatte. Ett eksempel: Oslo Lysverker var fram til 1991 en kommunal forvaltningsbedrift som i 1988 hadde rundt 2000 kommunalt ansatte. Dette året skiftet bedriften navn til Oslo Energi og ble omgjort til aksjeselskap. Etter en rekke organisatoriske og eiermessige skifter i de neste tiårene, var vannkraftvirksomheten i 2020 samlet i E-CO Hafslund, som er 100 prosent eiet av kommunen og med 420 ansatte. Denne bedriften eier samtidig 50 prosent av Norges største nettselskap, Elvia, med 824 ansatte. Ingen i E-CO Hafslund eller Elvia regnes som ansatte i Oslo kommune. (Elvia er resultatet av en sammenslåing av Hafslund Nett og Eidsiva Nett i 2019.) I 2019 brukt kommunen dessuten 2,3 milliarder kroner på konsulenter, et beløp som dekker svært mange årsverk regnet i lønna til de kommunalt ansatte. Staten brukte 12 milliarder til konsulenter i 2020.

Postgirobygget, arkitekt R.C. Krognes, fra 1975.
Foto 1976: Sølve Harm, Arbark. AAB-119401

I årene fra 1990 til 2020 gjennomgikk det materielle byrommet et hamskifte: Byen ble høyere og tettere og fikk flere betydelige monumentalbygg. Både enkeltbygninger og den generelle utviklingen førte i flere tilfeller til en opphetet offentlig debatt. Postgirobygget, i dag kalt Posthuset, ga forsmak på hva som var i vente. Huset sto ferdig med sine 80 meter og 19 etasjer i 1975 og var nok byens mest utskjelte bygning. «La det bli en nasjonal oppgave å få revet Postgirobygget,» sa miljøvernminister Sissel Rønbeck i 1986. Ikke langt unna kom «Oslo Plaza» – egentlig Radisson Blue Plaza Hotel, som åpnet med sine 37 etasjer i 1990. Direktør i Plan- og bygningsetaten Sven Meinich mente det 117 meter høye hotellet «voldtar byområdet». Det som tidligere var regnet som høyhus, som Høyblokka i Regjeringskvartalet, Philips-bygget på Majorstua, Indekshuset på Solli plass og Hydrobygget i Bygdøy Allé – var alle betydelig lavere. «SAS-hotellet», Radisson Blu Scandinavia Hotell ved Holbergs plass, sto ferdig i 1975 og var på 67 meter.

Uvisst om det skyldtes debattene rundt Postgirobygget og Oslo Plaza, tok det mer enn et tiår før høyhusene igjen begynte å prege bybildet. Trekk ved det nye og høye Oslo kom tydelig fram med de 12 karakteristiske bygningene med næringslokaler, boliger og restauranter i Bjørvika, «Barcode», ferdigstilt i 2016. Her fikk finans- og konsulentvirksomheter, typisk for hovedstadens nå dominerende tjenestenæringer, kontorer. Barcode var tilholdssted for blant annet landets største bank DNB, konsultantselskapene PricewaterhouseCoopers og Deloitte og Kommunal Landspensjonskasse (KLP). Også denne utbyggingen ble heftig diskutert. Arkitekt Peter Butenschøn, kjent blant annet som tidligere leder av stiftelsen IN'BY og Norsk Form, var en av flere kritikere.

I 2005 hadde bystyret bestemt at det i hovedstaden ikke skulle bygges høyere enn 42 meter. Men unntakene ble etter hvert

mange. Fire av Barcode-byggene var over 60 meter. Flere nye hus langt over 42 meter var i 2020 under planlegging andre steder i byen. Sentrale politikere var også åpne for at nybygg kunne få sprengte Oslo Plazas høyderekord på 117 meter. For å kunne tilpasse politikken til den mer åpne holdningen til høyhus, vedtok bystyret i 2020 å revidere den eksisterende høyhusplanen.

Barcode og Bjørvika inngikk i kommunens byutviklingsprosjekt «Fjordbyen», som dekker området fra Frognerkilen til Sydhavna. På Sydhavna i øst skulle det vesentlige av Oslo Havns godstrafikk konsentreres. Med Fjordbyprosjektet skulle byen «åpnes mot fjorden». Boligene og kontorene i fjordbyen avløste skipsverftene, kranene og lagrene i den gamle havnebyen.

Operahuset, 2009, Snøhetta arkitekter. Nordic Black Theatre i teaterbåten Innvik i forgrunnen. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum. OMu.D2071

Tre kulturelle signalbygg supplerte Barcode i Bjørvika. Fra 1959 hadde Den Norske Opera & Ballet holdt til i Folketeateret. Etter omfattende plan- og byggearbeider gjennomførte ensemblen i 2008 sin første forestilling i det nye operahuset på Kirsten Flagstads plass 1. Mens Operaen er en statlig institusjon, fikk to kommunale kulturbærere også plass i Bjørvika. I 2020 flyttet Deichmans hovedbibliotek dit fra sin nyklassiske bygning på Hammersborg, der det hadde vært siden 1933. Det andre kommunale signalbygget, det nye Munchmuseet

«Lambda», var kontroversielt både når det gjaldt lokalisering og utforming. Men Lambda tilbød lokaler og tekniske fasiliteter av en helt annen kvalitet enn lokalene på Tøyen, der museet hadde ligget siden starten i 1963. Museet ble omdøpt til MUNCH, og kunne flytte inn i sine nye lokaler høsten 2021. Stenersenmuseet skulle samlokaliseres med MUNCH. MUNCH ligger ikke så langt fra den gamle Østbane-stasjonen. Rett bak den gamle Vestbane-stasjonen åpnet det nye Nasjonalmuseet, det største kulturbygget i Norden, i 2022.

Andre statlige byggverk som satte preg på hovedstaden i perioden var Oslo Tinghus fra 1998 og det nye Universitetsbiblioteket på Blindern, kalt Georg Sverdrups hus, som åpnet samme år. Det nye Rikshospitalet på Gaustad sto ferdig i 1999. Regjeringskvartalet gjennomgikk flere nye byggetrinn etter at Høyblokka sto ferdig. I etterkant av tragedien som rammet Regjeringskvartalet med terrorangrepet 22. juli 2011 foregikk det en omfattende planlegging for en ny utforming av kvartalet. I oktober 2020 vedtok regjeringen oppstart av første byggetrinn i nytt regjeringskvartal, med innflytting i 2025. Planene førte til omfattende debatter, særlig om rivningen av Y-blokka.

Et næringsliv i klynger og kjeder

I følge Oslo-statistikken hadde byen 482 566 arbeidsplasser i 2018, knyttet til 88 488 store og små bedrifter og virksomheter. Som vi har sett, var snaut 100 000 av arbeidstakerne i byen registrert som tilhørende statlig og kommunal virksomhet, men samtidig var det mange som arbeidet i foretak som hadde stat eller kommune som hel- eller hovedeier.

Vi har ikke god og sammenliknbar statistikk for hele perioden 1990-2020, men ulike statistikkserier viser de samme tendensene: Tradisjonell industri blir et marginalt fenomen, mens servicesektoren og offentlig og privat tjenesteyting øker betydelig, det vil si bransjer og virksomheter som varehandel, samferdsel, hotell- og restaurantdrift, undervisning, helsetjenester, konsulentvirksomhet, reklame, finans og eienomsdrift.

Den omfattende byggingen i hovedstaden som vi viste til i forrige avsnitt, antyder at bygge- og anleggsnæringen utgjør en betydelig del av byens næringsliv. Etter at det meste av tradisjonell industri er borte, er dette den største næringen som fortsatt driver med materiell produksjon. I 2018 var det sysselsatt 29 451 personer i det Oslo-

Bedrifter i klynger

Nyere analyser av næringslivet utgangspunkt i begreper om nettverk og om «næringsklynger». En bygge- og eiendomsklynge som har fått navnet «Construction City Cluster» illustrerer fenomenet. Klyngen ble etablert i 2018, og planen er dels å samlokalisere, dels å skape en møteplass i et eget hus på Ulven for selskaper som dels samarbeider og dels konkurrerer innenfor feltet utvikling, planlegging og bygging av boliger og næringseiendom. Blant de store bedriftene som i 2021 hadde bestemt seg for å flytte hovedkontoret sitt til Ulven, er OBOS og entreprenørselskapene AF-Gruppen og Betonmast. AF Gruppen, med 5500 ansatte i 2021, ble startet i 1985, mens Betonmast ble etablert i 2006, og hadde i 2021 vel 1000 medarbeidere. OBOS hadde i 2021 rundt 2600 ansatte. Men bygge- og eiendomsklyngen består av langt flere samarbeidende og konkurrerende bedrifter enn de som samlokaliseres i Construction City. I 2021 var omtrent 60 virksomheter og organisasjoner knyttet til denne klyngen – også bedrifter utenfor Oslo.

statistikken kaller «bygg og anleggsvirksomhet», eller 6,1 prosent av de som hadde arbeidsplassen sin i Oslo. Men det gamle bransjebegrepet er ikke lenger det beste til å fange opp kritiske sammenhenger i økonomien. Økende teknologisk, økonomisk og regulatorisk kompleksitet forutsetter omfattende spesialisering, og økende spesialisering forutsetter igjen utstrakt samarbeid, også mellom bedrifter. En rekke spesialfirmaer, som eiendomsutviklere, eiendomsmeklere, arkitektbedrifter, rådgivende ingeniører, finansinstitusjoner og konsulentfirmaer og institusjoner som driver med forskning og utvikling, medvirker i byggeprosesser uten at de klassifiseres som en del av bygge- og anleggsnæringen.

De industrielle nedleggelsene og de mange store, men tomme industrilokalene ga opphav til en ny, men viktig næring: næringseiendomsbransjen. Eiendomsutviklere som blant annet Union Gruppen, Avantor, Anthon B Nilsen Eiendom og Aspelin Ramm tok tak i de ledige industrilokalene langs Akerselva og på Aker Brygge og skaffet rom til de mange nye, kunnskapstunge og kreative næringer. Slik transformasjon av lokaler og områder knyttet til «gamle næringer» preget utviklingen av hovedstaden fra slutten av 1970-tallet. At mye av den tidligere industriproduksjonen forsvant var en av forutsetningene, en annen var den omfattende reduksjonen av den tradisjonelle aktiviteten på Oslo havn. Den skyldtes dels overgangen til containere, dels flytting av havnefunksjonen til andre steder.

Bygge- og eiendomsklyngen er bare en av mange klynger med forankring i Oslo og Oslo-regionen. En utredning fra 2005 nevner fem klynger i dette området: Den maritime klyngen, energi-klyngen, IKT-klyngen, «Life science klyngen» og «Design, media og arkitektur – Kultur-klyngen». Den maritime klyngen har lange historiske røtter, med selskaper og institusjoner innen shipping, maritime tjenester, forskning og utvikling

og offentlige tjenester. Shippingvirksomheten utgjorde kjernevirksomheten i klyngen, med rederiene Wilh. Wilhelmsen, Fred Olsen, Høegh, Klaveness, I. M. Skaugen og Color Group som de viktigste. Så nevnes DNB og Nordea som verdensledende innen skipsfartsfinansiering. Sentral innen forsikring er selskapet Skuld, som har operert fra Oslo siden 1897. Av landets 385 skipsmeglere er 180 registrert i hovedstaden. Det Norske Veritas på Høvik i Bærum er orientert mot det internasjonale «sertifiseringsmarkedet» for skip. Universitetet i Oslo bistår med kompetanse på internasjonal jus.

Vi kan ikke gå nærmere inn på de mange klyngene her, men én næring er blitt særlig sentral fordi den møter etterspørselen etter svært spesialisert og oppdatert kunnskap i den komplekse og globaliserte økonomien, nemlig konsulentbransjen. Det finnes konsulenter og rådgivere innen felt som økonomisk analyse, kommunikasjon, IKT, lederutvikling, teknisk rådgivning og rekruttering. Bransjeplassen «konsulentguiden.no» har registrert 87 konsultantselskaper, de aller fleste med hovedkontor i Oslo, noen i Bærum, men også noen med kontorer i flere byer. Mange er datterselskap av store internasjonale konsulentkonsern.

Aker brygge.,
ca. 2000.
Foto: Kim
Hart, Oslo
Museum.
OMu.A20081

I 1989 var Hartmark Iras både det største norske konsulentselskapet og det medlengst historie, og kan illustrere utviklingen. Navnet Iras hadde referanse tilbake til 1928 da «Industriforbundets Rasjonaliseringskontor AS (IRAS)» ble etablert, som landets første konsulentselskap. I 1967 solgte Industriforbundet IRAS til Hartmark & Co. Hartmark & Co's historie gikk tilbake

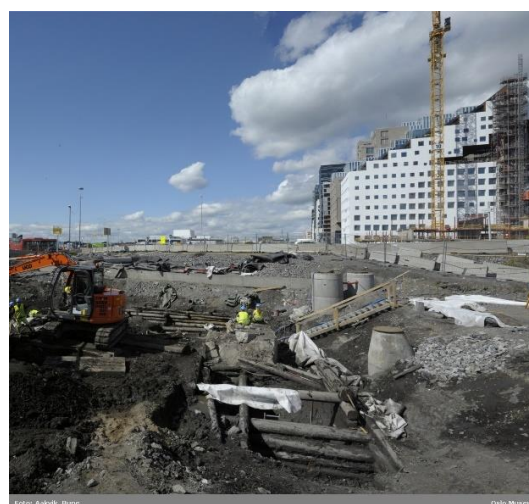
til 1943. I 1989 ble så Hartmark Iras kjøpt opp av PA Consulting Group, en internasjonal gruppe med hovedsete i London og med 2500 medarbeidere i 22 land. Rundt midten av 1990-tallet var alle større norske konsulentselskaper kjøpt opp av utenlandske. Den norske IKO Gruppen gikk til franske Gemini Consulting mens Habberstad havnet hos amerikanske A.T. Kearney.

Sentralisering i dagligvarehandelen

Handelsnæringen har vært mer preget av kjeder enn av klynger. I dagligvarehandelen er tusenvis av små kjøpmenn og grossister enten blitt borte eller havnet i folden til en av de tre store dagligvarekonsernene Norgesgruppen, Coop eller Rema. Både Norgesgruppen og Coop har hovedkontor i Oslo, Rema i Trondheim. Norgesgruppen eier kjedene KIWI, MENY, SPAR, Nærbutikken og Joker og hadde rundt 43,5 prosent av dagligvaremarkedet i 2022. Coop opererer i dagligvaremarkedet med Coop Mega, Coop Marked, Coop Prix og Coop Extra. Alle de tre konsernene har gjennom de siste årene utviklet sin egen produksjon av merkevarer til fortrengsel for tradisjonelle produsenter, altså integrasjon oppstrøms i verdikjeden. Etter at en rekke gründere i 2013 etablerte Kolonial.no, fra 2021 omdøpt til Oda, for salg av dagligvarer på nett, har også de tre store konsernene satset på egne distribusjonstjenester for hjemlevering.

Bokhandlerkjedene er ett av mange eksempler på integrasjoner nedstrøms. ARK-bokhandlene er eid av Gyldendal Forlag, mens Norli-kjeden eies av Aschehoug – og av Norgesgruppen! Mange små og mellomstore bokhandlere er blitt borte. Tanum, grunnlagt i 1832, var en stor bokhandel i Oslo, og etter hvert en bokhandlerkjede. I 2020 ble Tanum kjøpt av ARK- og Norli-kjedene. Tanum-navnet ble beholdt som nett-bokhandelen tanum.no. E-bøker ble lansert i 2011. På dette markedet er amerikanske Amazon en betydelig konkurrent når det gjelder utenlandsk litteratur. Digitaliseringen har også ført til stor utbredelse av lydbøker. Lydbøkene kom først på kassetter, så på CD og domineres i 2022 av strømmetjenester. Storytel AS er et lydbokforlag som ble stiftet i 2014. Storytel Norge eies 50 prosent av det svenske lydbokkonsernet Storytel AB, og 50 prosent

av Cappelen Damm, mens konkurrentene Audible eies av Amazon og Nextory er svensk eid.

Barcode reiser seg mens utgravninger fra middelalderoslo foregår i forgrunnen, 2013. Foto: Rune Aakvik, Oslo Museum. OMu.D1490-05

Digitaliseringen har også fått store konsekvenser for bedriftene som opererer innenfor avis-, musikk og filmbransjen.

En rekke større kjeder har overtatt for mange mindre spesialbutikker. Svenske eiere står bak flere av disse. IKEA kom til Norge allerede i 1963, varehuset på Slependen var det første utenfor Sverige. Biltema kom i 1983, Clas Ohlson etablerte sin første butikk i Oslo i 1991, mens Jula kom i 2008. Oslomannen Ola Brath tok i 1951 initiativet til jernvarekjeden A/L Jernvarekjøp, fra 1966 kalt Jernia, som etter en rekke endringer og eierskifter ble kjøpt opp av Stein Erik Hagen i 2005 gjennom investeringselskapet Canica AS. I 2006 begynte Hagen gjennom Canica AS også å kjøpe seg

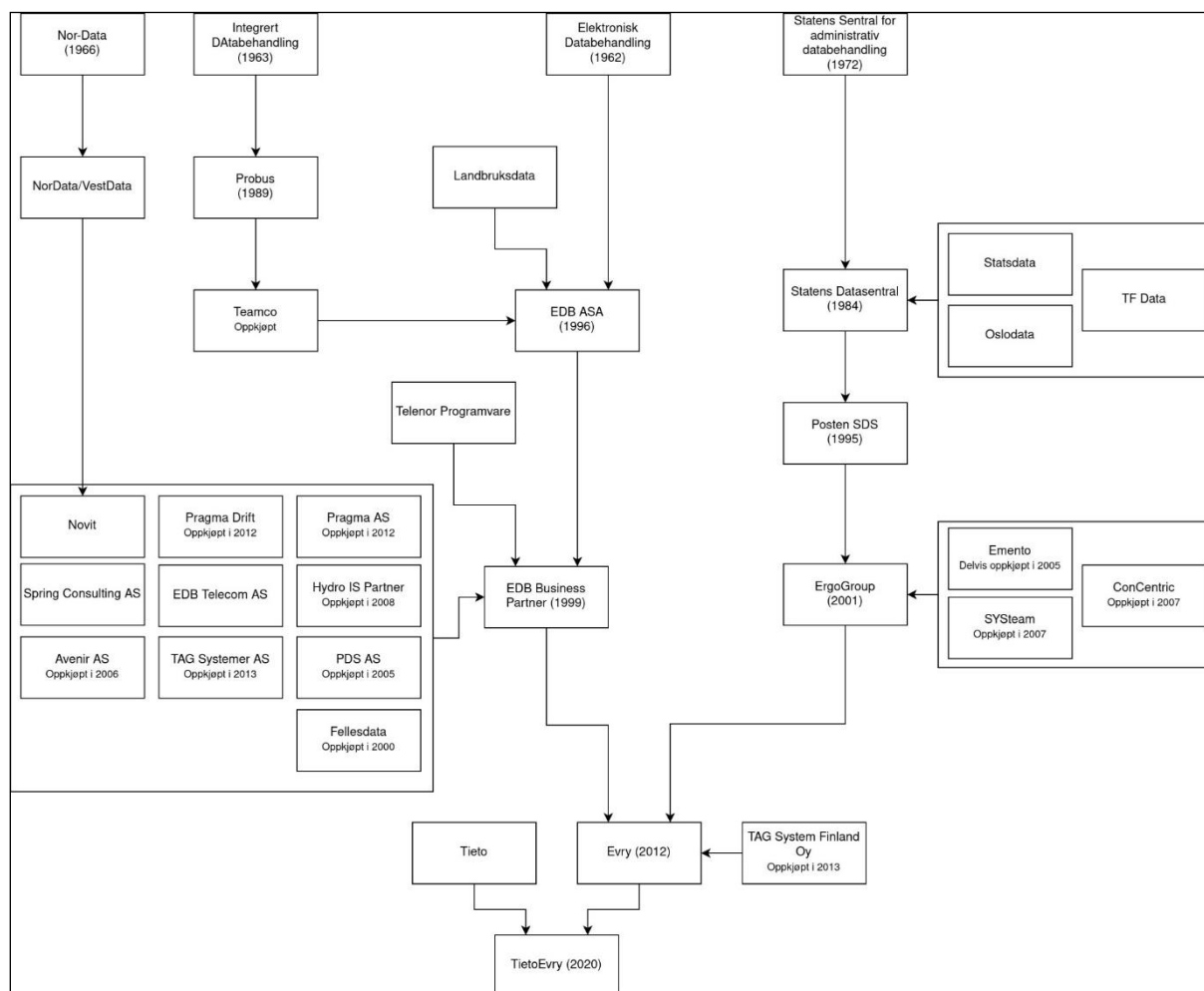
opp i netthandelsselskapet Komplett, og i 2011 kjøpte han selskapet og tok det av børs. I 2021 noterte Hagen på nytt bedriften på børs. Komplett var da Nordens største netthandel med en omsetning på nærmere 10 milliarder kroner.

Med den fjerde industrielle revolusjon videreutvikles bruken og omfanget av avansert informasjonsteknologi og kompliserte digitale algoritmer, der internett og annen datakommunikasjon kopler verden tettere sammen. Skal en bedrift hevde seg på dette feltet trengs mange typer kompetanse, mye kapital og omfattende teknologisk infrastruktur, noe som gjerne kommer som resultat av en fusjon mellom flere bedrifter.

Ramme: Den fjerde industrielle revolusjon og privatarkivenes kompleksitet

Her er et eksempel på hvordan en bedriftskonstellasjon kan utvikle seg i veien fra den tredje til den fjerde industrielle revolusjon. Det viser samtidig hvor komplekst det kan være å identifisere og registrere bedriftsarkiv i slike bransjer: Selskapet Evry ble dannet gjennom en sammenslutning av selskapene Ergogroup og EDB Business Partner i 2010. Ergogroups opprinnelige basis var opprettelsen av Statens Driftssentral (SDS) i 1972. I 1986 ble bedriften gjort om til et aksjeselskap eid av Forbruker- og administrasjonsdepartementet. I årene rundt 1980 kjøpte selskapet opp bedriftene TF Data, Oslodata og Statsdata. I 1995 kjøpte Posten Norge opp SDS og endret navnet til Posten SDS. I 2001 ble navnet ErgoGroup. Videre bedriftsoppkjøp var blant annet Allianse ASA og SYSteam i 2006, ConCentric i 2007 og Bekk Consulting i perioden 2007-2010. EDB Business Partner ble etablert med Telenor som majoritetseier i 1995, og tok med seg en rekke av Telenors tidligere datasystemer. EDB Business Partner kjøpte store Fellesdata i år 2000, Avenir i 2006, deretter fulgte oppkjøpet av Spring Consulting, PDS AS, TAG Systems (fullført i 2013) og IS Partner i 2008. Etter sammenslutningen i Evry i 2010 ble Pragma Drift og Pragma AS kjøpt opp i 2012. Evry hadde da rundt 8 500 ansatte fordelt på ni land, og en årlig omsetning på omtrent 13 milliarder kroner. Så, på toppen av det hele, fusjonerte Evry med finske Tieto i 2019 og endte opp som del av det finske selskapet EvryTieto i 2020. I 2020 hadde EvryTieto 23 632 ansatte med operasjoner i mer enn 90 land.

Her følger et diagram som mer oversiktlig viser hovedtrekkene i fusjonsprosessen:

Østkanten, Vestkanten og Vannkanten

De sosiale forskjellene mellom levekår på østkanten og vestkanten var fortsatt markerte i denne perioden. I noen grad er forskjellene blitt forsterket av at noen østkantområder har fått en økende innvanderandel. På den andre siden har enkelte områder i indre øst blitt «gentrifisert» gjennom en redusert andel både av innvandrere og av den tradisjonelle arbeiderbefolkningen i disse områdene. Rundt 1990 var det fortsatt mange innvandrere som bodde i indre øst, på Grünerløkka-Sofienberg og Gamle Oslo, men i løpet av 1990-tallet skjedde det en netto utflytting av innvandrere fra disse områdene. Enkelte ytre bydel med tidligere moderate andeler, som

Groruddalen og Søndre Nordstrand, opplevde deretter en økende tilflytting av ikke-vestlige innvandrere.

På 2000-tallet er det gjennomført omfattende tiltak for å forbedre det sosiale og fysiske miljøet i disse områdene, som «Groruddalsatsingen», med egne «områdeløft» for blant annet Stovner, Furuset og Romsås. Liknende satsinger er iverksatt på Tøyen og Grønland i indre øst og på Bjørnerud og Holmlia syd på Søndre Nordstrand. I disse prosjektene samarbeider lokale ildsjeler og organisasjoner med kommunen, med støtte også fra staten.

Mens mye av boligutbyggingen i tiårene etter okkupasjonen foregikk i de ytre byde-

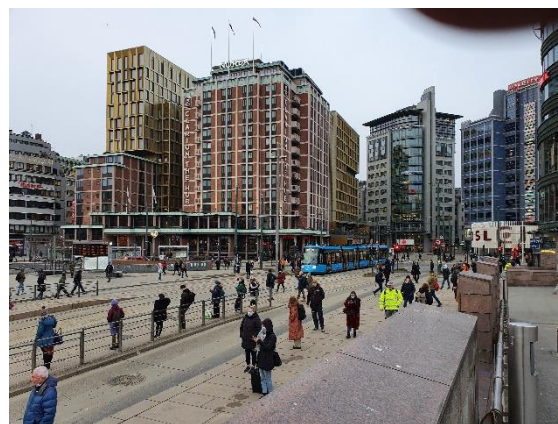
lene, har store byutviklings- og boligprosjekter etter 1990 skjedd gjennom transformasjon av områder nærmere sentrum. Steder der det tidligere har vært fabrikker, lagerbygninger og annen plasskrevende næringsvirksomhet, som Nydalen, Kværnerbyen, Løren, Ensjø og Ulven, har i denne perioden gitt plass til rundt 200 000 osloborgere. Disse boligområdene preges av nye praksiser i byutviklingen. For det første avløstes tanken om funksjonell sonedeling mellom boliger, næring og sentra av et ønske om å integrere de ulike funksjonene. En forutsetning for dette var naturligvis at forurensende og støyende bedrifter var blitt borte fra det meste av byen. For det andre utviklet det seg et tettere samarbeid mellom kommunen og private eiendomsutviklere – med større rom for de private aktørene. For det tredje ble det laget planer for større områder om gangen. Staten var også partner i flere prosjekter.

Transformasjonen av Nydalen startet tidlig på 1990-tallet, med eiendomsselskapet Avantor som sentral utvikler. Handelshøyskolen BI ble flyttet hit fra Sandvika i 2005, og området tok preg av skolens mange studenter. I Kværnerbyen har OBOS vært den største eiendomsutvikleren, mens Selvaag Bolig ASA har vært størst på Løren. Bystyret vedtok i 2004 å utvikle Ensjø til en bydel med 7000 nye boliger og nye forretnings- og kontorlokaler. Ferd Eiendom er her en betydelig utvikler. Ferd Eiendom ble stiftet i 2005, og eies av investeringsselskapet Ferd. Ferd eies av Johan H. Andresen og hans døtre, en familiebedrift som har en historie tilbake til 1849 da den første Johan H. Andresen kjøpte Tiedemanns Tobaksfabrik. Tobaksvirksomheten ble lagt ned i 1998. Selv om de fleste av de transformerte boligområdene ligger i Oslo øst, fører standarden på leilighetene og høye boligpriser til at disse delene av byen huser folk med forholdsvis god økonomi. Pilestredet Park er et boligområde i Oslo sentrum som ble utviklet etter at Rikshospitalet sto ferdig på Gaustad i 1999. Stedet preges av

en kombinasjon av bevarte og ombygde gamle sykehusavdelinger og nybygde blokker.

Transformasjonen i de tidligere næringsområdene består nesten utelukkende av blokker, som også er den dominerende hustypen i Oslo: 72 prosent av hovedstadens boliger var i blokker i 2019, og i indre by var hele 92 prosent i blokker. I ytre by vest og sør er over 50 prosent av boligene småhus. Med kommuneplanen fra 1991, småhusplanen fra 1997 og den såkalte knutepunktstrategien, har det foregått en omfattende fortetting i småhusområdene, og en konsentrert blokkbygging ved enkelte knutepunkter for kollektivtransport. Vestkanten er ikke helt hva den var. Eplehagene ble mange steder betydelig mindre. Til gjengjeld har mange godt bemedlede Oslo-folk funnet attraktive leiligheter i Fjordbyen. Vannkanten supplerer nå vestkanten som et attraktivt område for folk med ekstra god råd. Bystyret vedtok i 2000 å transformere tidligere havneområder til boliger, næringsvirksomhet og gode fellesarealer. Med den den kommende utviklingen av Filipstadområdet, vil denne tendensen forsterkes.

Utbyggingen på Tjuvholmen sto ferdig i 2012. Tjuvholmen KS, eid av Selvaag Gruppen og Aspelin-Ramm Gruppen oppførte

Clarion Hotell The Hub, OL-hotellet fra 1952, Viking, ombygget. Foto: Kolbkorr – Eget verk, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=114886694>

rundt 900 boliger og en rekke lokaler til kontorer, opplevelses- og kunstsenter, servering og hotell drift. Sørenga sto ferdig med rundt 750 boliger og med park og serveringssteder i 2019. Sørenga er sammen med blant annet Barcode en del av Bjørvikautbyggingen. Koordineringen av denne utbyggingen har foregått gjennom en rekke selskaper der blant annet eiendomsselskapene til Oslo Havn og tidligere NSB, nå henholdsvis Hav Eiendom og AS Bane NOR Eiendom AS, har vært sentrale.

Nye offentligheter og kulturelt mangfold

Gjennom de siste tiårene har det sosiale og kulturelle mangfoldet i Oslo blitt tydeligere. Det er flere grunner til det. Byens raske vekst gir i seg selv grunnlag for større kulturelt mangfold. Hver enkelt av oss får økt mulighet til å finne noen vi har felles interesser med, selv om de for noen kan synes sære. Felles interesser gir igjen grunnlag for organisering og etablering av små og større offentligheter, enten det er på digitale plattformer eller på andre måter. At mange unge er knyttet til byens universitet og høyskoler og at en betydelig andel av byens befolkning har høyere utdanning bidrar til storbykulturens åpenhet. Tilførsel av impulser fra mange land over tid har ført til et mye rikere kulturelt mangfold.

Jamea Mashid-moskeen er Nordens største, bygget av menigheten Central Jamaat-e Ahl-e Sunnat i 2006. Foto: Anders Bettum, Oslo Museum. OMu.D1211

Hovedstadens voksende innvandererandel har økt byens etniske og religiøse mangfold av organisasjoner og institusjoner. Med innvandringen fra muslimske land kom moskéene til Oslo, den første tilhørte menigheten Islamic Cultural Centre og åpnet i 1974. Mange moskeer er plassert i ombygde leiligheter, fabrikker eller kontorlokaler. Den første moskéen bygd spesielt for formålet var moskéen til World Islamic Mission i Åkebergveien. Moskeen Tawfiq Islamsk Senter, også i Åkerbergveien, er etablert av muslimer med somalisk bakgrunn, mens Bait-un-Nasr på Furuset som tilhører den islamske ahmadiyya-menigheten, er landets største moske. Paraplyorganisasjonen Islamsk Råd Norge ble dannet i 1993. En oversikt viser at det i Oslo var registrert cirka 300 registrerte innvandererforeninger i 2002, men mange var forholdsvis små.

Sekularisering bidrar til at tradisjonelle religiøse offentligheter og møteplasser møter betydelige problemer. Lokale kirker må takle synkende oppslutning og noen kirker legges ned. På den annen side opplevde den katolske kirke et oppsving på grunn av fremmedarbeidere fra Polen og andre katolske land. Lavkirkelige menigheter og be- dehus i byen forsvinner, mens alternative livssynsorganisasjoner vokser. Human-Etisk Forbund, stiftet i 1956, hadde rundt 99 500 medlemmer i 2020.

Oslo Pride 2019. Foto: Simmersholm.net – Eget verk, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=79873864>

Blogger og influencer Sophie Elise. Foto: Sophie Elise, CC BY 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=128964215>

Kjønns- og seksualitetsmangfoldet utfolder seg også lettere i en storby, og identitetspolitikk er vokst fram som et eget område for diskusjon og refleksjon. I 2015 vedtok bystyret «Stolte Oslo – handlingsplan for likeverd og frihet, uavhengig av kjønnsuttrykk, kjønnsidentitet og seksuell orientering». Handlingsplanen legger opp til et samarbeid med en rekke relevante organisasjoner. Den første frivillige organisasjonen på dette området var Det Norske Forbundet av 1948 (DNF-48), senere supplert med en rekke andre foreninger som i 1992 ble samlet i Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH). Organisasjonen endret navn til Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner i 2008 og tok i 2016 navnet FRI foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold. Foreningen Skeiv Verden fra 2010 tar sikte på å samle støtte til LHBTIQ+ personer med minoritetsbakgrunn. Disse organisasjonene er landsomfattende, men med hovedkontorer i Oslo.

Rekken av nye, digitale plattformer på 2000-tallet, som Facebook, Instagram, Snapchat og TikTok – og enkle løsninger for å snekre hjemmesider, har gjort det mulig for de fleste særinteresser å organisere egne offentligheter. De sosiale mediene legger også til rette for løsere og aksjons-

Klimaaktivisten Greta Thunberg i EU-parlamentet 04.03.2020. Foto: European Parliament CC BY 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=87730526>

rettede organisasjonsformer, uten medlemsavgifter, klare vedtekter eller tillitsmannsapparat. Som for eksempel Facebook-siden «Arkitekturopprøret i Norge», der mye av kritikken rettes mot byutviklingen i Oslo. Mange bydeler har en eller flere Facebook-sider, der innbyggerne kommer i kontakt med hverandre, kan diskutere felles problemer, men også utveksle hyggelige historier og bilder fra nærområdet. Men digitale offentligheter kan også bli «ekkokamre» som reduserer muligheten for toleranse og samarbeid for felles interesser.

Mangfold framstår i utgangspunktet som noe positivt, men utvikles på grunn av forskjeller, og forskjeller kan gi grobunn for segregering og konflikt. Oslo er en delt by der andelen minoriteter i bydelene er svært ulik. Mens forskjellen mellom Vestkanten og Østkanten i Oslo tidligere var knyttet til ulike andeler av borgerskap og arbeiderklasse, er det nå forskjellene mellom andelen etnisk norske og folk med innvandrerbakgrunn som er det mest karakteristiske. På Granstangen skole på Stovner, var andelen elever med annet morsmål enn norsk 97 prosent i 2022, mens andelen bare var 13 prosent på Blindern videregående skole. Segregeringen foregår ikke bare mellom innvandrere og etniske nordmenn. Innvandrergrupper med bakgrunn fra samme områder har også en tendens til å finne sammen i

ulike bydeler. I Alna, Stovner og Søndre Nordstrand er det flest pakistanere, mens somalierne dominerer i Gamle Oslo. På Frogner er det innvandrere med europeisk bakgrunn som er i flertall.

NOVA-rapporten «Vennskap, utdanning og framtidsplaner» fra 2012, diskuterte forskjeller og likheter blant ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i Oslo. Rapporten viser at ungdom med innvandrerbakgrunn ser på seg selv mer som utenlandske enn norske. Et klart flertall av ungdommer uten innvandrerbakgrunn hadde forholdsvis flere venner med norsk bakgrunn enn det befolkningssammensetningen i bydelen de bodde i skulle tilsi. Halvparten av ungdommene med innvandrerbakgrunn hadde nesten bare venner med innvandrerbakgrunn.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratets statistikk fra 2022 viste at befolkningen i stadig økende grad var positive til innvandring. Blant ungdommene utviklet det seg flere steder en slags blandingskultur med et eget språk, av noen kalt «kebabnorsk». Samtidig mente bare to av ti at integreringen fungerer bra. Flertallet i befolkningen mener at verdiene i islam ikke er forenlige med grunnleggende verdier i det norske samfunnet. Dette er en mye høyere andel enn når det samme spørsmålet stilles om verdigrunnlaget hos andre religioner. Organisasjonen SIAN (Stopp islamiseringen av Norge) ble opprinnelig etablert som «Aksjonskomiteen mot bønnerop» våren 2000, men tok navnet SIAN i 2008. Organisasjonen har stått bak en rekke markeringer der tallet på motdemonstranter ofte har vært flere enn demonstranter fra SIAN.

Vi bor i en hovedstad i fortsatt spennende forandring – forandringer som vi må kunne dokumentere med gode kilder.

Hkeem og Temur, Parkteatret 2020. Foto: Tore Sætre - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=87398078>

Kilder og litteratur:

En så «fakta-tung» framstilling av vel 200 års Oslo-historie har forutsatt bruk av en omfattende litteratur og mange digitale kilder. Bruk av fotnoter og en utfyllende litteraturliste ville krevd omtrent like mange sider som brødteksten. Oppdragets tidsmessige rammer har dessuten gjort det umulig både løpende å notere referanser og å drive grundig kildekritikk. Dette må det tas hensyn til når samfunnsanalysen leses og brukes. Men, jeg har brukt mitt beste historikerskjønn i omgang med litteratur og kilder.

Forskertilgangen til all norsk sakprosa, også forskningsrapporter og utredninger, gjennom Nasjonalbibliotekets hjemmeside nb.no har vært det viktigste hjelpemiddelet til dette arbeidet. Nettstedene oslobyleksikon.no, snl.no og wikipedia har også vært mye brukt. For nyeste tid har flere bedrifters og organisasjoners hjemmesider vært sjekket. Digitale utgaver av relevante stortingsmeldinger og NOU-er er gjennomgått, det samme med rapporter om Oslo fra kommunen, universiteter og høyskoler. Så har en rekke bøker med Oslo-historie i egen og bibliotekets hyller vært brukt. Jan Eivind Myhres (1990), Knut Kjeldstadlis (1990) og Edgeir Benums (1994) bind av Oslo bys historie har naturligvis vært ekstra nyttige.

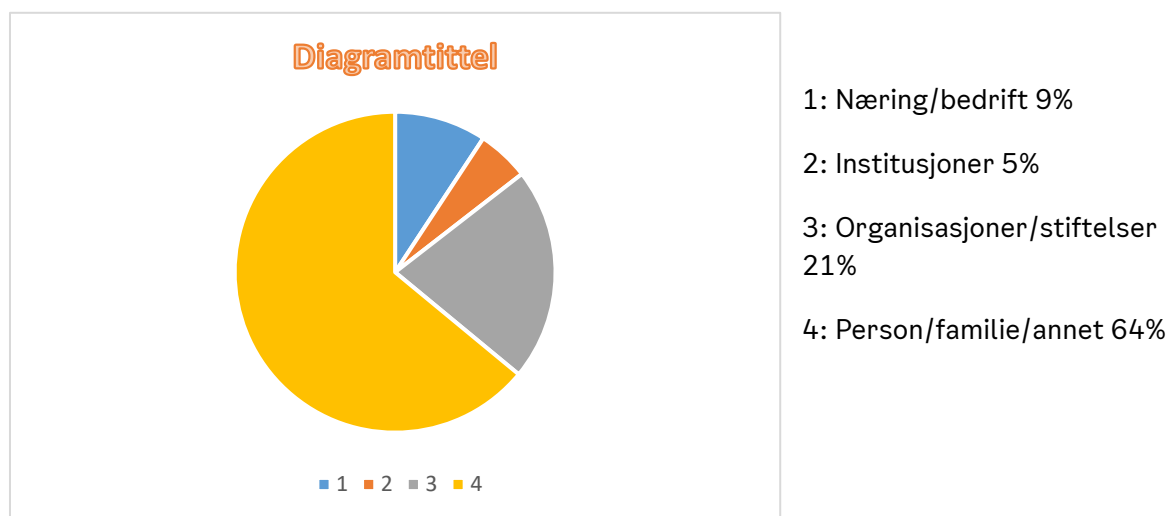
Pernille Fjoran i arbeid med digitalisering med bokskanneren på Arbark, desember 2022.
Foto: Arbark. AAB.125524

4. Bestandsanalyse

Det ser ut til at alle institusjonene fått inn mer arkiv siden forrige plan, og helhetsbildet av arkivprofilen er det samme som i 2015. Vi kan altså konkludere med at den samlede arkivbestanden er god, både i mengde og bredde. I tillegg har Oslosamlingen sikret større bredde med en del materiale fra scenekunstheltet og med det kul-

turhistoriske materialet hos MF vitenskapelig høyskole, Skimuseet, Kulturhistorisk museum og MUVI

For øvrig ser vi et tydelig skifte i næringsstrukturene, der service og tjenesteyting har tatt over fra tradisjonell industri som dominerende.

Bedrifts- og næringsarkiv

Næringsstrukturenes kategorisering

Til grunn for registreringssystemet ASTA ligger Statistisk sentralbyrås standard for næringsgruppering SN, versjon SN2007.³ Denne er innrettet mot etterkrigstidens industrisamfunn. Den er detaljert på klassisk industri, produksjon og handel. Nyere næringer som f.eks. håndverksbryggerier, kortreist økologisk mat og revitalisering av klassiske håndverk i småskala er ikke differensiert. For eksempel finnes hverken snekker eller gullsmed som yrker i ASTA. Det samme gjelder kategoriene for moderne personlig tjenesteyting, sosiale media, kommunikasjonsformer som podcasts og tjenester i grenseland mellom skjønnhet og

helse. Disse kategoriene blir grovere sekker. Næringskategoriene i ASTA speiler slik i liten grad næringsaktivitetenes bredde i samfunnet i dag.

Kvantifiseringen i kakediagrammet er gjort etter antall næringsdrivende arkivskapere. I denne kategorien befinner mange store arkiv seg. Enkelte bedriftsarkiv vil være så omfangsrike at det er vanskelig for andre arkivinstitusjoner enn Arkivverket å ta hånd om dem.

Privat/offentlig

I følge samfunnsanalysen hadde Oslo kommune eierandel i 18 aksjeselskap i 2019. I tillegg kommer en stor andel offentlige tjenester som utføres privat, og som skaper

³ <https://www.ssb.no/klass/klassifikasjoner/6>

rettighetsdokumentasjon, så som barnevernsinstitusjoner og sykehjem. Kommunen kjøpte dessuten konsulenttjenester for 2,3 milliarder kroner. Her er det en stor gråsone av offentlige tjenester og virksomheter, som etter loven ikke er offentlige arkivskapere.

Primærnæring

Gårdsdrift og primærnæring er gjennomgående svakt representert i samlingene, til tross for at gamle Aker herred var landets mest folkerike kommune da den ble innlemmet i Oslo i 1948. Noen få gårdsarkiv finnes i Oslo byarkiv, blant annet fra Nedre Fossum gård og en del dokumenter fra Haugenstuen og Nedre Stovner gårder. Den omfattende skogbruksvirksomheten er representert ved Løvenskiold-arkivet i Riksarkivet. I vår samtid må vi være oppmerksomme på den nye bybonde-trenden.

Industriproduksjon

Det finnes en god del større industriarkiv i samlingene. Den tradisjonelle, historiske industrien langs Akerselva er svært godt dekket, det samme gjelder verftsindustrien med både Akers Mek. Verksted og Nylands Verksted. Derimot synes det som om bedriftene langs Alnaelva samt industriområ-

Tømmerrenne i Nordmarka, 1916. Foto: Akerselvens brukseierforening. Oslo byarkiv.

Bjølsen Valsemølles privilegiebrev. Oslo byarkiv

dene vest i byen på Skøyen og Lysaker er mer sparsommelig dekket, selv om mer moderne, teknologiske bedrifter som NEBB og Elektrisk Bureau har arkiv bevart i henholdsvis Statsarkivet og Teknisk Museum.

Den omfattende produksjonsindustrien i selve byen er også sparsommelig dekket. Det finnes bevart noe spredt materiale fra maskinverksteder, som for eksempel O. Jacobson Maskinverksted. Det er ikke registrert noen brødfabrikk- eller bakerarkiv. Tobakksindustrien er tatt vare på gjennom Tiedemanns Tobakksfabriks arkiv i Riksarkivet, som også inneholder arkiv for mange av de oppkjøpte tobakksfabrikkene, f.eks. Petterøes. Tobakksfabrikkene hadde i hovedsak tilhold rundt Bislet. På samme måte vil Ringnesarkivet på Norsk Teknisk Museum omfatte også arkivene fra Schous og Frydenlund bryggerier. De omfattende arkivene etter Freia sjokoladefabrikk ser ut til å være de eneste bevarte arkivene fra en sjokoladefabrikk. Ellers er det store mangler innen husholdningsproduksjon, så som fyrstikk- og såpefabrikker.

Bygg- og anleggsbransjen ser også ut til å være underrepresentert i samlingene. Eldre initiativ som Holtet Hageby Borettslag og Oslo Havebyselskap (Ullevål haveby) har bevarte arkiv i Byarkivet.

Annonse for varebiler fra Harald A. Møller. Møllergruppens arkiv. Oslo byarkiv

Store bedrifter som fusjonerer har en tendens til å ha lengre vei til arkivene enn bedrifter med langt og sammenhengende eierskap. De store entreprenørfirmaene som «bygget» byen i etterkrigstiden er stort sett fraværende, bortsett fra Selvaagbygg, som har avlevert mye arkiv til Riksarkivet. OBOS har sitt eget arkiv. Gitt at OBOS fortsetter å ta vare på sine arkiv eller avleverer, vil mye av det sosiale skiftet i boligbyggingen etter krigen være dekket. Men bygge- og anleggsbransjen er generelt underdekket.

Den største åpenbare mangelen på arkiv fra produksjonsbedrifter gjelder Oslos store mengde med små og mellomstore bedrifter, muligens fordi disse i utgangspunktet har vært familiedrevet og dermed i mindre offentlig søkelys. F.eks. hadde en konfeksjonsfabrikk som StorKoFa (1929-1988) i Storgata opp mot 300 ansatte i etterkrigstiden. Det finnes i dag ikke noe kjent arkiv eller dokumentasjon fra denne bedriften. På samme måte er den omfattende trykkeribransjen fraværende i arkivene.

I og med den generelle nedgangen i industriproduksjonen i Oslo, vil disse arkivene stort sett være eldre. Arbark har mange fagpolitiske arkiv som til dels vil kunne belyse bransjer. Samtidig gjenoppstår indu-

striproduksjonen i små produksjonsenheter, så som lokale kaffebrennerier og mikrobryggerier, frittstående gullsmeder og sykkelprodusenter. Denne trenden er det viktig å være obs på og forsøke å fange opp.

Handel, reparasjon, håndverk, transport

Betydelige handelsbedrifter som Christiaania Glasmagasin og de store gullsmedfirmaene J. Tostrup og N.M. Thune har sine eldre arkiv bevart, gullsmedene hadde både verksted og butikk. Innenfor handel er det igjen de mange mindre bedriftene og detaljistene som er dårlig dekket, som slaktere, bakerier, fiskehandlere, klesforretninger, jernvarehandlere og frisører. En del eldre apotekarkiv vil finnes spredt i Norsk Farmasihistorisk Museums arkiv (Norsk Folkemuseum). Noe detaljhandel vil være representert som arkiv etter oppkjøpte forretninger, som kaffeforretningen Astrid Stockfleths arkiv, hvor deler er innlemmet hos Joh. Johannson Kaffe. Det er også ofte i detaljhandelen at kvinnene historisk hadde en rolle, så dette er samtidig tapt kvinnehistorie. Hos Joh. Johannson er også oppstarten på distribusjonsselskapet ASKO dokumentert. Importbedrifter er representert ved f.eks. Harald A. Møller/Møllergruppen (Volkswagen) og Rolfsen & Juell (lokomotiver) i Oslo byarkiv. Noen av disse bedriftene er også foredlere og distributører,

H.P. Kjærvi i Thv. Meyers gate på 1980- eller 90-tall. Arkiv og foto: Thoresen, Rolf. Oslo byarkiv

som for eksempel Joh. Johansson Kaffe. Av eldre virksomheter kan arkivene fra Tveten gård dokumentere både brennevinshandel, maltproduksjon, trelasthandel og frakt.

Håndverksfagene er svakt dekket og vil stort sett være representert gjennom laugsarkivene, bortsett fra gjørtlerfirmaet C.P Larsen på Folkemuseet. Den nye trenden med økt reparasjon, ikke bare av tradisjonelle varer men også av IT-produkter, bør det være et fokus på.

De samlede arkivene fra Oslos trikke- og forstadsbaner i Oslo byarkiv og et omfattende rederiarkiv på Norsk Maritimt Museum vil dekke mye transport, men varettransport og spedisjon står stort sett udekket.

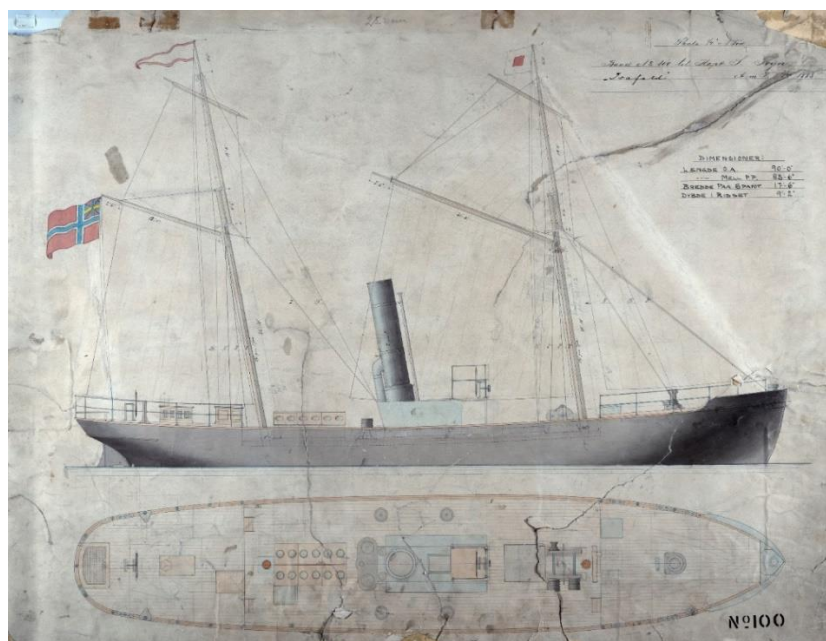
Tjenesteyting

Privat tjenesteyting er sannsynligvis den delen av næringsarkivene som er svakest dekket. Særlig innen bank, forsikring, eieendom, reiseliv, advokatpraksis og markedsføring. Kreditkassen og Andresens bank vil

finnes på Riksarkivet. Forsikringsbransjen er representert ved Gjensidige i Riksarkivet og det eldre Christiania Søforsikringsselskab i Norsk Maritimt Museum. Jappetidens voldsomme oppsving i reklamebransjen har foreløpig ikke gitt avtrykk i arkivene.

Hotell, restaurant, underholdning, kultur
Hotell, restaurant- og utelivsbransjen er svært mangelfullt dekket, bortsett fra det omfattende arkivet fra Club 7 på Arbark og klippbøkene fra Kunstnernes restaurant Blom i Oslo byarkiv.

Kulturnæring er adskillig bedre stilt. Nasjonalmuseet-Arkitektur har en stor samling arkitektarkiv, kunstnere er arkivert hos Nasjonalbiblioteket og Nasjonalmuseet. Forlagsbransjen dekkes av Nasjonalbiblioteket. Gjennom Danseinformasjonen og Sceneweb er også omfattende dokumentasjon av scenekunst bevart.

«Isafold» bestilt av kaptein S. Foyen, 1883. Fra Akers mek. Verksteds arkiv, NTM A-1019/T/TA/L0060. Foto: Even Attramadal

Institusjoner

Det har vært et godt tilfang av arkiv fra institusjoner. Men profilen er den samme som ved tidligere plan. Arkiv fra helse- og velferdssektoren dominerer, og det er stadig mange hull som bør fylles innen institusjonsarkivene.

Skole og utdanning

Det finnes en del private skoler i Oslo. De fleste av disse tar vare på sine arkiv selv. Noen skolearkiv er bevart i Oslo byarkiv etter nedlagte skoler og skoler som er gått fra privat til kommunal sektor. Ingen aktive private skoler i dag har overført eldre arkiv til Oslo byarkiv, bortsett fra Skoleskipet Christian Radich, som hadde videregående elever fram til 1998. Det vil si at private grunnskoler som Steinerskolen og Montessoriskolen, videregående skoler som Oslo Private Gymnasium og Bjørknes, og private høyskoler som Westerdals og Bårdar ikke har avlevert sine arkiv. Mølla kunstscoles arkiv er for øvrig i Statsarkivet i Oslo. Det kan synes betenkelig at det ikke er knyttet avleveringsplikt for slike institusjoner, som produserer rettighetsdokumentasjon i form av avgangskarakterer og vitnemål og elevmapper.

Kultur

Både Nasjonalbiblioteket og Nasjonalmu-
seet har mange arkiv fra sentrale kulturin-
stitusjoner som Oslo Nye Teater, Den

Fernanda Sparre Smith som Sagnjenta i "Mot Ballade",
Ny Norsk ballett. Friluftscenen på Bygdøy i 1949. Ko-
reografi av Gerd Kjølås. Sparre Smith arkiv/Danse-
informasjonen

Norske Opera, Nationaltheatret, Tramteatret, Arkitekturmuseet, Kunstindustrimuseet og Kunstnernes Hus. Større kor, ensembler og orkestre ser ut til å være svakt representert i samlingene. Oslo kunstforening har levert eldre arkiv til Nasjonalbiblioteket, mens små, selvstendige gallerier er underdekket. Det samme gjelder gallerier og utstillingssteder. Det store tilfanget av arkiv fra dansere og dansekompanier i Dansearkivet og generell scenekunst i Sceneweb gir et meget verdifullt tilfang til dokumentasjon om de store scenekunstproduksjonene og deres institusjoner. De mindre og alternative scenene er dårligere representert, selv om arkiv fra Nordic Black Theatre og Sentrum Scene er bevart i henholdsvis Oslo byarkiv og Arbark. Arkiv fra større musikk institusjoner, som f.eks. Cæciliaforeningen og Oslo Jazzfestival finnes i Nasjonalbiblioteket. Mindre ensembler og band ser ut til å mangle. For en del slike virksomheter vil avgrensningen mot kategori *fritid* være uskarp.

Helse/velferd

Arkiv fra institusjoner innen helse- og velferdssektoren kan inneholde viktig rettighetsdokumentasjon for mange mennesker. Mange barnehjem har avlevert arkiv og rusinstitusjoner er representert. Eldre barnehjem, hvor kommunen ikke kjøpte plasser eller overtok, mangler det mye dekning av. Det samme gjelder private sanatorier. Men fremdeles mangler dokumentasjon både fra private helseklinikker innen skolemedisin, som Volvat og Aleris, fysioterapeuter og eksempler fra alternativ helsebehandling som akupunktur, homeopati, kiropraktikk og så videre. Private praksiser innen spesialisthelsetjenesten er lite representert i samlingene. Dette bøtes i noen grad på ved at pasientjournaler fra nedlagte private virksomheter er sikret i Norsk helsearkiv siden 2021.

Plakat fra Stortingsvalget 1933. Erling Nielsen, Arbeiderpartiets arkiv/Arbark

Organisasjoner/Stiftelser

Organisasjonskategoriene i ASTA er bygget på Brønnøysundregistrenes Frivillighetsregister. Dette er igjen basert på ICNPO (International Classification of Nonprofit Organizations) utviklet på 1990-tallet. Frivillighetsregisteret ble gjennomgått i 2012.⁴ Blant annet viste diskrepansen mellom Frivillighetsregisteret og Lokallagsundersøkelsen at det var mye som ikke ble fanget opp. Frivillighetsregisteret er meget overordnet innrettet, og er lite egnet som sammenligningsgrunnlag her.⁵

Situasjonen i dag

Innrapportering til Statistisk Sentralbyrå

4

<https://www.samfunnsforskning.no/sivilsamfunn/publikasjoner/notater/bruk-av-icnpo-kategorier-i-frivillighetsregisteret.pdf>

5

<https://www.ssb.no/statbank/table/08520/tableV1/ewLayout1/>

angående deltagelse i frivillige organisasjoner er dessverre ikke analysert ned etter region/fylke. Likevel vil landsomspennende tall antyde at det er klart mest engasjement og deltagelse i idretts- og friluftsbegivelser, fulgt av kunst- og kultur og humanitært arbeid. Minst engasjement omfatter religiøse, yrkesrelaterte og politiske organisasjoner og partier.

Organisasjonsarkiv utgjør omtrent dobbelt så mange arkiv som næringsliv og institusjoner til sammen i arkivsamlingene. Forklaringen kan i stor grad gis ut fra organisasjonsarkivens egenart. Organisasjoner har til felles at de drives med en form for fellesskapsformål. Med brennende engasjement vil det ofte være en sterk bevissthet om at dokumentasjon av sak og engasjement bør bevares.

Yrkesrelaterte organisasjoner

Dette feltet er godt representert, særlig ved Arbarks betydelige samling fra det organiserte arbeidslivet. I forrige plan ble det påpekt at det er lite materiale bevart fra håndverkslaugene og frie yrkers foreningsvirksomhet. Dette er nå til en viss grad bøttet på ved at Oslo Håndverks og Industriforening har avlevert til Oslo byarkiv. Det samme har Oslo baker- og konditorlaug og Oslo Snekkermesterlaug. Eldre arkiv fra Christiania Skomakerlaug finnes på Folke-museet. Videre er yrkessammenslutninger som Oslo arkitektforening og Oslo Jernvarehandleres Forening representert i Oslo byarkiv, selv om yrkessammenslutninger er klart underrepresentert. Disse arkivene representerer viktig utfyllende dokumentasjon for næringsarkivene. Engasjementet i

<https://www.ssb.no/statbank/table/09133/tableV1/ewLayout1/>

<https://www.ssb.no/statbank/table/13070/tableV1/ewLayout1/>

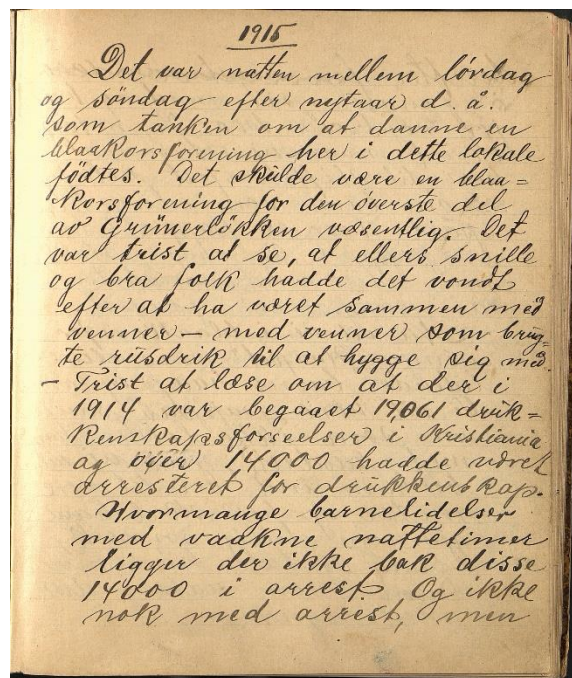
dag er dalende, og enkelte yrkessammen- slutninger har gått sammen. For eksempel er Oslo Bakermesterlaug og Oslo Konditor- mesterlaug i 1965 blitt til Oslo Baker- og Konditorlaug, og Oslo Byggtapetsermester- laug som gikk sammen med Oslo Malermes- terlaug i 1991 til Oslo Maler- og Byggtapet- sermester, og som nå ikke eksisterer lenger da foreningen bare heter Oslo Malermesterlaug. Andre viktige organisa- sjoner er Oslo Kjøpmannsforening i Riksar- kivet og Oslo Håndverks- og Industri- forening i Oslo byarkiv.

Interesseorganisasjoner og politikk

Ildsjelenes arkiv er forholdsvis godt repre- sentert. Bevegelser som Støttegruppa for byfornyelsesofre, Pakistani Workers Wel- fare Union, Oslo Elveforum og Fortidsmin- neforeningen Oslo-Akershus har alle avle- vert sine arkiv til Oslo byarkiv. Politikkfel- tet er også godt representert, særlig gjen- nom Arbarks samlinger av partiarkiv fra den politiske venstresiden. Arkivverket be- varer arkiv fra de andre politiske partiene, og har for eksempel arkivene fra Oslo Venstre og lokale kretser innen byen. Ufor- melle protestbevegelser, aksjonsgrupper og subkulturer vil alltid være vanskelige å oppnå kontakt med.

Religiøse organisasjoner

De store kirkesamfunnene har levert sine arkiv til Arkivverket. I tillegg er Den norske Kirke nå en privat organisasjon. For andre religioner er det først og fremst Jødisk Mu- seums store samling fra jødiske organisa- sjoner som er framtreddende. Men det ser for eksempel ikke ut til å være muslimske menigheter representert, selv om det fin- nes arkiv fra noen muslimske velferdsorga- nisasjoner. Det er ønskelig å supplere sam- lingene slik at den blir representativ for re- ligiøs aktivitet i hele det flerkulturelle Oslo. Særlig den store muslimske befolkningsan- delen bør få sin plass i arkivene.

»Haabet» Blåkorsforening, Møtebok. Oslo byarkiv

Religiøse organisasjoner er tradisjonelt ofte nært knyttet til arbeid for helse og velferd. Oslo byarkiv oppbevarer for eksempel ves- sentlige arkiv fra Blå Kors og KFUK.

Velferd og nærmiljø

Rene velferdsorganisasjoner er represen- tert blant annet ved Oslo Sanitetsforening i Arkivverket, IOGT i Riksarkivet og Oslo Ro- tary Klubb i Oslo byarkiv. Losjeforeninger, sanitetsforeninger og veldedighet er likevel generelt underrepresentert. Det finnes en del lokale velforeninger, som Malerhaugens vel og Voksenkollen vel i Oslo byarkiv og det omfattende arkivet etter Bygdø Vel i Folkemuseet. Det finnes noen gårds- og sameiebestyrelsesarkiv, selv om feltet langt fra er dekket. Dette er foreninger der, iallfall tradisjonelt, kvinner har hatt en sterk posisjon. Derfor bør det være et fo- kus på disse.

Kvinneforeninger

Kvinneforeninger som for eksempel lottefo- reninger, sanitetsforeninger og husmorlag er generelt underdekket. Et hederlig unntak er Simensbråtens kvinneforening, som også var grunnlag for historiker Iselin Theiens

bok *Damene i Fiolveien. En historie om norske husmødre* (2020). Oslo soroptimistforenings arkiv er bevart i Arkivverket (to innførsler i Arkivportalen). Oslo byarkiv har også noen husmorlag og en lotteforening. Kvinnefronten og kvinnesaksgrupperinger innen fagbevegelse og venstresidas politikk er bevart hos Arbark. Oslo kvinnesaksforening, Leseforeningen for kvinner, Norske kvinners nasjonalråd og Eva Kolstads arkiv er i Nasjonalbiblioteket. Nyfeministene og Ottar ser ikke ut til å ha avlevert arkiv.

Vitenskap, kunst og kultur

Museene har forskerarkiv innenfor sine områder, som for eksempel Kulturhistorisk Museums store samling av arkeologarkiv, MF-vitenskapelig høyskoles teologarkiv og Nasjonalmuseets samlinger med kunsthistoriske forskningsarkiv. Vigelandmuseet bevarer verdifull Vigeland-forskning, og tilsvarende gjelder for Munchmuseet. Nasjonalbiblioteket har den aller største andelen forskerarkiv, innen alle fagdisipliner, blant annet polarforskningen.

Foreninger innen kunst og kultur er forholdsvis godt representert. Nasjonalbiblioteket har arkiv fra flere organisasjoner. Arbark har arkiv fra Oslo Arbeidersangforening og flere kulturorganisasjoner innen arbeiderbevegelsen. Oslo byarkiv har arkiv fra for eksempel Munchmuseets venner og BUL Leikarringen.

Bondeungdomslagets arkiv. Ukjent fotograf. Oslo byarkiv

Idrett, friluft, fritid

Den organiserte fritiden er spredt over arkiv fra mange forskjellige felt, men i forhold til den store aktiviteten innen området burde den være bedre representert, selv om det er kommet mange arkiv til de senere årene. Feltet dekker alt fra filateli til Holmenkollstafetten, Damebridgeklubben Honnørene og Høybråtens sangforening i Oslo byarkiv, Oslo seilforening i Statsarkivet i Oslo og arbeiderbevegelsens fritidsorganisasjoner hos Arbark, for å nevne noe. Speiderbevegelsen er så godt som ikke-eksisterende i arkivsamlingene for Oslo.

Siden forrige plan er det kommet til en mye bedre oversikt over arkiv for vinteridretten, gjennom Skimuseets gledelige inntreden i nettverket. I tillegg har Oslo byarkiv fått inn arkiv fra Nydalens skiklubb. Skøytesporten ser ikke ut til å være representert. Båtlivet i Indre Oslofjord er godt dekket gjennom seilforeningene og båtforeninger, Revierhavnens båtforening fra 1853 er landets eldste. Friidretten er representert gjennom IK Tjalve, BUL, arbeiderbevegelsens idrettsforeninger, og en del mindre foreninger. Skytterbevegelsen er representert ved Skarpskytten skytterlag av 1842, faktisk en forløper til Norges idrettsforbund. Tennis og fotball er underrepresentert, sykkel sport er fraværende, mens arkiv fra Bogstad Golfklubb er på vei inn til Oslo byarkiv. En yngre sport i Norge som cricket, har ingen innførsler i Arkivportalen.

Fritidsorganisasjonenes arkiv er ofte ikke så sammenhengende i tid som for eksempel det organiserte arbeidslivet og interesseorganisasjonene. Forskjellige lag innen Bygdelagssamskipnaden ordner for tiden sine arkiv for avlevering til Oslo byarkiv, blant annet har Oslo Songdanslag og Hordaringen avlevert. Medlemsstyrte foreninger for barn, så som skolekorps, er overraskende dårlig dekket, og vil for eksempel avhenge av skiftende engasjement hos ansvarlige voksne. Det mangler arkiv fra kor, korps,

orkester, dans og teater, speiderbevegelsen, 4H, turlag og turistforeninger, sjakk og bridge.

Nyere typer fritidsaktiviteter, som for eksempel gaming eller teatersport, er et område i vekst som det er viktig å være oppmerksom på.

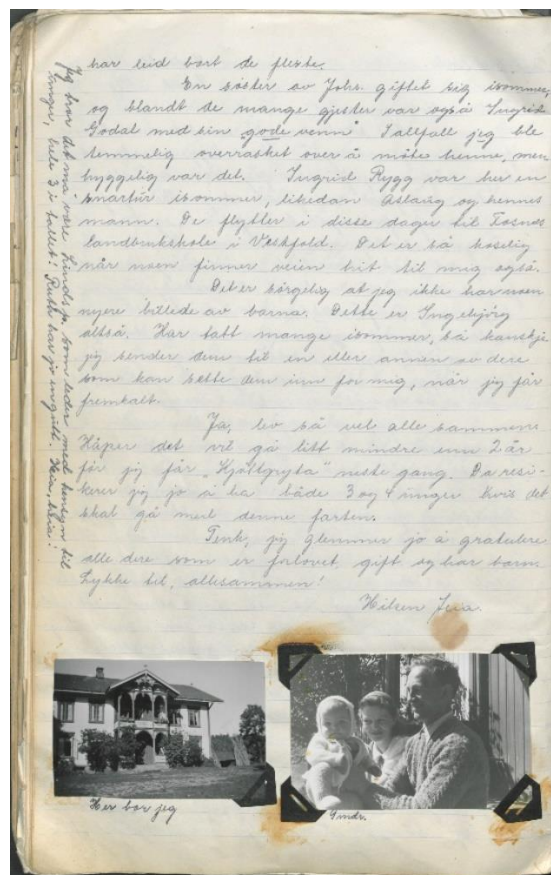
Personarkiv, familiearkiv, gårdsarkiv

Personarkiv utgjør nesten to tredjedeler av totalbestanden i Oslo. Rapportene viser en hovedtyngde på politikere og samfunnsaktører og kulturpersonligheter. Dette skyldes i det vesentlige Nasjonalbibliotekets, og også Arkivverkets rike samlinger av personarkiv. Siden forrige plan er det kommet til en interessant samling prestearkiv hos MF vitenskapelig høyskole, arkiv etter fremtredende dansere hos Danseinformasjonen og selvfølgelig arkiv etter Vigeland og Munch.

Norsk Maritimt Museum og Norsk Teknisk Museum oppbevarer betydelige næringsrelaterte personarkiv. Arbark bevarer viktige politikerarkiv, som Gro Harlem Brundtlands, NLM-arkivet har arkiv etter sentrale personer i misjonsbevegelsen. HL-senteret, Jødisk Museum Oslo og Norges Hjemmefrontmuseum har alle vesentlige personarkiv knyttet til 2. verdenskrig.

Oslo byarkiv har noen husmorarkiv, ikke etter kjente kvinner, men med dagbøker, husholdningsregnskap osv. som belyser familieliv og kvinneliv på 1900-tallet.

For å komplettere samlingen av personarkiv er det ønskelig å sikre arkiv fra enkelt personer og familier som har markert seg innen bypolitikken, samt kultur- og næringsliv – eller som generelt forteller om livet i byen.

Kjøttgryta. Fellesdagbøker for 1942-kullet ved Statens lærerinneskole i husstell. Arkivverket.

Andre aspekter

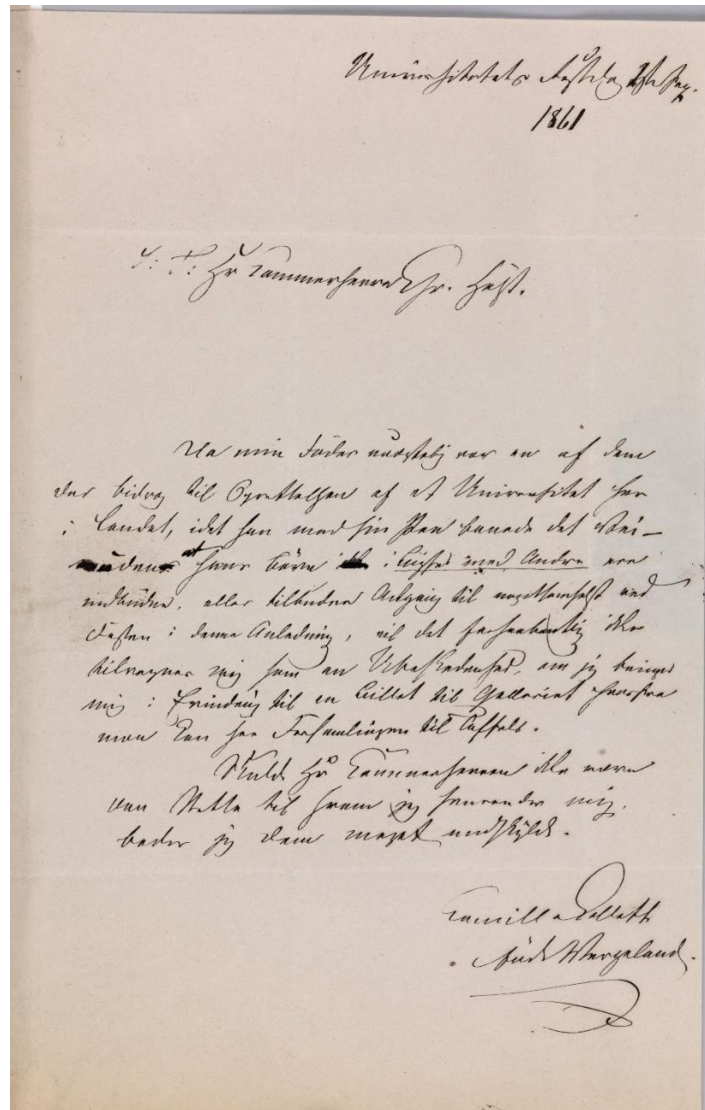
Det er fremdeles en sterk underrepresentasjon av kvinner i arkivene. Det er derfor svært viktig å holde fokus oppe på næringer og organisasjoner som særlig engasjerer kvinner. Spørsmål å stille seg er hvilke aktivitetsområder der kvinner er sentrale har vi for dårlig kunnskap om, og hvor er kvinner med, men leverer ikke arkiv.

Når det gjelder flerkulturelle arkiv, er situasjonen stadig den samme. Med tanke på det store etniske mangfoldet og den store andelen multikulturell aktivitet i Oslo, er dette ikke tilfredsstillende. Prosjektet *Oslos multikulturelle arkiver* fra 2007 bør følges opp med et nytt prosjekt for å bote på

situasjonen. Et slikt løft kan vanskelig gjøres uten tilførsel av finansiering.⁶

Gjennomgående ligger det fremdeles mye arkiv utenfor arkivinstitusjonene. Særlig

veldig store forretningsvirksomheter, som banker, forsikring, store kjeder og konsern vil kunne ha store arkiv liggende.

NB Ms.fol. 503: Brev fra Camilla Collett til Christian Holst, 2. september 1861

5. Institusjonenes innsamlingsstrategier

Institusjonene i nettverket har alle særkompetanse på sitt felt og en klar strategi for innsamling av arkiv. Som vist i tabell 9 er de ulike samfunnssektorene prinsipielt dekket innenfor de eksisterende innsamlingsstrategiene. Arkivverket og Oslo byarkiv har begge et «all round»-perspektiv med fokus på alle samfunns kategorier. De øvrige institusjonene er mer spisset mot særlige samfunnsområder, tydelig eksemplifisert i Arbarks fokus på organisatorisk/politisk venstreside, og HL-senterets dokumentasjon knyttet til minoriteters skjebne under 2. verdenskrig. Med Dansearkivet og Sceneweb har nettverket fått to nye medlemmer med målrettet fokus på norsk dansehistorie. På samme måte konsentrerer de nye medlemmene Vigelandmuseet og Munch seg om å dokumentere arven etter to enkeltstående kunstnere.

lingsarbeidet kan derfor foregå innenfor institusjonenes eksisterende retningslinjer. Plandokumentets bestandsanalyse vil uansett være et godt diskusjonsgrunnlag for hvor vi skal fokusere innsatsen videre.

Det største skiftet i foregående planperiode er at Arkivverket nå bare tar begrenset ansvar for regionalt viktige arkiv, gjennom omorganiseringen der statsarkivene ikke lenger har et uttrykt regionalt ansvar, og Arkivverkets nye bevaringsstrategi kun omfatter nasjonale aktører. Dette fører til at det ikke lenger er en naturlig avgrensning mellom Oslo byarkivs og Arkivverkets ansvar for aktører som opererer i hele Stor-Oslo, som dekker omtrent tidligere Akershus fylkeskommune og noen også utenfor. Disse aktørene falt tidligere naturlig innenfor Statsarkivets ansvarsområde men faller nå mellom to stoler.

Det er ikke avdekket noen åpenbare hull i innsamlingsstrategiene. Det videre innsam-

Tabell 9: Institusjonenes innsamlingsstrategi

Bevaringsinstitusjon	Samler aktivt	Innsamlingsstrategi	Astakategorier
Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek	JA	Landsorganisasjonen med forbund, partier på venstresiden, venstresiden generelt	C1, C2, C5, D1
Arkivverket	JA	Større bedrifter, organisasjoner og personarkiv av nasjonal betydning	A, B, C, D
Danseinformasjonen	JA	Norsk dansehistorie, organisasjons- og personarkiv	A4, C2, C4, D1, D2
Historielagene	?	Lokalhistorisk materiale	
HL-senteret	JA	Dokumentasjon knyttet til minoriteters skjebne under den andre verdenskrig, Holocaust og Porajmos	D
Jødisk museum i Oslo	JA	Jødisk historie og kultur i Oslo,	C3, D
Kulturhistorisk museum	NEI	Organisasjonsdokumentasjon, samt personarkiv fra ansatte	B4, D4

MF vitenskapelig høyskole	NEI	MFs organer, samt personarkiv fra ansatte og sentrale aktører	B1, D4
Munchmuseet	NEI	Arven etter Edvard Munch, herunder dokumenter, manuskripter og foto	B2, D2
Nasjonalbiblioteket	JA	Kulturliv, forskning, polarhistorie	A4, B2, C4, D2
Nasjonalmuseet	NEI	Kunstnere, stiftelser, organisasjoner, arkitekter (Nasjonalmuseet arkitektur)	A3, A4, B2, C4, D2
NLM-arkivet	JA	Kristelige misjonsforeninger	C3, D4
Norges Hjemmefrontmuseum	JA	Okkupasjon og krig, organisasjons- og personarkiv	C2, D4
Norsk Folkemuseum	NEI	Norsk historie og kulturhistorie	A, D
Norsk Maritimt Museum	NEI	Norsk sjøfartshistorie, virksomhet tilknyttet kyst, sjø og vassdrag	A1, A2, A3, D3
Norsk Teknisk Museum	JA	Teknologi, industri, vitenskap, medisin	A1, A2, D3
Oslo byarkiv	JA	Historie, kultur og miljøer, multikulturelle arkiv, bedrift, organisasjon, personarkiv	A, B, C, D
Oslo Museum	JA	Kulturhistorie, personarkiv: Arkiv knyttet til museets øvrige samling eller som samles inn som en del av utstillings- eller dokumentasjonsprosjekter	D2, D3, D4
Sceneweb	JA	Norsk profesjonell scenekunst, organisasjons- institusjons- og personarkiv	A4, B2, C2, C4, D1, D2
Skimuseet			
VID –Misjons og diakoniarkivet	JA	Misjon og diakoni, kristne kirker og organisasjoner	
Vigelandmuseet	NEI	Arven etter Gustav Vigeland	B2

I og med at det ikke kan pekes på åpenbare hull i de samlede innsamlingsstrategiene, vil det videre innsamlingsarbeidet kunne foregå innenfor institusjonenes eksisterende retningslinjer.

Nedenfor er næringsstatistikk fra Statistisk sentralbyrå. Den totale økningen i antall

virksomheter er 29 789 virksomheter, 31%. De fleste næringer viser derfor en oppgang de siste ti årene. Videre viser Oslo kommunes statistikk over virksomheter etter antall ansatte, at virksomheter med under ti ansatte er i klar overvekt. Disse statistikkene skiller ikke mellom offentlige og private virksomheter.

Antall virksomheter etter næring (SN2007)⁷

Virksomheter	2009	%	2021	%
01-99 Total	65668		95457	
01-03 Jordbruk, skogbruk og fiske	314	0	367	0
01 Jordbruk og tjenester tilknyttet jordbruk, jakt og viltstell	184		164	
02 Skogbruk og tjenester tilknyttet skogbruk	115		177	
03 Fiske, fangst og akvakultur	15		26	
05-09 Bergverksdrift og utvinning	88	0	88	0
05 Bryting av steinkull og brunkull	0		0	
06 Utvinning av råolje og naturgass	16		18	
07 Bryting av metallholdig malm	3		2	
08 Bryting og bergverksdrift ellers	11		17	
09 Tjenester tilknyttet bergverksdrift	58		51	
10-33 Industri	1722	3	1636	2
10 Produksjon av nærings- og nytelsesmidler	162		274	
11 Produksjon av drikkevarer	13		53	
12 Produksjon av tobakksvarer	0		0	
13 Produksjon av tekstiler	57		46	
14 Produksjon av klær	125		217	
15 Produksjon av lær og lærvarer	5		10	
16 Produksjon av trelast og varer av tre, kork, strå og flettematerialer, unntatt møbler	46		62	
17 Produksjon av papir og papirvarer	6		9	
18 Trykking og reproduksjon av innspilte opptak	446		177	
19 Produksjon av kull- og raffinerte petroleumsprodukter	2		5	
20 Produksjon av kjemikalier og kjemiske produkter	43		39	
21 Produksjon av farmasøytiske råvarer og preparater	17		12	
22 Produksjon av gummi- og plastprodukter	23		19	
23 Produksjon av andre ikke-metallholdige mineralprodukter	62		50	
24 Produksjon av metaller	11		12	
25 Produksjon av metallvarer, unntatt maskiner og utstyr	120		95	
26 Produksjon av datamaskiner og elektroniske og optiske produkter	60		54	
27 Produksjon av elektrisk utstyr	54		29	
28 Produksjon av maskiner og utstyr til generell bruk, ikke nevnt annet sted	63		37	
29 Produksjon av motorvogner og tilhengere	9		6	
30 Produksjon av andre transportmidler	29		22	
31 Produksjon av møbler	87		120	
32 Annen industriproduksjon	172		170	
33 Reparasjon og installasjon av maskiner og utstyr	110		118	
35-39 Elektrisitet, vann og renovasjon	158	0	336	0
35 Elektrisitets-, gass-, damp- og varmtvannsforsyning	90		215	
36 Uttak fra kilde, rensing og distribusjon av vann	7		25	

⁷ <https://www.ssb.no/statbank/table/07091/tableViewLayout1/>

37 Oppsamling og behandling av avløpsvann	7		13	
38 Innsamling, behandling, disponering og gjenvinning av avfall	52		79	
39 Miljørydding, miljørensing og lignende virksomhet	2		4	
41-43 Bygge- og anleggsvirksomhet	5479	8	6942	7
41 Oppføring av bygninger	2432		3440	
42 Anleggsvirksomhet	76		110	
43 Spesialisert bygge- og anleggsvirksomhet	2971		3392	
45-47 Varehandel, motorvognreparasjoner	9551	15	9882	11
45 Handel med og reparasjon av motorvogner	797		843	
46 Agentur- og engroshandel, unntatt med motorvogner	4124		3852	
47 Detaljhandel, unntatt salg av motorvogner	4630		5187	
49-53 Transport og lagring	3692	6	4621	5
49 Landtransport og rørtransport	2327		2759	
50 Sjøfart	465		377	
51 Lufttransport	17		10	
52 Lagring og andre tjenester tilknyttet transport	423		430	
53 Post og distribusjonsvirksomhet	460		1045	
55-56 Overnattings- og serveringsvirksomhet	2140	3	3211	3
55 Overnattingsvirksomhet	93		174	
56 Serveringsvirksomhet	2047		3037	
58-63 Informasjon og kommunikasjon	4969	8	7723	8
58 Forlagsvirksomhet	828		687	
59 Film-, video- og fjernsynsprogramproduksjon, utgivelse av musikk- og lyd-opptak	974		2148	
60 Radio- og fjernsynsringkasting	39		46	
61 Telekommunikasjon	242		153	
62 Tjenester tilknyttet informasjonsteknologi	2419		4200	
63 Informasjonstjenester	467		489	
64-66 Finansiering og forsikring	1071	2	1455	2
64 Finansieringsvirksomhet	665		863	
65 Forsikringsvirksomhet og pensjonskasser, unntatt trygdeordninger underlagt offentlig forvaltning	70		88	
66 Tjenester tilknyttet finansierings- og forsikringsvirksomhet	336		504	
68-75 Teknisk tjenesteyting, eiendomsdrift	17452	27	25784	28
68 Omsetning og drift av fast eiendom	7159		9932	
69 Juridisk og regnskapsmessig tjenesteyting	1615		1605	
70 Hovedkontortjenester, administrativ rådgivning	2647		4755	
71 Arkitektvirksomhet og teknisk konsulentvirksomhet, og teknisk prøving og analyse	1833		2851	
72 Forskning og utviklingsarbeid	184		354	
73 Annonse- og reklamevirksomhet og markedsundersøkelser	840		1343	
74 Annen faglig, vitenskapelig og teknisk virksomhet	3118		4839	
75 Veterinærtjenester	56		105	
77-82 Forretningsmessig tjenesteyting	3902	6	4837	5
77 Utleie- og leasingvirksomhet	369		456	
78 Arbeidskrafttjenester	375		542	
79 Reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet og tilknyttede tjenester	580		671	

80 Vakttjeneste og etterforskning	78		102	
81 Tjenester tilknyttet eiendomsdrift	1184		1770	
82 Annen forretningsmessig tjenesteyting	1316		1296	
84 Offentlig administrasjon, forsvar, trygdeordn. under off. forv.	395	0	373	0
85 Undervisning	1893	3	3748	4
86-88 Helse- og sosialtjenester	5767	9	8864	10
86 Helsetjenester	3821		6834	
87 Pleie- og omsorgstjenester i institusjon	304		363	
88 Sosiale omsorgstjenester uten botilbud	1642		1667	
90-99 Personlig tjenesteyting	6989	11	13290	14
90 Kunstnerisk virksomhet og underholdningsvirksomhet	3783		8160	
91 Drift av biblioteker, arkiv, museer og annen kulturvirksomhet	53		73	
92 Lotteri og totalisatorspill	46		43	
93 Sports- og fritidsaktiviteter og drift av fornøyelsesetablissementer	367		532	
94 Aktiviteter i medlemsorganisasjoner	1009		1348	
95 Reparasjon av datamaskiner, husholdningsvarer og varer til personlig bruk	196		228	
96 Annen personlig tjenesteyting	1517		2894	
97 Lønnet arbeid i private husholdninger	8		5	
99 Internasjonale organisasjoner og organer	10		7	
00 Uoppgitt	86		2297	

Tabellen viser en spredning i antall virksomheter, men gir ikke tall på hvor mange personer det gjelder, altså en demografisk analyse av hvor mange som er involvert i hver næringskategori. For eksempel opplyses det at kategori 84, offentlig administrasjon med mer, består av 373 virksomheter. Ut fra Oslo kommunes egen statistikkbank, kan man lese at dette sysselsatte nesten 33 000 mennesker.

Helse og sosialtjenester sysselsetter den største gruppen, og er i sterk økning. Færrest arbeider innen transport og lagring, og denne gruppen er også i nedgang.

I tillegg har 71461 virksomheter ingen ansatte.

I følge denne tabellen har nesten en tredjedel av virksomhetene i Oslo i dag under ti ansatte.

Virksomheter i Oslo etter antall ansatte:⁸

Antall ansatte	2009	2022
1-4	14065	14808
5-9	4806	5325
10-19	3336	4053
20-49	2295	2879
50-99	792	1051
100 - 249	499	603
250 og over	191	279
SUM	25984	28998

⁸ <https://www.ssb.no/statbank/table/07091/tableViewLayout1/>

Tabelleksempel: Arkiv knyttet til kulturminner

Bevart hos	Arkiv-id.	Navn	Kulturminne	Adresse	Gnr/bnr	Status
OBA	A-10084	Tveten gård	Tveten gård	Tvetenvn 101	140/1	1
OBA	A-10093	Nydalens Compagnie	Nydalens Compagnie	Gjerdrumsvei 10-16, 17-	74/24	1
OBA	A-10114	Tøyen småkirkemenighet	Tøyen kirke og prestebolig	Herslebs gate 43	229/50	1
OBA	A-10394	Christiania Roklub	Kongen	Frognerstranda 2	210/10	1
OBA	A-10396	Holtet Hageby Borettslag	Holtet hageby	Holtet	151/mange	1
OBA	A-10436	Oslo Havebyselskap	Ullevål Haveby	flere	47/flere	1
OBA	A-10438	Indekshuset	Indekshuset	H. Ibsens gt 100	211/45	1
OBA	A-10468	Bjølse Valsemølle	Fabrikanlegg	Sandakervn 60-66; Treschowsg 2-8	222/184, 187, 228, 237, 238; 224/345	1
OBA	A-40009	Jakobs menighet	Jakob kirke	Hausmanns gt 14	208/286	2
NMFK	NG-0003	Kristiania Skulpturmuseum	Nasjonalgalleriet	Universitetsg 13	209/394	1
NMFK	KIM-1001	Kunstindustrimuseet	Kunstindustrimuseet/SHKS	Ullevålsvn 5 /St.Olavsg 1	208/760	1
NTM	A-1020	Ringnes Bryggeri	Ringnes bryggeri	Thv Meyers gate 2A	225/458	1
NTM	A-1018	Hjula Veverier	Hjula Veverier	Sagvn 23A	219/201	1
OM	A-1076	Frogner hovedgård	Frogner hovedgård	Frognerveien 67		
OM	A-1054	Kongens gate 17	Kongens gate 17	Kongens gate 17		
VIG		Fontenearkivet, Vigelandsanlegget, Plantegninger	Frognerparken og Vigelandsanlegget			

Rød

Fredet etter kulturminneloven

Oransje

Vernet etter plan og bygningsloven

Gul

Kommunalt listeført (gul liste)

1

Arkivskaper er eier og forvalter av kulturminnet/-miljøet

2

Arkivskaper er bruker eller nært knyttet til kulturminnet/-kulturmiljøet

6. Kulturarvsperspektivet

Arkiv med tilknytning til kulturminner og kulturmiljøer

Mange privatarkiv er knyttet til bedrifter, institusjoner, organisasjoner o.l. med en spesifikk tilknytning til bevaringsverdige eller fredete kulturmiljøer og kulturminner, som for eksempel Oslo Hospital, Kunstindustrimuseet, Hjulå Veverier og Tveten gård.

I Kulturarvåret 2018 betonet Riksarkivaren og Riksantikvaren viktigheten av å se kulturarven under ett, at arkivene og gjenstandene knyttet til et sted er fortellingen om det stedet. Det er en viktig utfordring å sammenstille arkivkildene til både materiell og immateriell kulturarv, og gjøre dem en-

kelt tilgjengelige. Det ligger store muligheter i koblingen mellom kulturminner og ulike kildegrupper. Dette er også betonet i Meld. St. 16 (2019–2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*.

Det er i oppstart et samarbeid med Byantikvaren om å se på muligheter for å flette informasjon om slike arkiv i den generelle informasjonen om kulturminnene. Kartfester og mulige publiseringsmåter vil videre bli utviklet, for eksempel ved en integrering i Askeladden / Kulturminnesok.no eller kobling mellom denne og Arkivportalen.no.

Milner Lunds prospekt over Christiania fra 1745 (detalj), Nasjonalbiblioteket. Oslo Hospital er et automatisk fredet anlegg og arkivet er listeført i Norges Dokumentarv. Hospitalsarkivet er i Oslo byarkiv, med tillegg i Christiania Stifts- og direksjons arkiv i Arkivverket og spredte dokumenter i Nasjonalbiblioteket.

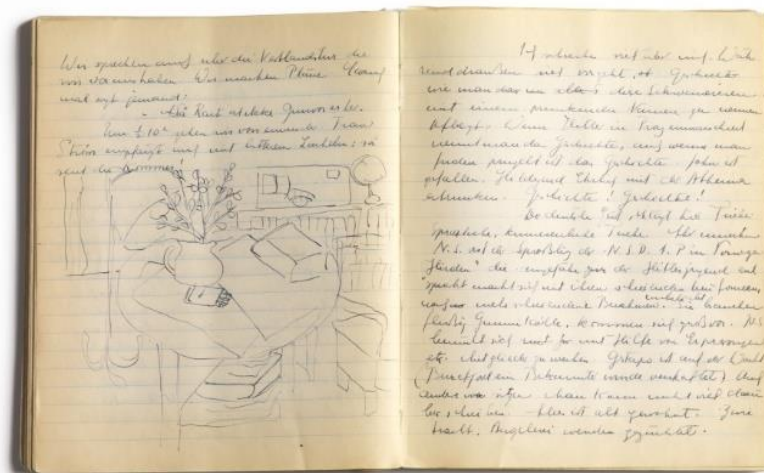
Norges dokumentarv og Verdens dokumentarv (UNESCO)

Det er forsøkt å lage en oversikt over arkiv i nettverksinstitusjonene som er listet på Norges Dokumentarv og Verdens dokumentarv. Også her har det vist seg vanskelig å skille nasjonale og lokale arkivskapere.

Vi ønsker å løfte frem arkiv med stor kulturhistorisk verdi, og oppfordrer institusjonene til å løfte frem relevante arkiv. Det vil være flere arkiv hos de forskjellige institusjonene som fortjener å vurderes for inkludering i Dokumentarvlistene.

Tabelleksempel: Norges dokumentarv

Institusjon	Arkiv-id.	Arkiv/Arkivskaper	År/periode
Arbark	A-1552/A/Ab/L0003	Boktrykkernes sykekaske	1819-1936
HL-senteret	PA-7	Ruth Maier	1933-1942
Norsk Teknisk Museum	A-1008	Barselhjemsutstillingen	1916
Norsk Teknisk Museum	A-1019	Akers mekaniske verksted	1841-1982
NTM, NB, OM, Preus, NF		Wilssearkivet	1900-1949
Oslo Byarkiv	A-10422	Oslo Hospital	1642-2010
Kulturhistorisk Museum		Antiquitets Commissionens stiftelsesbrev	1811
Nasjonalbiblioteket		Almanakk for 1644	1644
Nasjonalbiblioteket		Camilla Collett	1831-1895

Ruth Maiers dagbok. Arkivet etter Ruth Maier. Foto: Christ Harrison/HL-senteret

7. Mål og strategier

Ett av hovedmålene i den forrige bevarings- og utviklingsplanen for privatarkiv i Oslo var å publisere de eksisterende samlingene på arkivportalen.no, slik at det skulle bli enklere å finne ut hvor ulike arkiv befinner seg. Det er lagt ned et stort arbeid i institusjonene for å synliggjøre de eksisterende samlingene på arkivportalen. Det er ønskelig at denne aktiviteten opprettholdes.

Bortsett fra problemene med fremdrift under coronapandemien, har nettverket også fungert veldig godt gjennom faste, halvårslige møter i form av en hel seminardag om høsten med oppsatt program, særskilt for kompetanseheving, og et fast halvårsmøte for felles oppdatering om våren. Seminardagenes fokus legges på en planmessig kompetanseheving for å gjøre oss i stand til å ta imot digitalt skapt arkivmateriale.

Mål:

Aktivitetene i forrige planperiode videreføres.

Mål:

Seminardagene brukes til systematisk kompetanseheving for det digitale skiftet.

Nye ambisjoner

Tilgjengeliggjøring gjennom digitalisering og publisering på internett

Det er tid for å ta et skritt videre og øke innsatsen med digital tilgjengeliggjøring. Et fåtall av institusjonene i nettverket for privatarkiv driver med systematisk digitalisering av arkivmateriale. Samtidig møter vi stigende forventninger til at materialet vårt skal være digitalt tilgjengelig og aller helst søkbart på nett.

Arkivverket har lansert det nye Digitalarkivet, som gir oss helt andre muligheter til å

tilgjengeliggjøre interessant kildemateriale. Nasjonalbibliotekets plattform nb.no utvider også stadig materialtypene som tilrettelegges for publisering og vil være en aktuell kanal for mange i nettverket. Andre kanaler er også i bruk.

Det er et mål at de enkelte institusjonene foretar prioriteringer innen egne samlinger med tanke på digitalisering.

Mål:

Institusjonene planlegger digitalisering og velger plattform ut fra materialets egenart. Institusjonene digitaliserer og publiserer på egne plattformer.

Aktiveres kulturarvperspektivet

Det er satt i gang et arbeid med å kartlegge arkiv med kulturhistorisk og forvaltningsmessig tilknytning til kulturminner og kulturmiljøer og et arbeid med å kartlegge arkiv på Norges Dokumentarv.

Mål:

I samarbeid med Byantikvaren i Oslo utvikles og aktiveres koblinger mellom arkiv og kulturminner og kulturmiljøer for kartfesting, helst i Askeladden.

Mål:

Institusjonene prioriterer arkiv for nominering til Norges dokumentarv, og spiller inn nominasjoner til dokumentarvkomiteen.

Innsamlingsvinklinger

Bestandsanalysen peker på svakt dekkede områder innen de forskjellige kategoriene. Bevaringsinstitusjonene har forskjellige bevaringsstrategier, og vil kunne nyttiggjøre seg denne sammenstillingen i forskjellig grad. Bestandsanalysen vil være et verktøy for institusjonene ved vurdering og justering av egen bevaringsstrategi.

Felles for alle bevaringsinstitusjonene er en sterk underrepresentasjon av kvinner og arkiv etter multikulturell aktivitet og forskjellige minoriteters og subkulturers aktiviteter. Det er en ambisjon at alle institusjonene har et særlig blick på denne typen aktiviteter og arkiv. Det bør også planlegges et felles prosjekt, iallfall mellom en del av institusjonene, om å foreta en ny innsamlingsaksjon, slik som «Oslos multikulturelle arkiver» i 2007.

For å komme videre med å fokusere på underrepresenterte grupper er det satt som mål å holde fokus på dette. Et første skritt vil være å skaffe oversikt og kartlegge balansen mellom etnisiteter og kjønn i egne arkiver.

Mål:

Institusjonene bruker bestandsanalysen aktivt ved revidering av egen bevaringsstrategi og planlegging av egen innsamlingsaktivitet.

Mål:

Institusjonene kartlegger andel arkiv skapt av kvinner, multikulturelle og andre minoritetsgrupper i egne samlinger.

Mål:

Institusjonene er spesielt oppmerksomme på arkiv skapt av kvinner og minoritetsgrupperinger innenfor eget fagområde.

Mål:

Nettverket eller deler av nettverket vurderer en felles søknad om et eksternt finansiert felles innsamlingsprosjekt for arkiver skapt av minoritetsgrupper.

Pakistan Norwegian Welfare Organisation Norway. Oslo byarkiv

8. Vedlegg

Sammenfatning av bestandsrapporter fra institusjonene

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek (Arbark)

Organisering, mål og samlingspolitikk

Arbark ble etablert i 1908 av Arbeiderpartiet og Landsorganisasjonen i Norge i fellesskap, og er støttet av LO og over statsbudsjettet. Arbark har forskning og formidling av arbeiderhistorie som primæroppgaver, med mål om sikring og tilgjengeliggjøring av dokumentasjon om norsk arbeiderbevegelse. Arbark mottar kulturarvmateriale fra Landsorganisasjonen, forbundene i LO, partier og organisasjoner på venstresiden, samt privatpersoner med tilknytning til venstresiden i norsk samfunnsliv. Bevaringsansvaret er både nasjonalt, regionalt og lokalt.

Bestandsbeskrivelse

Samlingen består av papirarkiv, AV-materiale, digitale dokumenter, plakater, foto og faner med tilbehør.

Papirarkiv

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1880-1990. Det består av ca. 9 500 hm fordelt på 2187 arkiv/arkivskapere. 90% av samlingen er ordnet og registrert i ASTA.

Arkivkategorier

Hovedvekt på organisasjonsarkiv (C)

Foto og andre medier

- Fotosamlingen omfatter 4,2 mill. foto og det digitaliseres fortløpende. Den største enkelt-samlingen er Arbeiderbladets bildearkiv, med 3,5 mill. foto på film og papir. I tillegg kommer 570 000 digitalt skapte foto.
- Lydmateriale: 3340 opptak, herunder arbeiderminner og intervjuer med sentrale personer
- Film: 1665 objekter

Andre viktige samlinger

- Bibliotek: 130 000 bøker og 120 løpende tidsskrift, med mer
- Arbeiderbladets klipparkiv 1947 -1985
- Plakatsamling: 5000 objekter
- Fagforenings- og partifaner: Landets største fanesamling omfatter 700 faner med tilbehør, tilbake til ca. 1850. Fanene er avfotografert og fotoene er publisert på Digitalt-Museum

Digitalt skapt materiale

Arbark skal følge OAIS-standarden, og lage eller motta en fungerende mottakspakke (SIP). Målet er økt høsting og sikring av bildefiler, lydfiler, AV-filer, journalsystemer, digitale organisasjonspublikasjoner og database-baserte arkivsystem, herunder ikke-NOARK-godkjente systemer. Arbark er i gang med et utviklingsprosjekt om mottak, og alle rutiner for håndtering av materialet er følgelig ikke endelig fastslått. Fram til nå består rutinen av virussjekk, konvertering til arkivformat, herunder bevaring av originalfiler, generering av EAD- og EAC/CPF-filer. Den overordnede pakkestrukturen tar utgangspunkt i DIAS.

Oslo tilhørighet

708 av totalt 2187 har oslo tilhørighet. Selv om mange av de avleverende organisasjonene har et hovedkontor lokalisert til Oslo, defineres mange arkiv som nasjonale og ikke som osloarkiv.

Registreringsverktøy

Følgende programvare er i bruk:

- ASTA (arkiv)
- Fotostation/Fotoweb (foto)
- Micromarc (bibliotek)
- For digitalt materiale er rutiner under utprøving med følgende verktøy:
 - o Neevia: konvertering til PDF/A
 - o Arkade 5: sjekk av mottak av NOARK5
 - o Treesize: analyse av fil/mappe-arkiv
 - o Beyond Compare: analyse av fil/mappe-arkiv, primært for periodisering
 - o Access to Memory: generere arkivbeskrivelsesfiler i XML
 - o Spectral Core: generere SIARD-uttrekk
 - o Bagger: generere SIP/mottakspakker
- Verktøy som er planlagt vurdert:
 - o Arhivematica (gjennomarbeidet depotsystem for digitalt materiale)
 - o Oria: erstatning for Micromarc
 - o Nye program for håndtering av e-post og sosiale medier

Digitalisering

Det er både mål, strategi og rutiner for arbeidet. Det arbeides systematisk med digitalisering av foto, periodevis med lyd, film, plakater og trykt materiale. Arbeidet gjøres både internt i Arbark og har blitt satt ut til kommersielle aktører. Det er dialog med Nasjonalbiblioteket om digitalisering av AV-samlingen.

Magasinsituasjon

Arbark har flere depot i Folkets Hus på Youngstorget og et fjernmagasin i Ekeberganlegget. Den samlede kapasiteten til arkiv og foto er på totalt 10 918 hm, og 1 412 hm er ledige i dag⁹. De fleste magasinene har klimaovervåking, men bare fjernmagasinet har automatisert klimastyring. Magasinene er ikke tilstrekkelig sikret mot vannskader: det løper vannrør i flere magasin, og fjernmagasinet har et sprinkleranlegg. Fotosamlingen mangler kjølemagasin. En pågående ombyggingsprosess i magasinet på Youngstorget vil optimalisere både kapasitet og klimaforhold. Skjeggkre ble påvist i 2018, men utsetting og kontroll av limfeller tyder på at omfanget er stabilt og relativt lavt.

⁹ I tillegg kommer to bokmagasin med samlet kapasitet 2 400 hm. Reoler av tre øker brannusikkerheten

Det er også etablert et digitalt depot, hvor avlevert materiale blir lagret og behandlet på en adgangsbegrenset server.

Bemanning og kompetanse

Arbark har i 2020 17 stillinger, herunder ledelse og administrasjon (2), IKT (2), bibliotek (3), foto (4), arkiv (6). Hver av faggruppene har en koordinator, som samordner arbeidet.

Ansatte med formell kompetanse på foto og/eller arkiv har økt de senere år. Større utviklingsprosjekter gjør at også kompetanse omkring elektronisk arkiv er under oppbygging. Arbark er i en utredningsfase når det gjelder økt satsing på digitalisering, og kartlegging av kompetansebehov i tilknytning til dette.

Arkivverket

Organisering, mål og samlingspolitikk

Arkivverket er en statlig etat som består at Riksarkivet, 8 statsarkiv, Samisk arkiv og Norsk Helsearkiv. Arkivverkets samfunnsoppdrag er å bidra til effektiv dokumentasjonsforvaltning og å sikre, bevare og tilgjengeliggjøre et bredt og allsidig utvalg av samfunnets arkiver. Som øverste arkivmyndighet har Arkivverket ansvar for faglige standarder og retningslinjer, tilsyn og veiledning med offentlig arkivarbeid. Arkivverket skal iverksette overordnet nasjonal politikk på arkivfeltet, og bidra til utvikling og styrking av arkivsektoren. Som bevaringsinstitusjon har Arkivverket ansvar for langtidslagring, tilgjengeliggjøring og formidling av statlige arkiver og prioriterte private arkiv.

I 2016 ble Arkivverket omorganisert. Etaten gikk fra geografisk oppgave- og ansvarsdeling, til mer funksjonsbasert organisering, på tvers av geografisk plassering. I Oslo gir dette seg utslag først og fremst ved at Arkivverket ikke lenger tar imot arkiver med primær regional eller lokal betydning for Oslo.

De 8 statsarkivene har ikke lenger selvstendig regional rolle i privatarkivarbeidet, men er omfattet av en felles nasjonal bevaringspolitikk. Høsten 2020 kom arkivverkets bevaringsplan som fastsatte Arkivverkets nye bevaringspolitikk på privatarkivfeltet.¹⁰

I tråd med arkivloven skal Arkivverket også holde nasjonal oversikt over verneverdige privatarkiv, føre register over privatarkiv som ivaretas av offentlige og private institusjoner, og fatte vedtak dersom et arkiv er spesielt verneverdig. Institusjonen har også utviklingsoppgaver for arkivsektoren, samt oppgaven med å utarbeide en samlet arkivstatistikk.

Bestandsbeskrivelse: Volum og ordningsgrad

Papirarkiv

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1890-1990. For RA og SAO er bestanden 19 168 hm, fordelt på 2 358 arkiv. Av disse har 406 arkiv (1772 hm) oslotilhørighet. Ca. 90% er ordnet, omkring halvparten av arkivene er noenlunde komplette.

¹⁰ <https://www.arkivverket.no/for-arkiveiere/arkiver-fra-privat-sektor/arkivverkets-bevaringsplan-for-privatarkiv>

Arkivkategorier

- A Bedriftsarkiv: 243
- B Institusjonsarkiv: 49
- C Organisasjonsarkiv: 696
- D Personarkiv: 882
- Legat: 22
- Sum: 1859

Andre viktige samlinger:

Privatarkivbestanden omfatter foto, film og lyd. En stor del er ikke skilt ut fra øvrig materiale og er følgelig underrepresentert i rapportering og i ASTA-registrering.

- Foto: 1,5 mill. objekter
- Lyd: ca. 3000 opptakstimer
-

Digitalt skapt materiale

Arkivverkets totale bestand av digitale privatarkiver er foreløpig liten. Et hovedfokus nå er å øke bestanden av digitale privatarkiv. Arkivverkets bevaringsplan legger til grunn et oppsøkende arbeid mot organisasjoner og bedrifter som har et aktivt virke i dag, for å komme i dialog om mottak og bevaring av deres digitale arkiv. For å få til en oversikt over aktive samfunnsaktører, og sikre at vi får en god dekning i hvem vi henvender oss til, er det gjennomført en analyse basert i Næringskategorier og ICNPO kategorier. Samfunnet er delt inn i områder og aktuelle aktører er pekt på. Arbeidet med innsamling av arkiv etter planen er fortsatt i en tidlig fase. Videreutvikling av metodikk for mottak av digitale privatarkiver, vil skje i dialog med arkivskaperne.

Registreringsverktøy

Størsteparten av arkivene er tilgjengelige på arkivnivå i Arkivportalen. Nye arkiv registreres fortløpende i Asta og publiseres.

Arkivverket bruker programvaren Arkade 5 som pakkeverktøy og Uploader for opplasting til digital langtidsslagring. Pakking og arkivbeskrivelse utføres av Arkivverkets ansatte i samarbeid med giver. Digitalarkivet er planlagt som tilgjengeliggjøringsplattform.

Digitalisering

Arkivverket gikk i 2017 bort fra ambisjonen om å skanne 10% av bestanden. Sett i forhold til hva det var mulig å oppnå innenfor en 10-årsperiode var en slik ambisjon totalt uoppnåelig. Istedet vedtok Arkivverket i 2017 en ny digitaliseringsstrategi. Den går ut på at 15000 hyllemeter av de mest brukte og etterspurte arkivene, skal skannes og tilgjengeliggjøres innen 10 år. Arkivverket hadde allerede i 2016 utviklet et kriteriesett sammen med brukere som ble brukt til å definere hva som var det mest etterspurte materialet. Fra 2017 ble det utarbeidet årlige prioriteringsplaner etter denne strategien. For å realisere strategien, vil Arkivverket bruke flere veier til målet: intern skanning i Arkivverket, skanning utført av NB på oppdrag fra Arkivverket og kjøp av skanningstjenester i markedet. I tillegg vil Arkivverket prøve ut skanning med frivillige for å øke volumet av kulturarvmateriale på Digitalarkivet.

Samarbeidet med NB om skanning av Arkivverkets arkivmateriale startet i begynnelsen av 2018 med særskilt årlig støtte fra KUD til å dekke lønnsutgifter hos NB og til transport av arkivmateriale. Fra 2020 har Nasjonalbiblioteket fått økte ressurser til digitalisering for arkiv, bibliotek og museum, og digitaliseringen for Arkivverket har også økt betraktelig siden disse ressursene kom på plass fra januar 2020. Kjøp av tjenester i markedet og frivillig skanning er tiltak som er i oppstartfasen, men Arkivverket anser begge disse alternativene som nødvendige for at ambisjonen om å skanne og publisere 15000 hyllemeter i løpet av 10 år skal kunne realiseres. I databanken for 2020 er tallet på "Digitalisert papirbasert materiale - antall sider totalt i bestanden" i Arkivverket 74 790 102 sider.

Magasinsituasjon

I 2016 var kapasiteten på Sognsvann brukt opp. Nye hyllemetere har blitt tildelt Arkivverket i magasin i Mo i Rana. Det er skjedd en overflytting av materiale dit, men dette gjelder i liten grad privatarkiv. Overflyttingen av statlig materiale til Mo i Rana har frigjort plass i magasinene på Sognsvann. Likevel er det i ferd med å bli fullt igjen.

Bemanning og kompetanse

Arkivverket har et begrenset antall personer som arbeider med privatarkiv på fulltid. Ellers er det flere som har private arkiver som en del av sin stilling. Antallet varierer og det er ikke mulig å anslå eksakt årsverk. Kompetansen på privatarkiv, både operativt og overordnet er spredt på flere lokasjoner i landet. Mottak av privatarkiv i Oslo tas hovedsakelig hånd om av ansatte i avdeling for mottak og mediekonvertering.

Danseinformasjonen / Dansearkivet

Organisering, mål og samlingspolitikk

Danseinformasjonen er det nasjonale kompetansesenteret for dansekunst, organisert som en stiftelse fra 1994, og finansiert fra Kulturdepartementet. Danseinformasjonen skal fremme dansekunst generelt, være en informasjonskilde for media, publikum og fagmiljø, og et kompetansesenter for arbeid omkring dans. Dansearkivet er Norges største samling av dansehistorisk dokumentasjon av scenedans, eid og driftet av Danseinformasjonen. Den norske dansehistorien er lite dokumentert, da det meste av aktiviteten foregår i det frie feltet. Siden 1997 har Danseinformasjonen derfor gjennomført flere prosjekter for å sikre viktig dokumentasjon, delvis under finansiering av Arkivverkets utviklingsmidler.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Materialet omfatter perioden 1880-2020 og består av 76 privatarkiv som omfatter 24 hyllemeter. 50 arkiv er analoge og 26 er digitale. De 26 var opprinnelig også analoge, men er nå digitalisert, og det fysiske materialet er returnert til arkivskaper. Fem av arkivene er Danseinformasjonens egne, resten er samlet inn fra privatpersoner og andre virksomheter. Fem av papirarkivene har også en digital bestand.

Arkivkategorier

C Organisasjonsarkiv: 15

D Personarkiv: 61

Foto, film og lydfestinger

Foto: 5000 analoge og 30 000 digitale

Danseinformasjonens fotosamling: 18 000 digitale

Plakater og tegninger: 2-300

Filmer: 1000

Videointervjuer: 70

Videoteket: 3-400 filmer, VHS, DVD og eldre format

Forestillingsbase: Basen skal registrere alle danseforestillinger i Norge, samt utlandsturneer, fra og med 1994, gjennom aktører, spillesteder, spilledatoer, programtekst og foto

Digitalt skapt materiale

Foto:

30 000 er ikke ordnet og bare delvis metadatafisert

18 000 er delvis ordnet, men mangler metadata.

Arkiv:

4 hybridarkiv med til sammen 500 GB, hovedsakelig dokumenter og foto

Oslo tilhørighet

Stiftelsen dokumenterer hele den nasjonale dansehistorien, men hovedvekten av arkivskapere har eller har hatt sitt kunstneriske virke i Stor-Oslo.

Registreringsverktøy

Ved utgangen av 2020 vil samtlige arkiv være ordnet, registrert i ASTA, og delvis digitalisert. Katalogen skal publiseres på Arkivportalen, og det digitale materialet i Digitalarkivet.

Digitalisering

24 privatarkiv er digitalisert, og arbeidet fortsetter systematisk med mål om full digitalisering, det samme gjelder hovedvekten av foto og plakater. Filmene skal etter planen digitaliseres av Nasjonalbiblioteket, sammen med lysbildesamlingen. Samtlige videointervjuer er digitale, og 46 er publisert på egen nettside. Samtlige utklippsbøker fra ulike personarkiv, med foto, presseklipp og notater er digitalisert. Katalogen skal publiseres på Arkivportalen, og det digitale materialet i Digitalarkivet.

Det digitale materialet er registrert i ASTA på mappenivå og skal på sikt publiseres i Arkivportalen. Foto registreres med en løsning anbefalt av Arkivverket, Deler av AV-materialet er registrert i Tidemann.

Magasinsituasjon

Fysisk og digitalt materiale skal på sikt overføres til Arkivverket. Foreløpig ligger materialet i et lagerrom i Dansens Hus; det er uten klimakontroll, men har ikke spesielle klimatiske utfordringer. Papirmaterialet er pakket i syrefritt materiale, og er godt sikret mot brann, vann og tyveri.

Bemanning og kompetanse

Danseinformasjonen har 4,3 årsverk – én arkivansvarlig har ansvaret for driften av Dansearkivet og øvrige ansatte bistår ved behov. Daglig leder har en doktorgrad i norsk dansehistorie og

leder formidlingsarbeidet. Ingen har formell arkivkompetanse, men Arkivverket har gitt opplæring og støtte til ordning, registrering og avfotografering. Arkivutviklingsmidlene har finansiert ordnings- og digitaliseringsressurser, samt katalogiseringstjenester fra ASTA.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

Rødlistet

- Nationaltheatret
- Folketeatret / Den Norske Opera
- Vigelandsparken
- Norsk Folkemuseum

Oransjelistet

- ABC teateret / Edderkoppen
- Smuget Torggata 11
- Dansens Hus

Gullistet

- Chat Noir
- Scenehuset i Bogstadveien
- Ballettinstituttet / Jorunn Kirkenær ballettskole
- Det Nye Teatret / Oslo Nye Teater
- Botaniske hage

HL-senteret – Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter

Organisering, mål og samlingspolitikk

HL-senteret er en stiftelse med eget styre, og med totalt 30 årsverk. Det ble etablert i 2001 som en del av det historiske og moralske oppgjøret med den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge under 2. verdenskrig. Formålet er forskning, formidling og dokumentasjon av Holocaust og andre folkemord, og på minoriteters vilkår i moderne samfunn. Når det gjelder privatarkiv er målet å samle inn og bevare dokumentasjon knyttet til minoriteters skjebne under den 2. verdenskrig, Holocaust og Porajamos, og gjøre det tilgjengelig for forskning og formidling.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Arkivene omfatter perioden 1880-1990, med hovedvekt på årene 1930-1945, og med noen få enkelt dokumenter fra 1990-2020. Det består av ca. 20 hm fordelt på 24 arkiv, mot 30 ved siste kartlegging. Antallet er redusert fordi noen arkiv har blitt trukket tilbake av arkiveier, noen er overført til andre institusjoner, samt at et større arkiv som tidligere var splittet opp i mindre enkeltarkiv nå regnes som ett arkiv. Alle tilhører kategori D personarkiv, primært etter jøder som på ulike måter ble ofre for Holocaust i Norge under 2. verdenskrig. I tillegg kommer noe materiale etter ikke-jødiske nordmenn som var involvert i jødeforfølgelsen, samt dokumentasjon knyttet til HL-senterets etablering og Villa Grande.

Arkivkategorier

Alle er personarkiv (D).

Foto og lydfestinger

HL-senteret har per dags dato ingen fotosamling, men flere av arkivene inkluderer foto, totalt ca. 400. 19 kassetter, tilhørende ett arkiv er digitalisert til 12 lydfestinger.

Andre viktige samlinger

- Bibliotek
- Gjenstandssamling
- Tidsvitneintervjuer, 24 stykker

Digitalt skapt materiale

HL-senteret har foreløpig ikke mottatt digitalt skapt materiale, og har heller ingen strategi for mottak og forvaltning av det.

Oslo tilhørighet

Materialet kan i liten grad sies å ha en spesifikk Oslo tilhørighet. Flere arkivskapere var deler av sitt liv bosatt i Oslo, men samlingen kjennetegnes likevel av geografisk spredning. HL-senteret har primært et nasjonalt framfor et lokalt mandat.

Registreringsverktøy

Ca. 70% av materialet er ferdig ordnet og registrert. 50% er registrert i ASTA og publisert på Arkivportalen. Alt nytt materiale registreres i ASTA.

Digitalisering

Digitalisering av analoge arkiv er i gang, og et første arkiv (Ruth Maier) er publisert på Digitalarkivet høsten 2020. Det drives likevel ikke systematisk digitalisering, men enkeltdokumenter digitaliseres jevnlig ved eget behov eller ved ekstern forespørsel.

Magasinsituasjon

Arkivsamlingen forvaltes i et avlåst rom. Det mangler klimakontroll, men holder en relativt konstant temperatur på ca. +20. Dokumentene magasineres i egnet emballasje, og er godt sikret mot tyveri og brann. Reolkapasiteten er på 40 hyllemeter, og 20 av disse er ledige per dags dato.

Bemanning og kompetanse

Privatarkivsamlingen forvaltes av HL-senterets dokumentasjonsavdeling, som er bemannet av to ansatte på heltid- en bibliotekar og en historiker. Avdelingen har også ansvar for senterets bibliotek og gjenstandssamling, samt publikumstjeneste og institusjonskontakt. Hvis HL-senteret i framtiden skal motta digitalt skapt materiale, vil det være behov for kompetanseheving. Videre er det behov for økte ressurser hvis senteret skal drive med systematisk digitalisering av den analoge samlingen.

Norges dokumentarv

Arkivet etter Ruth Maier (1933-1942) ble innlemmet i Norges dokumentarv i 2014

Kobling mot kulturminner og kulturarv

Villa Grande, hvor HL-senteret har holdt til siden 2005, er et fredet anlegg. HL-senteret forvalter noe dokumentasjon knyttet til anlegget, herunder arkivet etter Adolf Hals, direktør for Statens utdannings-senter for helsepersonell, som tidligere holdt til på anlegget, og en samling etter baron Jules de Koeningswarter, fransk diplomat og beboer på Villa Grande 1946-1948.

Jødisk Museum Oslo

Organisering, mål og samlingspolitikk

Stiftelsen Jødisk Museum i Oslo ble opprettet av Det Mosaiske Trossamfund i Oslo i 2004, og finansieres gjennom statlig og kommunal driftsstøtte. Formålet er å skape og drive et museum med gjenstander og minner som kan belyse jødernes historie i Norge. Gjennom utstillinger, forskning, arkiv og annen virksomhet skal jødisk innvandring, liv og integrering i det norske samfunn dokumenteres og formidles. En av museets viktigste oppgaver er formidling til barn og ungdom. Innsamlingsarbeidet foregår kontinuerlig og etter en forvaltningsplan.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1882 – 1982. Det består av 25 hm fordelt på 35 arkiv (det historiske arkivet fra Det Mosaiske Trossamfunds består av 15 arkivskapere).

Arkivkategorier

Organisasjonsarkiv (C): 1

Personarkiv (D): 34

Foto, film og lydfestinger

Foto: Mange av arkivene inkluderer foto.

Lyd og film: Museet har gjennomført mange tidsvitne-/livsløps- og temaintervjuer, på lydbånd eller DVD. Radio- og TV-programmer innlemmes også fortløpende i samlingen.

Andre viktige samlinger

- Bibliotek
- Gjenstandssamling
- Tidsvitneintervjuer med 50 personer, inkludert foto
- Digital fotosamling

Oslo tilhørighet

Bortsett fra én arkivskaper, har alle hatt tilholdssted og virke i Oslo.

Registreringsverktøy

Materialet er systematisert, og gjenstander, dokumenter og en fotosamling (250 foto) registreres i Primus. 200 objekter er publisert på DigitaltMuseum. Foreløpig er bare arkivet fra Det Mosaiske Trossamfund registrert i ASTA, med katalogen tilgjengelig på Arkivportalen, men målet er å fortsette registreringsarbeidet.

Digitalisering

Museet har digitalt og Excel-registrert 6 200 foto fra ulike samlinger. De høyoppløste filene lagres på harddisk.

Magasinsituasjon

Magasinet mangler klimakontroll, men holder en relativt konstant temperatur på ca. +20. Dokumentene oppbevares i syrenøytral emballasje.

Bemanning og kompetanse

Museet har seks ansatte på heltid, samt seks deltidsansatte museumsverter. Det er også en frivillig ressurs.

Kulturhistorisk museum

Organisering, mål og samlingspolitikk

Kulturhistorisk museum er et fakultet på Universitetet i Oslo, med forvaltning, forskning og formidling som hovedoppgaver. Forskningsfeltet er sosialantropologi, arkeologi, konservering, numismatikk, runologi og museologi. Arkivet er organisert i Seksjon for samlingsforvaltning, hvor hovedoppgaven er å være museets dagligarkiv. Arbeidet med det historiske materialet, herunder historiske arkivsamlinger og forskningsarkiv, er underordnet drift av dagligarkivet. Museet har ingen plan eller strategi for videre innsamling av privatarkiv.

Bestandsbeskrivelse

Samlingen har to hoveddeler: Personarkiv og Institusjonsarkiv. Materialet er hyppig brukt til intern og ekstern forskning, og avlevering til depot framstår ikke som hensiktsmessig.

Papirmateriale

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1880-1990. Materialet består av 30 hyllemeter fordelt på 34 arkiv med variert ordningsgrad.

Arkivkategorier

C Organisasjonsarkiv

D Personarkiv

Foto

Museet har en egen fotosamling/fotoarkiv. Omfang er ikke oppgitt

Andre viktige samlinger

- Historisk museumsarkiv
- Arkeologisk arkiv (topografisk)
- Etnografisk arkiv
- Numismatisk arkiv (Myntkabinettet)
- Konserveringsarkiv
- Middelalderarkiv
- Runearkivet
- Utstillingsarkiv
- Tegningsarkiv

Digitalt skapt materiale

Museet håndterer så langt ikke digitalt skapt materiale, og har ingen strategi for mottak, magasinering og forvaltning.

Oslotilhørighet

Samlingen har ingen spesifikk oslotilknytning, bortsett fra at museet alltid har ligget i Christia-
nia/Oslo.

Registreringsverktøy

Foto og tegninger registreres i MUSIT, mens arkivene foreløpig registreres i upubliserte excel-
lister.

Digitalisering

Svært lite materiale er digitalisert per dag dato. Det foreligger heller ingen formelle strategier
for digitalisering, men det digitaliseres på forespørsel. Fra Oscar Mamens arkiv (1911-1923)
er 7620 foto både digitalisert og publisert på samlingsportalen unimus.no. Mamens dagbøker
og manuskripter er digitalisert men ikke publisert.

Et prioritert ønske er å få digitalisert museets topografiske arkiv, i samarbeid med de respek-
tive fylkeskommuner. Så langt er materialet fra Buskerud håndtert. Det søkes også om samar-
beid med nasjonalbiblioteket om digitalisering av fotoarkivet og runearkivet.

Magasinsituasjon

Magasinet er sikret med kodelås og sensor, men bærer preg av å ligge i en gammel bygning
uten klimastyring; dette medfører blant annet temperatursvingninger og trafikkstøv.

Bemanning og kompetanse

Det er to faste stillinger i museets arkiv. Arkivtjenesten ved UiO er under omorganisering og en
sentral arkivenhet er under planlegging. I første omgang skal dagens ressurser beholdes, og
det skal evalueres etter to år. Stillingsressursene betjener i dag både dagligarkivet og det his-
toriske materialet. To dedikerte stillinger er ønsket for å kunne forvalte det historiske materia-
let fullt ut tilfredsstillende.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

Arkivene er sporadisk knyttet til gjenstander i museet eller til faste fornminner, for eksempel
Antiquitets Commissionens protokoll over innsamlede gjenstander (1811-1829) og Jan Peter-
sens samling («lappotek») over funn fra vikingtiden.

Norges dokumentarv

- Antiquitets Commissionens stiftelsesbrev (1811)
- Dokumentasjonen fra utgravningen av Osebergskipet, herunder Gabriel
- Gustafsons dagbok

MF Vitenskapelig høyskole

Organisering, mål og samlingspolitikk

MF Vitenskapelige høyskole er en privat høyskole, og fra 2016 en selveiende stiftelse finansiert
med 80% statsstøtte.

Bestandsbeskrivelse

Arkivsamlingen er i hovedsak todelt, med *Institusjonsarkivet*, med dokumentasjon fra MFs ulike nåværende og tidligere organer, herunder studentforeninger, og *Personarkivet* som er privatarkiv fra tidligere lærere og sentrale personer med tilknytning til MF. I tillegg kommer brev-samlinger, foto, film og annet AV-materiale.

Papirmateriale

Materialet omfatter 32 arkiv som omfatter 540 hyllemeter, og som primært er fra 1900-tallet.

Arkivkategorier

- B Institusjonsarkiv (VI)
- C Organisasjonsarkiv (X-XII-XIII)
- D Personarkiv (XVIII)

Foto, film og lydfestinger

Materialet omfatter totalt 50 hyllemeter. En detaljert oversikt er under arbeid.

Andre viktige samlinger

Heggtveitsamlingen med haugianerbrev fra perioden 1820-1920. Arkivene etter Kirkelig fornyelse / Pro Ecclesia, og Foreningen for Bibel og Bekjennelse (FBB).

Digitalt skapt materiale

Fram til nå er det bare analogt materiale som er avlevert. En arkivplan er under arbeid, for å sikre riktig forvaltning av MFs nåværende dagligarkiv som ligger i Public360.

Oslotilhørighet

Institusjonen har ligget i Oslo siden stiftelsen i 1908. De fleste av arkivskaperne har oslotilhørighet.

Registreringsverktøy

Av 540 hyllemeter arkivmateriale er 400 ordnet og registrert i ASTA. Alt er publisert på overordnet nivå på Arkivportalen.

Digitalisering

Av ressursmessige årsaker er analogt materiale bare i liten grad digitalisert så langt, kun en del filmmateriale.

Magasinsituasjon

Magasinet mangler klimastyring og det er vannrør i nærheten. Papirmaterialet er pakket i syrefri emballasje.

Bemanning og kompetanse

Det historiske arkivet er bemannet med en ansatt i 0,6 stilling som har teologisk utdanning, samt ettårig arkivarutdanning fra Oslo Met. Hovedoppgaven er å forvalte høyskolens dagligarkiv, det historiske arkivet kommer som en tilleggsoppgave.

Munchmuseet

Munchmuseet (i dag MUNCH) ble opprettet i 1963 og holder til i museumsbygget på Tøyen i Oslo. Munchsamlingen, som er en del av Oslo kommunes kunstsamling, har siden da vært forvaltet av museet. Siden 2010, da museet og Stenersenmuseet ble samlet til en egen etat i Oslo kommune, forvalter museet også Amaldus Nielsens malerisamling, Ludvig O. Ravensbergs samling og Rolf E. Stenersens gave til Oslo by. Museet skal øke interessen for og kunnskapen om Edvard Munch og hans kunstnerskap lokalt, nasjonalt og internasjonalt, gjennom bevaring, forskning og formidling. Gjennom en sterk satsning på utstillinger basert på Munchs kunst, modernisme og samtidskunst, skal museet være synlig og relevant i samfunnet. I de nye lokalene i Bjørvika har museet store og klimaregulerte magasiner.

Ved siden av kunstverk består museets samlinger av gjenstander (hovedsakelig interiør og kunstmateriell), foto, bøker, tidsskrifter, dokumenter og manuskripter (brev, notater, dagbøker). Det drives ikke aktiv innsamling, men i den grad det er ressurser til det foretas det innkjøp av objekter som anses som særlig viktige. I tillegg til den testamenterte arven etter Edvard Munch har museet i årenes løp mottatt gaver i form av brev og manuskripter fra familie og venner av Munch. Samlinger av Munch-brev har også blitt innkjøpt eller byttet mot grafikk.

Samlingene av dokumenter og manuskripter forvaltes av registrarer og én konservator. Tidsskrifter, småtrykk og bøker, som inngår i samlingene, forvaltes av biblioteket. Arkivet ved museet er en del av institusjonens virksomhet og ikke en hovedaktivitet i denne sammenhengen. Det forvaltes i det daglige av museets arkivar. Papirarkiv fra OKK-perioden 1945–2004 er overlevert Oslo byarkiv, og det samme er planen for Munchmuseets papirarkiv fra samme periode. Til sammen har museet nå om lag 150 ansatte.

Nasjonalbiblioteket

Organisering, mål og samlingspolitikk

Nasjonalbiblioteket skal, gjennom hele spekteret av medietyper, ha landets mest komplette samling av publisert materiale. Samlingen skal også omfatte upublisert materiale som øker samlingens verdi i forhold til forskning og formidling. Den skal suppleres med relevante kjøp, gaver og deponering, og forvaltes i tråd med vedlagt bevaringspolitikk. Alle 'undersamlinger' har en egen anskaffelsesprofil som regulerer videre anskaffelse. Samlingene suppleres i tett dialog med andre bevaringsinstitusjoner.

Privatarkivsamlingen: Volum og ordningsgrad

Materialet omfatter perioden 1500-tallet og fram til i dag, med hovedtyngde på 1800- og 1900-tallet. Det består av ca. 3825 hm, fordelt på ca 7000 registrerte arkiv, med hovedvekt på privatarkiv.

Materialet omfatter manuskripter, brevsamlinger, film- og fotomateriale, samt arkiv etter personer, institusjoner, foreninger og bedrifter. Hovedtyngden er forfatter, kunstnere og kulturpersonligheter, polarforskere og andre vitenskapsmenn/forskere, organisasjoner og bedrifter tilknyttet kulturlivet.

Oslotilhørighet

Det meste av materialet har i større eller mindre grad tilknytning til Oslo.

Registreringsverktøy

Det registreres i henholdsvis Hanske og Mavis, med krysshenvisninger:

- Skriftbasert privatarkivmateriale (Hanske)
- Fotobasert privatarkivmateriale (Mavis)
- Musikkbasert privatarkivmateriale (Hanske/Mavis hvis lydspor))
- Filmbasert privatarkivmateriale (Mavis)

.

For deler av materialet er det websøk og samsøk på NBs nettside.

Digitalisering

Det gjennomføres en storstilt og omfattende digitalisering av NBs samling, det gjøres også store digitaliseringsoppdrag for andre institusjoner. Visningskopi i NBs digitale samling når rettigheter er klarert/materialet er falt i det fri.

Magasinsituasjon

Magasiner i Oslo og i Mo i Rana er klimaregulert og sikret. Egen seksjon med ansvar for magasinstyring, herunder retningslinjer/lokaler/kompetanse for behandling av mugginfisert materiale/nitratfilm osv. Alle materialer pakkes og lagres i korrekt materiale. NB har flere konservertorer innen papir, foto og film, samt et konserveringsatelier i Oslo og et filmlaboratorium i Mo i Rana.

Nasjonalmuseet

Organisering, mål og samlingspolitikk

Nasjonalmuseet er landets største museum for kunst, og en statlig finansiert stiftelse. Det har et omfattende dokumentasjons- og forskningsmateriale, som forvaltes av Dokumentasjonsarkivet. Museet samler ikke aktivt inn privatarkiv, og har ikke utarbeidet konkrete planer for hvilket materiale som skal tas inn. Men museet mottar arkiver som anses å være relevant for

- kunstnerne/kunstverkene i egen samling
- museets historikk
- betydning for norsk kunsthistorie på nasjonal/internasjonalt nivå

Bestandsbeskrivelse

Papirarkiv

Materialet har hovedtyngde 1900-tallet og består av 618 hm fordelt på 96 registrerte arkiv, hvorav 468 hm er ordnet. En vesentlig del av samlingen er arkivene etter institusjonene som ble konsolidert i stiftelsen Nasjonalmuseet i 2003: Nasjonalgalleriet, Kunstindustrimuseet, Museet for samtidskunst, Arkitekturmuseet og Riksutstillinger¹¹. Samlingen består ellers av privatarkiv etter kunstnere, forskere, samlere, (arkitekter), foreninger og bedrifter.

¹¹ De dokumenterer institusjonenes historie og virksomhet, herunder utstillinger, innkjøp, formidlingsprosjekter, mm. Arkivaliene består bla av brev, foto, tegninger, dagbøker og manuskripter, samt møteprotokoller, journaler, kopibøker og regnskap.

Arkivkategorier

- Bedriftsarkiv (A): 5
- Institusjoner (B): 4
- Organisasjoner og stiftelser (C): 13
- Personarkiv (D): 54

Foto, kart og tegninger, lydfestinger

Foto: 1000

Kart, tegninger, plakater: 500

Lyd: Ikke kartlagt

Viktige samlinger

Arkivene etter Nasjonalgalleriet, Riksutstillinger, Norsk Arkitekturmuseum og Museet for samtidskunst.

Digitalt skapt arkiv

Strategi og rutiner er under tverrfaglig, intern planlegging.

Oslo tilhørighet

Det meste har i større eller mindre grad en oslotilknytning.

Registreringsverktøy

Alle ordnede og katalogiserte arkiv er registrert i ASTA og publisert på Arkivportalen, i alt 63 stykker. De er tilgjengelig for publikum på museets lesesal.

Magasinsituasjon

I de nye lokalene i Vika har museet store og klimaregulerte magasin med gode muligheter for tilvekst.

Digitalisering

Gjøres på forespørsel. En digitaliseringsplan, strategi med mer er under planlegging. Det er ikke kartlagt hvor mye materiale som per dags dato er digitalisert og publisert.

Bemanning og kompetanse

Dokumentasjonsarkivet betjenes på heltid av tre personer, to med relevant arkivfaglig kompetanse og en kunsthistoriker med digital kompetanse. Museet mangler spesialkompetanse på digitalt skapt materiale; høsting, lagring og forvaltning.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

- NMFK/NG-0003 Arkiv etter Kristiania Skulpturmuseum, koblet til det fredete Skulpturmuseet/Nasjonalgalleriet
- NMFK/KIM-1001 Arkiv etter det fredete Kunstindustrimuseet/Statens håndverk- og industriskole

NLM-arkivet (Norsk Luthersk Misjonssamband)

Organisering, mål og samlingspolitikk

NLM-arkivet skal samle, ordne og registrere informasjon fra NLMs virksomheter nasjonalt og internasjonalt.

Det norske lutherske Kinamissionsforbund (NLM fra 1950) ble stiftet i 1891, primært for å drive misjonsarbeid i Kina, men det ble også arbeidet i Norge. NLM sendte ut 240 misjonærer i de 60 årene arbeidet pågikk i Kina. Etter den kommunistiske maktovertagelsen trakk NLM seg ut av Kina, men fortsatte arbeidet i mange asiatiske, afrikanske og sør-amerikanske land. NLM -arkivet har sitt hovedkontor på Sinsen i Oslo og er samlokalisert med Fjellhaug Internasjonale Høgskole. Arkivet skal fungere som et historisk arkiv for organisasjonen, og som ressurs for vitenskapelig og historisk forskning. Det er stor interesse for materialet i arkivet.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Materialet omfatter periodene 1880-1990 og 1990-2020. Det består av ca. 1050 hm, fordelt på 138 arkiv, i hovedsak organisasjonsarkiv, hvorav 1000 hm er ferdig ordnet og registrert i ASTA. NLMs bistandsarbeid utgjør en viktig del av materialet. Det inneholder også en rekke personarkiv. Arkivene er i rimelig god stand og oppbevares under stabile klimaforhold. Det inngår også en omfattende fotosamling.

Arkivkategorier

- A Næring/Bedriftsarkiv (4. Hotel, restaurant, underholdning, kultur)
- B Institusjonsarkiv (1. Skole, 3. Helse, 4. Annet)
- C Organisasjonsarkiv (3. Religiøs)
- D Personarkiv (4. Annet)

Foto, film og lyd

- Foto: 11 000 (foto registrert: 68)
- Film/video: 21 TB
- Lydfestinger: 2

Andre viktige samlinger

- Kart: 50
- Tegninger: 50

Digitalt skapt materiale

Arkivet har lite materiale i dag, men forventer at dette vil øke framover.

Oslotilhørighet

NLM er en landsomspennende organisasjon sentrert i Oslo, men har materiale fra hele Norge, samt fra misjonsfelt rundt om i verden. Oslo-tilhørigheten kan knyttes til møtevirksomhet i Misjonssalen i Tullins gate, skole drift på Fjellhaug på Sinsen, og mangeårig hovedkontor, forlag, hotell og kafé drift i Grensen.

Registreringsverktøy

Arkivene er ordnet og registrert i ASTA, men foreløpig bare i liten grad publisert i Arkivportalen.

Digitalisering

Det er digitalisert 21 TB med historisk film, samt 50 årganger av bladet «Utsyn». Det foregår ikke systematisk digitalisering, men det skannes på forespørsel. Det er ambisjoner om å benytte Digitalarkivet som en publiseringsplattform på sikt, men først er det behov for anskaffelse av egnet utstyr, herunder dokument- og protokollskanner.

Magasinsituasjon

Arkivet disponerer rimelig godt egnede lokaler, herunder velegnede ordnings- og styrerom, samt tre magasiner.

Magasin 1 og 2 er innredet i samråd med Riksarkivet og har tilfredsstillende og stabil luftfuktighet og temperatur. Magasin 3 er eldre og av betydelig dårligere kvalitet. Tendenser til mugensamling. Benyttes kun til lager og oppbevaring av gamle filmer.

Bemanning og kompetanse

Arkivet har meget begrenset bemanning; én person i 50% stilling. Nåværende arkivar har ingen arkivfaglig bakgrunn, men har en bachelor i historie, bibliotek- og informasjonsvitenskap, samt noe erfaring fra bibliotek.

Norges Hjemmefrontmuseum

Organisering, mål og samlingspolitikk

Norges Hjemmefrontmuseum ble opprettet som en privat museumsinstitusjon i 1962, videreført som egen stiftelse i 1966. Det er i dag en del av Forsvarets Museer, sammen med seks andre museer. Hjemmefrontmuseets historie som nasjonal arkivinstitusjon startet i 1965, i forbindelse med en overføring av offentlige arkiv etter Forsvarets Overkommando fra 2. verdenskrig, samt politiarkivene etter rettsoppgjøret. Innsamling av arkivmateriale fra private deponenter startet midt på 1960-tallet. Museet skal formidle okkupasjonsårene og motstandskampens nasjonale historie, og forvalte arkivalia fra okkupasjonsårene gjennom innsamling, forvaltning og forskning.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Materialet består av 450 hm fordelt på 550 registrerte arkiv, hvorav ca. 90% er ordnet. 102 arkiv, 102 arkiv (100 hm) har tilknytning til Oslo. Materialet omfatter perioden 1880-1990. Hovedvekten er organisasjonsarkiv, samt dokumentsamlinger med differensiert proveniens.

Næringskategorier i arkiv med tilknytning til Oslo

- Organisasjoner og stiftelser (C) + Personarkiv (D): Arkiv og dokumentsamlinger med spesifikk tilknytning til Oslo: 31
- Organisasjoner og stiftelser (C): Dokumentsamlinger og forskningsarkiv med blandet proveniens, med delvis relevans til lokale osloaktører: 44
- Organisasjoner og stiftelser (C) + Personarkiv (D): Arkiv etter nasjonale aktører med lokal tilknytning til Oslo: 27

Næringskategorier totalt

- B Forskningsarkiv med proveniens til okkupasjonshistoriske forskningsarbeider og bokprosjekter
- C Organisasjonsarkiv:
- C Dokumentsamlinger med differensiert, blandet eller ukjent proveniens
- D Personarkiv

Foto og lydfestinger

Det inngår også en omfattende fotosamling, anslagsvis 30 000, og vel 2000 lydfestinger, hovedsakelig intervjuer med deltagere i den norske frihetskampen

Digitalt skapt materiale

Hjemmefrontmuseet har så langt ikke mottatt digitalt skapt arkivmateriale, og har ikke utarbeidet strategier for mottak og forvaltning.

Oslo tilhørighet

102 arkiv har oslo tilhørighet.

Registreringsverktøy

Registrering gjøres med ASTA. Museet benytter normalt Arkivportalen til publisering, samt egne hjemmesider. Det arbeides med en permanent skybasert løsning i regi av Forsvaret, som vil muliggjøre en sømløs overføring av digitalt historisk materiale.

Digitalisering

- 12 600 kopier av fotosamlingen - 126 GB
- 1095 av vel 2000 lydfestinger (intervjuer) – 616 GB
- Et mindre antall digitale dokument- og fotosamlinger, samt ca. 40 dokument- og fotosamlinger med digitale innslag (hybridarkiv) – 25 GB

Museet har et mål om å lage en prosjektplan for digitalisering av papirbaserte deler av privatarkivsamlingen i løpet av 2021.

Magasinsituasjon

Det benyttes tre store magasiner, fire mindre rom og to flerbrukslokaler som også rommer museets bibliotek og manuskriptsamlinger. Det er knyttet flere utfordringer til forvaltningssituasjonen, og magasinene tilfredsstiller ikke Arkivverkets krav til spesialrom for arkiv.

Bemanning og kompetanse

Hjemmefrontmuseets arkiv- og dokumentasjonstjeneste utføres av tre ansatte, hvorav to faghistorikere, og museets samlingsforvaltningstjeneste utgjør i alt halvannet årsverk.

Norsk Folkemuseum og Norsk Maritimt Museum

Institusjonene er begge organisert under *Stiftelsen Norsk Folkemuseum* (SNF), som er basert på seks arenaer, med 200 ansatte. SNF er ikke en arkivinstitusjon i seg selv, og det er i hovedsak Norsk Folkemuseum og Norsk Maritimt Museum som forvalter større arkivsamlinger. De to

samlingene blir beskrevet hver for seg i det følgende.

Norsk Folkemuseum

Mål og samlingspolitikk

Norsk Folkemuseum er Norges største kulturhistoriske museum, med store samlinger fra by- og bygdemiljø. Museet skal gi et bredt bilde av dagliglivet i Norge, og vise samspillet mellom samfunn, kultur og natur. Privatarkivsamlingen forvaltes av en dokumentasjonsavdeling bestående av arkiv, bibliotek, katalog og foto.

Bestandsbeskrivelse

Papirarkiv

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1880-1990. Det består av ca. 1100 hm fordelt på 130 registrerte arkiv.

Arkivkategorier

Det er hovedvekt på personarkiv (D)

Foto, film og lydfestinger

- Fotosamling: 1,7 mill. Foto fra 1850 til i dag (Primus/DigitaltMuseum)
- Film- og lydsamling: 200+800 opptak fra 1920 til i dag (Primus/Digitaltmuseum)

Digitalt skapt materiale

Museet har lite erfaring med mottak av digitalt skapt materiale, og har ikke laget rutiner for dette.

Oslotilhørighet

30 arkiv har tilknytning til Oslo.

Registreringsverktøy

Arkivene registreres i ASTA og publiseres på Arkivportalen.

Digitalisering

Digitalisering foregår ved forespørsel og i tilknytning til prosjekter.

Magasinsituasjon

Museet fikk nytt arkivmagasin i 2018, som er i tråd med dagens standard i forhold til sikkerhet og klimastyring. Kapasiteten er imidlertid begrenset og magasinet er snart oppfylt. Nytt er oppretting av IPM-arbeid/skadedyrkontroll med overvåking. Det er registrert funn av skjeggkre i bygningsmassen på museet, men ikke i arkivmagasin. Det mangler gode mottakslokaler, med mulighet for ordning, pakking og registrering etter frysing.

Bemanning og kompetanse

Privatarkivsamlingen forvaltes av en dokumentasjonsavdeling som består av arkiv, bibliotek, katalog og foto. 2,4 stillinger forvalter dagligarkivet og det historiske materialet. 3,4 personer har ansvar for stiftelsens fotosamling.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

Friluftsmuseet har 19 bygninger fra Oslo. Noen av dem er godt dokumentert med intervjuer, foto og tegninger.

Norsk Maritimt Museum

Mål og samlingspolitikk

Norsk Maritimt Museum skal formidle kunnskap om norsk sjøfart og annen virksomhet tilknyttet kyst, sjø og vassdrag, og denne aktivitetens følger for kulturell, sosial og økonomisk utvikling i Norge. Museets samlinger inneholder totalt 176 000 registrerte objekter, herunder fartøyer, malerisamling og maritim/marinarkeologisk gjenstandssamling. Dokumentasjonsavdelingen har ansvaret for museets historiske arkivmateriale, herunder privatarkiv, foto og tegninger, samt en del annet arkivmateriale. Mye materiale er skapt av museet selv¹². Museet har ikke samlet inn arkivmateriale på en systematisk måte. Arkivene tas inn i samlingen etter vurdering av det vitenskapelige personalet.

Bestandsbeskrivelse

Papirarkiv

Materialet omfatter perioden ca. 1790-1990. Det består av ca. 750 hm, fordelt på ca. 230 arkiv. Av dette er 600 hm i det minste grovordnet.

Arkivkategorier

Nærings- og bedriftsarkiv: (A)

Organisasjon og stiftelser: (C)

Foto, film og lydfestinger

- Foto: 254 500
- Film/video: 190 er overført til Nasjonalbiblioteket
- Lydbånd: 218 registrerte opptak, i hovedsak med sjøfolk

Andre viktige samlinger

Tegningsarkiv: 56 900 båt- og skipstegninger

Digitalt skapt materiale

Museet har lite erfaring med mottak av digitalt skapt materiale, og har ikke laget rutiner for dette.

Oslotilhørighet

Arkiv fra Nyland mekaniske verksted, sjøforsikringsselskap og rederlag med kontor i Oslo, med mer.

¹² Skipsopplysningsarkiv, personalarkiv, opplysningsarkiv

Registreringsverktøy

206 arkiv er registrert i ASTA. Alle registrerte arkiv er oppført i katalog. En del materiale er i bibliotekbasen Tidemann og Filemakerdatabaser og Primus. Materialet er tatt ut av Tide-
mann og skal over i Asta. En konvertering fra Filemaker til Primus pågår.

Digitalisering

Lite materiale er digitalisert, men det gjøres digitalisering på oppdrag. Noe digitaliseringsarbeid er gjort av frivillige.

Magasinsituasjon

Museet har kjølemagasin for foto. Det øvrige materialet oppbevares i hovedsak i kjellermagasinet, som er uten klimakontroll, og med store variasjoner gjennom året. Det er påvist fuktskader og mugg langs en yttervegg. Skadedyr, herunder skjeggkre er påvist. Det er noe restkapasitet, men det er behov for store omrokninger for å få utnyttet plassen. Det er behov for fryserom til bruk ved nye mottak.

Bemanning og kompetanse

Dokumentasjonsavdelingen har tre årsverk: Bibliotekar 100%, fotograf/fotoarkivar 100%, fotoarkivar 40%, arkivar 40%. En av de ansatte har gått på ASTA-kurs. Det er behov for å øke IKT-kompetansen. Et stort registreringsarbeid er gjort av frivillige.

Norsk Teknisk Museum

Organisering, mål og samlingspolitikk

Norsk Teknisk Museum (NTM) er nasjonalmuseum for teknologi, industri, vitenskap og medisin. Det er en privatstiftelse, i hovedsak finansiert over statsbudsjettet. Museet har store samlinger, herunder gjenstander, foto og arkiv, samt et bibliotek med Norges største samling teknologihistorisk litteratur. NTM skal være et nasjonalt referansesenter for forskning, formidling og forvaltning av teknologiens, vitenskapens og medisins historie, belyst gjennom gjenstander og arkivmateriale.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1890-1990, med noe materiale fra 1800-1998 og 1990-2020. Det består av ca. 1288 hm, fordelt på 421 registrerte arkiv, herunder 128 med oslotilhørighet.

Arkivkategorier

Næring og bedrift (A)

Institusjoner (B)

Personarkiv (D)

Viktige samlinger

- Erik Tandbergs arkiv; innsamlet materiale om internasjonal romfartshistorie
- Industrihistorisk arkiv; teknikkhistorie i vid forstand, skapt av NTM.

Foto, film og lydfestinger

Foto: 2,7 mill. herunder NTMs egen samling (300 000), Telemuseet (500 000) og den deponerte Dextrasamlingen (1,9 mill.)

Tekniske tegninger: 30 000

Film: 12 500 enheter

Lyd: 1 500 enheter

Digitalt skapt materiale

Museet har foreløpig ikke utarbeidet en strategi eller rutiner for dette. Museet har en samling på ca 150 000 digitalt skapte foto fra Bjørvika-utbyggingen. Samlingen er ikke registrert.

Oslo tilhørighet

128 arkiv har oslo tilhørighet.

Registreringsverktøy

324 av 411 papirarkiv er registrert i ASTA, og 130 er publisert på Arkivportalen. En del eldre arkiv er manuelt registrert og ikke lagt i database. Foto registreres i Primus. Av 2,7 mill. foto er 110 071 publisert på Digitalt Museum.

Digitalisering

Papirmaterialet er i liten grad digitalisert, men arbeid med digitalisering og publisering av enkelt dokumenter på Arkivportalen er i gang. Per dags dato har tre arkiv digitaliserte dokumenter. Fotomaterialet digitaliseres og registreres fortløpende av museet selv, og er også pilot for Nasjonalbibliotekets AV-prosjekt. 21 paller med film, lyd og video er derfor sendt til Mo i Rana for digitalisering, deponering og langtidssikring. Filene katalogiseres og museets egne systemer og publiseres på Digitalt Museum.

Det digitaliserte materialet er fra perioden 1840-2020, og omfatter 110 000 filer.

Magasinsituasjon

Magasinene for papirbasert materiale er tilnærmet fulle, men er supplert med fjernmagasin. Det er liten restkapasitet. Vannførende rør over hovedmagasinet har ført til lekkasjeproblemer. Et av fjernmagasinene har tilfredsstillende klimakontroll. Hoveddelen av fotosamlingen har svært gode lagringsforhold, herunder klimaregulering og brannsikring.

Bemanning og kompetanse

Arkivsamlingene betjenes av to bibliotekarer, tre fotoarkivarer og én konservator, til sammen 2,5 årsverk. Ingen jobber utelukkende med arkiv. Museet har lite erfaring med forvaltning av digitalt skapt arkiv, herunder mottak håndtering og magasinering.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

NTM har arkiv etter Ringnes bryggeri (kulturminne-id 163862), Hjula veveri (kulturminne-id 164747-1), Levahns mekaniske verksted (kulturminne-id 168928-1).

Norges dokumentarv

- Hjula veveri (1855-1957)
- Barselhemutstillingen (1916)
- Akers mekaniske verksted (1841-1982)

- Wilse (1900-1949)

Oslo byarkiv

Organisering, mål og samlingspolitikk

Byarkivet har fagansvar for Oslo kommunes samlede arkivvirksomhet, og oppbevarer og formidler verneverdig kommunalt arkivmateriale. Byarkivet er også fylkeskoordinerende organ for privatarkivarbeidet i Oslo. Byarkivet mottar og bevarer privatarkiv som belyser Oslos historie, kultur og miljøer. Institusjonen har et spesielt ansvar for arkiv etter personer, institusjoner, organisasjoner og bedrifter som har levert private tjenester på vegne av kommune og fylkeskommune. Hovedfokus ligger på forenings- og organisasjonsarkiv, multikulturelle arkiv, arkiv etter bedrifter og handel, etter virksomheter som utøver oppgaver på vegne av det offentlige og utvalgte personarkiv av særlig interesse for Oslos historie.

Privatarkivsamlingen: Volum og ordningsgrad

Privatarkivsamlingen består av ca. 2600 hm fordelt på 502 arkiv, med hovedvekt på organisasjonsarkiv. Alle arkivene har en tilknytning til Oslo.

Det inngår også en større fotosamling. Privatarkivsamlingen forvaltes av Seksjon for historisk arkiv, hvor én fast stilling har privatarkiv som et eget fagområde.

Oslo tilhørighet

Fullt og helt!

Bemanning og kompetanse

Privatarkivsamlingen forvaltes av Seksjon for historisk arkiv, hvor én fast stilling har privatarkiv som et eget fagområde.

Det inngår også en større fotosamling, som oppbevares i eget magasin og betjenes av en egen fotoarkivar.

Magasinsituasjon

Magasinet er i praksis fullt, og muligheter for tilleggsmagasin utredes. Skjeggkre er påvist, og tiltak pågår i form av støvfjerning og utsetting og kontroll av limfeller.

Magasinet er videre preget av nedslitte reoler og utfordringer med klimaregulering. Det mangler gode mottakslokaler, med mulighet for ordning, pakking og registrering etter frysing.

Oslo Museum

Organisering, mål og samlingspolitikk

Stiftelsen Oslo Museum består av de konsoliderte museene Bymuseet, Teatermuseum og Interkulturelt museum, samt Arbeidermuseum. Museet skal vekke interesse for, og formidle kunnskap om Oslo, og skal samle forvalte og bearbeide kulturhistorisk materiale som kan belys byens historie.

Museets privatarkivsamling er en del av Bymuseets tidligere samling, og forvaltes av museets fagbibliotek. Oslo Museum definerer seg ikke som en arkivinstitusjon og er generelt restriktiv

til å motta nytt materiale, i hovedsak på grunn av mangel på magasinkapasitet og personalressurser. Givere henvises som en hovedregel til Byarkivet, Riksarkivet og Nasjonalbiblioteket.

Bestandsbeskrivelse

Papirmateriale

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1880-1990 og er småarkiv fra personer som har levd og bodd i Oslo. Materialet består av 62 hm fordelt på 70 arkiv. Materialet omfatter dokumenter, brev, protokoller mm. Ingen arkiv anses å være fullstendige.

Arkivkategorier

A Bedriftsarkiv: 6

B Institusjonsarkiv: 2

C Organisasjonsarkiv: 10

D Personarkiv: 40

Foto

Museet har en egen fotosamling (se under), men i tillegg finnes noe foto i privatarkivene, samt kart, tegninger og plakater.

Andre viktige samlinger

- Klipparkivet: 33 hm avisklipp med Kristiania/Oslo-relevans, fra 1905 til dags dato. Ordnet tematisk
- Kartsamlingen. Materiale over gamle Christiania. Originalkart og kopier
- Fotosamling: 1-2 mill. (Primus). Forvaltes av en egen fotoarkivar

Digitalt skapt materiale

Museet håndterer så langt ikke digitalt skapt materiale, og har ingen strategi for mottak og forvaltning.

Oslotilhørighet

Hele bestanden har en tilknytning til Oslo.

Registreringsverktøy

Museet tok i bruk Asta i 2021. Foreløpig er 49 arkiv publisert på Arkivportalen, noen flere er registrert i Asta. Av de øvrige arkivene er noen listeført på papir, noen er registrert i bibliotekssystemet Mikromarc mens noen verken er gjennomgått eller registrert.

Digitalisering

Ca. 50 PDF-filer er skannet etter forespørsel, men det foregår ikke systematisk digitalisering av privatarkivene, og det foreligger ingen strategi per dags dato. Andre deler av museet samlinger digitaliseres systematisk.

Magasinsituasjon

Magasinet og et tilstøtende rom inneholder bøker, tidsskrifter, arkiv, kart og klipparkiv i kompaktreoler. Det er oppfylt, og med begrensede tilvekstmuligheter. Magasinansvarlig holder tilsyn og har ansvar for klimastyringen. Dette fungerer godt.

Bemanning og kompetanse

Arkivet betjenes av museets fagbibliotekar. Oslo Museum har også en stor fotosamling, som oppbevares i eget magasin og betjenes av en egen fotoarkivar. Biblioteket har lesesal med fire lesesalsplasser, som er åpen for alle.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

- Frogner hovedgård (fredet)
- Kongens gate 17 (gul liste)
- Vestheim skole (gul liste)

Sceneweb/Danse- og teatersentrum

Organisering, mål og samlingspolitikk

Sceneweb eies og driftes av stiftelsen Danse- og teatersentrum, som er finansiert via statsbudsjettet samt ulike fondsmidler. Scenewebarkivet er et nasjonalt digitalt arkiv for norsk, profesjonell scenekunst. Arkivarbeidet startet i 2008, og målet er å dokumentere, bevare, formidle og øke kunnskapen om norsk scenekunst.

Bestandsbeskrivelse

Digitalisert papirmateriale / Digitalt skapt arkiv

Scenewebarkivet består kun av digitalt materiale, fra 1820 og fram til i dag, med hovedtyngde på 1880-1990. Det består av foto, film (video) og lyd, kataloger, plakater, forestillingsprogrammer, intervjuer og anmeldelser, samt et autoritetsregister for norske scenekunstkorporasjoner som oppdateres fortløpende. Omfang totalt: 92 700 objekter / 15 500 filer. Arkivbestanden er en blanding av digitalisert analogt materiale og digitalt skapt materiale, uten et skarpt skille mellom kategoriene. Hele samlingen ligger tilgjengelig på nettsiden sceneweb.no. Aktørene i scenekunstbransjen kan selv levere inn sitt digitalt skapte materiale, enten direkte til Scenewebarkivet eller til Nasjonalbiblioteket, som deler videre med Sceneweb.

Arkivkategorier

Materialet er en blanding av personarkiv (D), institusjoner (B) og organisasjonsarkiv (C)

Oslotilhørighet

Sceneweb er et nasjonalt arkiv, men mange av arkivskaperne har, eller har hatt sitt kunstneriske virke i Stor-Oslo.

Registrering

Det benyttes en egenutviklet objektbasert og relasjonell database, spesialtilpasset for scenekunstarkiv, som publiserer på sceneweb.no.

Magasinsituasjon

Scenewebarkivet består kun av digitalt materiale, og det finnes følgelig ikke et analogt magasin

Bemanning og kompetanse

Arkivet betjenes av ett fast årsverk, samt andre engasjementer tilsvarende 1,5 årsverk. Bemanningssituasjonen er ustabil og det er behov for flere faste stillinger.

VID – Misjons- og diakoniarkivet

Organisering, mål og samlingspolitikk

Misjons- og diakoniarkivet ble etablert ved opprettelsen av VID vitenskapelige høyskole i 2016, og fortsetter dermed driften av to tidligere enheter: Misjonsarkivet og Diakoniarkivet. Misjonsarkivet har sin opprinnelse i organisasjonsarkivet fra [Det Norske Misjonsselskap \(NMS\)](#), grunnlagt i Stavanger i 1842. Fra midten av 1960-tallet startet NMS et systematisk arbeid med sitt historiske arkivmateriale ved hovedkontoret, og siden 1983 har det blitt tilbudt tjenester som et åpent forskningsarkiv for brukere fra inn- og utland. Diakoniarkivet har sin begynnelse i et felles initiativ mellom stiftelsen [Det norske Diakonhjem](#) og Diakonhjemmet Høyskole i Oslo. Fra 2018 omfatter Diakoniarkivet også materiale fra [Haraldsplass Diakonale Stiftelse](#) og [Stiftelsen Betanien Bergen](#) og stiftelsen Diakonova i Oslo. I dag er Misjons- og diakoniarkivet en nasjonal bevaringsinstitusjon for misjon og diakoni, kristne kirker og organisasjoner. Arkivet legger til rette for allmenn historieformidling, men har også tett samarbeid med relevante forskningsmiljøer. Arkivet har arkivdepot i Stavanger og Oslo.

Bestandsbeskrivelse

Misjons- og diakoniarkivets arkiv med organisasjoner med adresse i Oslo. Frelsesarmeen, Diakonhjemmet, Diakonova, Norges Kristelige Student- og Skoleungdomslag (NKSS), Bibelselskapet. Samlingen består av papirarkiv, AV-materiale, digitale dokumenter.

Papirarkiv

Hovedtyngden av materialet omfatter perioden 1890-2015. Det består av ca. 620 hyllemter fordelt på 20 arkivsakpene: Diakonhjemmet og Diakonova med diverse arkivskapere som for eksempel stiftelsene og høyskolene, Egedeinstituttet, Bibelselskapet, Signo og NKSS. De to sistnevnte oppbevarers i Stavanger. (Frelsesarmeen leverer ca. 300 hyllemeter arkiv til Stavanger i løpet av 2023. Materialet er ikke ordnet.)

Arkivkategorier

Hovedvekt på organisasjonsarkiv.

Foto og andre medier

NKSS og Bibelselskapet har ikke levert foto. Diakonhjemmet og Diakonova har fotosamlinger, men vi har per i dag ikke oversikt over omfang. (Frelsesarmeen leverer arkiv i løpet av 2023. De har en betydelig fotosamling som er delvis digitalisert.)

Digitalt skapt materiale

Vi har ikke mottatt digitalt skapt arkiv fra NKSS, Bibelselskapet og Diakonova. Diakonhjemmet har elektronisk sak/arkiv-system som det planlegges uttrekk fra i 2023. Det finnes også en del arkivmateriale i digitale filstrukturer som også skal håndteres i 2023.

Oslotilhørighet

Vi har inkludert arkivskapere med hovedkontor med adresse i Oslo, det vil si Diakonhjemmet, Diakonova, Bibelskelspet, Egendeinstituttet, Signo og NKSS. (Frelsesarmeen leverer arkiv til MDA i løpet av 2023)

Registreringsverktøy

Følgende programvare er i bruk:

- ASTA (arkiv)
- Fotostation/Fotoweb (foto)

Digitalisering

Det arbeides systematisk med digitalisering av foto, periodevis med lyd og film. Arbeidet gjøres både internt i MDA og har blitt satt ut til kommersielle aktører. Det er dialog med Nasjonalbiblioteket om digitalisering av tidsskrifter og 16 mm film.

Magasinsituasjon

Misjons- og diakoniarkivet har depot i Stavanger og Oslo. Den samlede kapasiteten er ca. 4500. Vi får ytterligere ca. 2 500 hyllemeter fra 2027. Magasinene i Stavanger har klimakontroll og er bygget i henhold til Riksarkivarens forskrift. I Oslo er ikke magasinet tilstrekkelig sikret, men det er klimaovervåking. Skjeggkre har ikke vært noen merkbar utfordring.

Bemanning og kompetanse

Misjons- og diakoniarkivet har en bemanning på 3,8 årsverk. Vi har ansatte med førstekompetanse, samt ansatte med spesialkompetanse på diverse områder, for eksempel foto.

Vigelandmuseet

Organisering, mål og samlingspolitikk

Vigelandmuseet eies av Oslo kommune, organisert under Kulturetaten. Museet er resultat av en unik avtale mellom Gustav Vigeland og Oslo kommune i 1922, om at kommunen skulle motta alle Vigelands verker, forutsatt at det ble bygget et atelier til ham, og framtidig museum. Vigelandmuseets hovedmål er å forvalte arven etter Vigeland, herunder 1600 skulpturer, 12 000 tegninger, 400 tresnitt, samt pasteller smijerns- og treskjærerarbeid. I tillegg forvaltes et omfattende arkiv. Det foreligger ikke en egen bevarings- og innsamlingspolitikk for arkivet, men nytt materiale mottas jevnlig.

Bestandsbeskrivelse

Samlingen utgjør til sammen 68,5 hyllemeter, samt 3 store ruller med plantegninger over Vigelandsparken og museet. Bortsett fra de store tegningene er alt gjennomgått og ordnet, men kun deler er registrert og tilgjengeliggjort.

Papirmateriale

Materialet omfatter perioden 1880-1990 og består av 7 privatarkiv som omfatter 38 hyllemeter.

Arkivkategorier

Alt er personarkiv (D)

Foto

Fotosamlingen: 5000 fotografisk glassplater, samt et ukjent antall papirfoto, perioden 1894-1943.

Gustav Vigelands egen fotosamling: 4000 foto av andre kunstneres verk

Andre viktige samlinger

Skulptur, tegning, tresnitt, treskjærerarbeid.

Digitalt skapt arkiv

Museet har aldri mottatt digitalt skapt materiale, og har ingen strategi eller rutiner for dette.

Oslotilhørighet

Vigeland er en nasjonal kunstner, med nasjonalt/internasjonalt relevant materiale, men hele samlingen har en tilknytning til Oslo.

Registreringsverktøy

Museet bruker kunstverkdatabasen TMS (The Museum System),

Digitalisering

Det foreligger ikke en konkret digitaliseringsplan, men vurderinger er gjort, og systematisk arbeid er gjennomført. Det er per dags dato ingen pågående eller planlagte digitaliseringsprosjekter.

Store deler av samlingen av skulptur og tegninger er digitalisert, samt deler av arkivmaterialet, deler av brevsamlingen og hele samlingen med fotografiske glassplater. Både glassplater og brev er digitalisert av Nasjonalbiblioteket, og lagret der.

Deler av brevsamlingen er publisert på Hanske.no, deler av fotosamlingen (glassplatene) er publisert på eMuseum.

Magasinsituasjon

Magasinet er tredelt, det omfatter 54 kvadratmeter, og to tredeler av det er oppfylt med Vigelands arbeid – det er ingen restkapasitet. Det er ingen klimastyring, men likevel relativt stabile forhold.

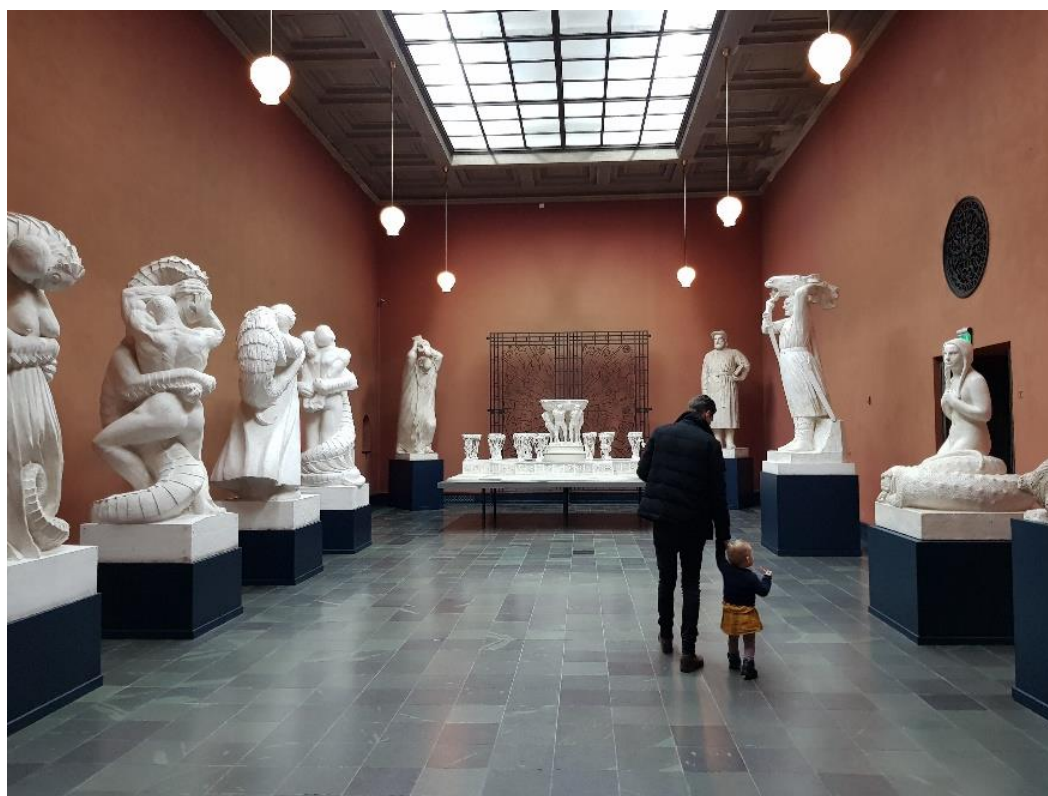
Bemanning og kompetanse

Museet har ingen ansatte med arkiv som hovedoppgave. Materialet følges opp av en kunsthistoriker/konservator som har inngående kjennskap til det, men som mangler formell arkivkompetanse.

Kobling mot kulturminner og kulturarv

Arkivene Fontenearkivet, Vigelandsanlegget 1907-1954 og Plantegninger Vigelandsparken og Vigelandsmuseet er alle knyttet til fredede kulturminner:

- Vigelandsmuseet (kulturminne-id 140357-1)
- Frognerparken og Vigelandsanlegget (kulturminne-id 127174-1)

Vigelandmuseet 2018. Foto: Marie Peyre, Kulturetaten

Oslo byarkiv

